

T.C.
FIRAT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İLKÖĞRETİM ANA BİLİM DALI
SOSYAL BİLGİLER ÖĞRETMENLİĞİ BİLİM DALI

VATANDAŞLIK BİLGİSİ ÜZERİNE TÜRKİYE’DE YAPILAN HUKUKİ
DÜZENLEMELER VE 2005-2006 SOSYAL BİLGİLER
MÜFREDATINA ETKİLERİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

DANIŞMAN
Doç. Dr. İbrahim TELLİOĞLU

HAZIRLAYAN
Mehmet ASLAN

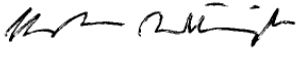
ELAZIĞ-2008

ONAY
T.C.
FIRAT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İLKÖĞRETİM ANA BİLİMDALI
SOSYAL BİLGİLER ÖĞRETMENLİĞİ BİLİM DALI

VATANDAŞLIK BİLGİSİ ÜZERİNE TÜRKİYE'DE YAPILAN HUKUKİ
DÜZENLEMELER VE 2005-2006 SOSYAL BİLGİLER
MÜFREDATINA ETKİLERİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Bu tez 12.03/2008 tarihinde aşağıda belirtilen jüri tarafından oybirliği / oyçokluğu ile başarılı / başarısız olarak değerlendirilmiştir.

Danışman	Jüri Başkanı Üye	Üye	Üye
Doç. Dr. İbrahim TELLİOĞLU	Doç. Dr. Zehra Doğan		Yrd. Doç. Dr. Mehmet Keceler
			

Bu tezin kararı Sosyal Bilimleri Enstitüsü Yönetim Kurulu' nun// tarih ve sayılı kararıyla onaylanmıştır.

Doç. Dr. Erdal AÇIKSES
Müdür

ÖZET

Vatandaşlık Bilgisi Üzerine Türkiye’de Yapılan Hukuki Düzenlemeler Ve 2005- 2006 Sosyal Bilgiler Müfredatına Etkileri

Mehmet ASLAN

Fırat Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü

İlköğretim Ana Bilim Dalı

Sosyal Bilgiler Öğretmenliği Bilim Dalı

2008;Sayfa:91

Bu çalışmanın amacı; ülkemizde Avrupa Birliği süreciyle birlikte başlayan hukuki düzenlemeler içerisinde vatandaşlık bilgisiyle ilgili olanların 2005-2006 Sosyal Bilgiler Müfredatına etkilerinin incelenmesidir.

Sosyal Bilgiler dersinin temel öğelerinden olan vatandaşlık ve insan haklarıyla ilgili olarak Türkiye’de son yıllarda, özellikle de Avrupa Birliği süreciyle birlikte önemli demokratik gelişmeler yaşanmış ve pek çok yeni kanun çıkartılmıştır. Bu hukuki düzenlemeler Sosyal Bilgiler Müfredatının da içeriğini değiştirmiştir. 2005 yılında gündeme gelen ve 2006’da uygulamaya başlanan yeni müfredatla birlikte 1998 müfredatından farklı pek çok konu ilk kez ders kitaplarında yer almaya başlamıştır. Çalışmamızda, bu hukuki düzenlemelerin Sosyal Bilgiler öğretimini ne şekilde etkilediği ortaya konulmuştur.

Konuyla ilgili literatür çalışması yapılmış. Yayımlanmış kitap, makale ve tezler araştırılıp; deskriptive metot takip edilerek bu kaynaklardan elde edilen bilgiler bir araya getirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Sosyal bilgiler, hukuki düzenlemeler, vatandaşlık

SUMMARY

The legal arrangements on citizenship knowledge which has done in Turkey and its effects on the programme of social knowledge between 2005 and 2006 :

Mehmet ASLAN

**Firat University
Institute of Social Sciences
High-Department of Elementary Education
Department of Social Sciences
2008;Sayfa:91**

The aim of this study: Analyzing the effects of legal arrangements which has started with membership of European Union process in Turkey which are related with citizenship knowledges programme between the period of year 2005 to 2006.

Lately in Turkey especially together with the process of membership of European Union; important democratic improvement about citizenship and human rights which are the major subject of social science programme with the new programme, many subjects took place on the new school cources at the first time,which are different than 1998 programme, came to order in 2005 and took place in 2006.

Our study has been shown the effects of those legal arrangements on the way of social science education system.

In our study, most of the boks articles, and thesis on this subjects were deeply researched with descriptipe method by us and put the information together.

Keywords: Social Sciences ,citizenship knowledge , citizenship

İÇİNDEKİLER

	SAYFA NO
TEZ ONAY FORMU.....	II
ÖZET.....	III
SUMMARY.....	IV
İÇİNDEKİLER.....	V
TABLolar.....	VIII
ÖNSÖZ.....	IX
KISALTMALAR.....	XI

BİRİNCİ BÖLÜM

1.GİRİŞ.....	1
1.1.Tezin Amacı.....	10
1.2.Sınırlılıklar.....	10
1.3.Tezin yöntemi.....	10

İKİNCİ BÖLÜM

2.SOSYAL BİLGİLER MÜFREDATINDA VATANDAŞLIK VE İNSAN HAKLARI KONULARI.....	10
2.1. Sosyal Bilgiler Müfredatında Vatandaşlık ve İnsan Haklarının Yeri.....	10
2.2. Sosyal Bilgiler Müfredatında Bulunan Vatandaşlık ve İnsan Hakları Konuları.....	13

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3.VATANDAŞLIK BİLGİSİ ÜZERİNE TÜRKİYE’DE YAPILAN HUKUKİ DÜZENLEMELER.....	21
3.1 Anayasadaki Vatandaşlık Maddeleri ve AB Sürecindeki Düzenlemeler.....	21
3.1.1. Kopenhag Kriterleri.....	25
3.1.2. Kopenhag Kriterleri Maddeleri.....	26

3.2 İnsan Hakları Baş Müşavirliği İle İlgili 26 Ağustos 1994 Tarihli	
Başbakanlık Genelgesi.....	29
3.2.1. İnsan Hakları Koordinatör Üst Kurulu.....	31
3.3. AB Sürecinde Anayasada Değişiklik Yapılan Maddeler.....	35
3.3.1. Aile Mahkemelerinin Kuruluş, Görev ve Yargılama Usullerine	
Dair Kanun.....	35
3.3.2. Ailenin Korunmasına Dair Kanun.....	35
3.3.3. İlköğretim ve Eğitim Kanunu ile Özel Eğitim Kurumları Kanununda	
Değişiklik Yapılmasına İlişkin Kanun.....	36
3.3.4. Türk Vatandaşlığı Kanununda Değişiklik Yapılmasına	
Dair Kanun.....	36
3.3.5. Çeşitli Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun.....	39
3.3.6. Türk Vatandaşlarının Günlük Yaşamlarında Geleneksel Olarak	
Kullandıkları Farklı Dil ve Lehçelerde Yapılacak Radyo	
ve Televizyon Yayınları Hakkında Yönetmelik.....	40
3.3.7. Çevre Kanunu.....	40
3.3.8. Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu.....	41
3.3.9. Vergi Kimlik Numara Kullanımının Yaygınlaştırılması	
Hakkında kanun.....	41
3.3.10. Türk Ceza Kanununda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun.....	41
3.3.11. 11 Nolu Protokol ile Değişik, İnsan Hakları ve Temel Özgürlükleri	
Koruma Avrupa Sözleşmesine Ölüm Cezasının Kaldırılmasına	
Dair Ek 6 Nolu Protokol.....	42
3.3.12.Ölüm Cezasının Kaldırılması ile Bazı Kanunlarda	
Değişiklik Yapılmasına ilişkin Kanun.....	42
3.3.13. Topluma Kazandırma Kanunu.....	42
3.3.14. İnsan Haklarını İnceleme Komisyonu Kanunu.....	43
3.3.15. İnsan Hakları İhlali İddialarının İnceleme Heyetlerinin Kuruluş,	
Görev ve İşleyişi ile ilgili Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmelik.....	44
3.3.16. İl ve İlçe İnsan Hakları Kurullarının Kuruluş, Görev ve	
Çalışma Esasları Hakkında Yönetmelik.....	44

3.3.19. Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun.....	45
3.3.18. Bilgi Edinme Kanunu.....	46
2.3.19. Çocuk Haklarına Dair Sözleşme.....	46

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

4. AB SÜRECİNDEKİ HUKUKİ DÜZENLEMELERİN İLKÖĞRETİM	
2005-2006 SOSYAL BİLGİLER MÜFREDATINA ETKİLERİ.....	55
4.1. Vatandaşlık Bilgisi Üzerine Türkiye’de Yapılan Eğitimsel Çalışmalar.....	55
4.2. Vatandaşlık Ve İnsan Hakları Eğitimi.....	68
SONUÇ VE ÖNERİLER.....	82
BİBLİYOGRAFYA.....	87
ÖZGEÇMİŞ.....	91

TABLÖLAR

Tablo 1: Performans Kayıt Tablosu Kesiti

ÖNSÖZ

Eğitim ve öğretim, insanın kendi özünden kaynaklanan en önemli faaliyet biçimidir. Bu faaliyet biçimiyle insanın toplumla ilişkisi, insanın karşılıklı etkileşimi sağlanmaktadır. Eğitim faaliyeti geçmiş ve gelecekteki kültür ile dengelenebilmesi, günümüz toplumlarının önemli bir sorunu olarak kabul edilmektedir. Eğitimin görevi: Bireyleri yaşama hazırlamaktır. Yaşama hazırlarken de onların düşüncelerinin, ilgi, istek ve ihtiyaçlarının dikkate alınması, kararlara katılmalarının sağlanması gerekmektedir.

Demokrasi, toplumun sadece siyasal sistemi olmadığına göre aile kurumundan, okullara kadar tüm toplumsal kurumlar demokratik yapıya kavuşturulmalıdır. Eğitim ile demokrasi arasında bir bağımlılık sağlanmadan demokrasinin yerleşmesi mümkün değildir. Eğitim sistemi demokratik bireyler yetiştirmeyi amaç edinmeli, bu amaçla tüm eğitim kurumlarının ve örgütlerinin demokratik sistemin bir parçası olarak hareket etmesine olanak sağlamalıdır.

Eğitimin asıl amacı; özgür düşünceli, kişilik sahibi, öğrendikleri arasında neden-sonuç ilişkisi kurabilen, bilgiyi yaratıcı biçimde kullanabilen, vatandaş olma bilincini ve davranışını kazanmış bireyler yetiştirmektir. Demokrasiye ve insan haklarına saygılı, görev ve sorumluluklarını bilen, ülkesini ve milletini seven bireyler yetiştirmek, çağa uygun bilgi ve beceri ile donatılmış eğitim sistemiyle mümkün olmaktadır.

Sosyal Bilgiler amaçlarını öteki uluslardan ve dünyadaki insanlarla yakından ilişkili olan demokratik bir toplumda vatandaşlığın doğasından alır. Bu derste çocuklara temel hak ve sorumluluk kavratılarak, anayasanın ve öteki yasaların öngördüğü davranış biçimleri benimsetilir. Bu sebepten dolayı vatandaşlık yeterliliğini kazandırmak, Sosyal Bilgiler dersinin temel amaçlardan birisi olmuştur.

Ülkemizde vatandaşlık ve demokrasi eğitimine yeterince önem verilmemektedir. Bireye vatandaşlık eğitimi vermeyi amaçlayan İnsan Hakları ve Vatandaşlık Eğitimi Programı'nın ve bu derste okutulmak üzere yazılmış olan kitapların, etkili vatandaşlık ve insan hakları eğitimini yansıtmaktan uzak olduğu görülmektedir.

İnsan hakları ve vatandaşlık eğitiminin daha etkili olabilmesi için; öğrenciler arasında karşılıklı etkileşim ve öğrenmeyi sağlayarak, insan hakları ve vatandaşlık ile

ilgili ulusal ve evrensel ilkeleri, uluslar arası hukuk bilgilerini öğretmek ve öğrenilenleri günlük hayatta uygulamak gerekmektedir.

Birinci bölümde tezin amacı, sınırlılıkları, yöntemi, veri toplama araçları anlatılmaktadır. İkinci bölümde; Sosyal Bilgiler Müfredatı'nda yer olan Vatandaşlık ve İnsan Hakları konuları; üçüncü bölümde anayasada yer olan vatandaşlık maddeleri ve insan hakları ve vatandaşlık bilgisi üzerine Türkiye'de yapılan hukuksal düzenlemeler anlatılmaktadır. Çalışmanın dördüncü bölümünde ise; hukuki düzenlemelerin, 2005-2006 Sosyal Bilgiler Müfredatına etkileri ve Vatandaşlık Bilgisi üzerine Türkiye'de yapılan eğitimsel çalışmalar anlatılmaktadır.

Bu çalışmanın hazırlanmasında büyük emeği bulunan Danışman Hocam Doç. Dr. İbrahim TELLİOĞLU'na ve Yrd. Doç. Dr. Mehmet KÖÇER Hocam'a teşekkürü bir borç bilirim.

Mehmet ASLAN

Elazığ, 2008

KISALTMALAR

a.g.e. :	Adı geçen eser.
a.g.m. :	Adı geçen makale
C. :	Cilt
ev. :	Çeviren
MEB :	Milli Eğitim Bakanlığı
AB :	Avrupa Birliği
K.N. :	Kanun Numarası
K.T. :	Kanun Tarihi
M. :	Elektronik Makale
R.G.T.:	Resmi Gazete Tarihi
R.G.S.:	Resmi Gazete Sayısı
S. :	Sayı
s :	Sayfa
vd :	Ve Diğerleri
Todaie:	Türkiye ve Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü

BİRİNCİ BÖLÜM

1.GİRİŞ

Eğitim, bireylerin ve toplumun gelişmesinde her zaman en etkin rolü oynamıştır. Bir toplumun çağdaş medeniyet seviyesini yakalayabilmesi ve ilerleyebilmesi için üzerinde durulması gereken en önemli husus eğitimidir. Bugün sosyal ve demokratik yönden ileri seviyede bulunan toplumlar, eğitime büyük önem vermektedir. Toplumsal kurumların ve ilişkilerin basit olduğu toplumlarda birey toplumsal davranışları yaşayarak, aileden ve çevresinden öğrenebilir. Ancak teknolojik ve bilimsel gelişmelere paralel olarak; toplumsal kurum ve ilişkilerin geliştiği ve çeşitlendiği günümüz toplumlarında, çocuğun insan ilişkilerini, insanların birbirinden farkı olduğunu, toplumdaki formal ve informal gruplar ile bu grupların işlevlerini, aile ile başlayan ve hükümet devlet gibi geniş örgütlere kadar uzanan toplumsal kurumları ve işlevleri öğrenmesi gerekir. Çocuğun bu davranışların tümünü aileden öğrenmesi mümkün değildir. Bu nedenle çocuğun toplumsallaşması işlevini artık eğitim kurumları üstlenmiştir.¹

İletişimin gelişmesi ve bilgi patlamasıyla birlikte, değişen ve gelişen dünyada; eğitim kurumlarının en önemli işlevlerinden biride çocuğu iyi bir vatandaş olarak yetiştirmek olmuştur. Eğitim kurumları bu işlevi yerine getirirken; çocuğun toplumsallaşmasını, içinde yaşadığı toplumun kültürünü, tarihini, kurumları tanımasını sağlayarak; toplumsal rollerin gerektirdiği davranışları, toplumun kendilerine sağladığı olanakları ve bunlardan yararlanma yollarını kazandırma amacındadır. Eğitim kurumları bu işlevi yerine getirerek hem bireyin mutlu ve üretken olmasını hem de toplumun sürekliliğini sağlamaktadır.² Ülkemizde, öğrencilere bu bilgi ve becerilerin önemli bir kısmı ilköğretim kurumlarında okutulan Sosyal Bilgiler dersi yoluyla kazandırılmaya çalışılmaktadır.

¹ Münire Erden, **Sosyal Bilgiler Öğretimi**, İstanbul, Tarihsiz, s.4.

² M.Erden, **age**, s.4-5.

Etkili ve verimli vatandaşlar yetiştirmeyi amaç edinen Sosyal Bilgiler dersinin; Eğitim sistemimizin ve toplumun ihtiyaç duyduğu, düşünen ve üreten bireylerin yetiştirilmesi; demokrasinin işlenmesine engel olan pasif vatandaşlar yerine, eleştirel ve yaratıcı düşünme becerileri ile donanmış, etkili ve uygun sorular sorabilen, karar vermeyi bilen, bireyler yetiştirmek hususunda çok önemli hedefleri vardır.

Sosyal Bilgiler dersinde öğrencilere düşünme boyutlarının kazandırılmasıyla; bireylerin hayat boyu ihtiyaç duyacakları soru sorma, problem çözme, karar verme, eleştirel ve yaratıcı düşünme gibi üst düzey kazanımlarının verilmesi amaçlanmaktadır. Bu yüzden Sosyal Bilgiler dersi ile düşünmenin boyutlarının bütünleştirilmesi gerekli görülmektedir.³ Sosyal Bilgiler dersinin temel amacı etkin vatandaşlar yetiştirmektir.⁴ Bu genel amaç doğrultusunda Sosyal Bilgiler dersi, eğitim-öğretim süresi içerisinde bir hayat laboratuvarı olarak görülmektedir.

Sosyal Bilimler ile Sosyal Bilgiler kavramlarının çoğu kez eş anlamlı olarak kullanıldıkları görülmektedir. Ancak, bu iki kavramın farklı olarak ele alındıklarını belirtmek gerekir. Sosyal Bilgiler öğretiminde içerik, genellikle Sosyal Bilimlerle ilgili olan disiplinlerden seçilmektedir. Sosyal Bilimler ile Sosyal Bilgiler, birer kavram olarak eş anlamlı olmasalar bile aralarında yakın ilişki vardır. Sosyal Bilgiler genel olarak, insanların diğer insanlarla ve toplumlarla olan ilişkilerin inceleyen bir disiplinler topluluğudur. Sosyal bilimlerin öğretim denildiğinde ise eğitimin, çağdaş uygarlığın zorunlu kıldığı, sosyal olgunluğu ve uyumunu sağlayan ve geliştiren bir dalı anlaşılmaktadır. Sosyal Bilimlerin öğretim için seçilmiş olan ve değişmeyen bölümünü Sosyal Bilgiler oluşturmaktadır. Bir toplumun oluşturan bireylerin, o toplumdaki yaşayışı, ilişkileri, kültürü, öteki toplumlarla olan ilişkiler içindeki yerini ve bu konudaki ortak ve temel bilgilerin oldukça kapsamlı bir bölümünü kendi bünyesinde disiplinler arası bir yaklaşımla ele alan; ilköğretim düzeyine ve çocuğun küresel algılama özelliğine uygun duruma getirilmiş bir derstir.⁵

³ Fair, J.; Kachaturoff, “**G.Teaching thinking: another try!**. The Social Studies”, March/April, 1988, pp. 64-69.

⁴ J.L.Barth, A.Demirtaş, **İlköğretim Sosyal Bilgiler Öğretimi**, Ankara 1997, s.3.

⁵ Mourice P.Moffatt, **Sosyal Bilgiler Öğretimi** (Çev. Nesrin Oran), İstanbul 1957, s.1.

Sosyal Bilgiler eğitiminin dünyada ne zaman ve nerde başladığı kesin olarak bilinmemekle birlikte, bu alandaki çalışmalar ve eğitim etkinlikleri oldukça eskilere dayanmaktadır. Eski Mısır ve Perslerde, toplumsal yaşamla ilgili bir takım bilgi ve becerilerin insanlara kazandırılmaya çalışıldığı bilinmektedir. Daha sonra Antik Roma’da kimi okullarda aritmetik ve geometri ile birlikte mitoloji, tarih, coğrafya, hukuk ve felsefe gibi derslerin verildiği görülür. Amerika’da 18. Yüzyılın sonlarına doğru Ahlak Eğitiminin içinde kimi toplumsal kuralların öğretildiğine tanık olunmaktadır. Ancak, Amerika Birleşik Devletleri’nde Ulusal Eğitim Konseyi 1892 yılında, ülkede “Ulusal Toplum” anlayışını oluşturmak üzere Tarih, Coğrafya ve Vatandaşlık Bilgisi konularından oluşan bir tür Sosyal Bilgiler dersi içeriğinin okutulmasını kararlaştırmış ve böyle bir dersin öğretimi böylece başlamıştır. Bununla birlikte Sosyal Bilgiler (Social Studies) terimi ilk kez 1916 yılında ABD’de Milli Eğitim Derneğinin Orta Dereceli Okulu Teşkilatlandırma Komisyonu Sosyal Bilgiler Komitesi tarafından kabul edilmiştir. Komite bu kavramı “mevzu doğrudan insan cemiyetinin teşkilatına ve tekamülüne ve içtimai birliklerin bir uzvu olması dolayısıyla insana dair bilgiler, sosyal bilgilerdir” diye tanımlamıştır.⁶

Sosyal Bilgiler eğitim kurumlarına XX. yüzyılın başlarında toplumsal hayatın karmaşası, teknolojik, bilimsel ve toplumsal gelişmelere paralel olarak, toplumsal gelişme ve değişmelerin artması ile girmiştir. Sosyal Bilgilerin bir konu alanı olarak eğitim programına girmesi, ilerlemecilik akımının “demokratik toplum için vatandaş yetiştirme” görüşünün etkisiyle gerçekleşmiştir.⁷

XX. yüzyılın başlarında birçok ekonomik, sosyal ve politik olaylar (endüstrinin doğuşu, dünya ülkelerinin katıldığı büyük savaşlar, tarih, coğrafya, ekonomi, politika ve sosyoloji öğretimi lüzumlu görülmesi) nedeniyle Amerika Birleşik Devletleri’nde Sosyal Bilgiler orta dereceli okullarda okutulmaya başlanmıştır.⁸

Sosyal Bilgiler 1940 - 1950’li yıllarda büyük ölçüde tarih ve coğrafya ağırlıklı okutulmuştur. Sosyal Bilgilerin sadece tarih ve coğrafya disiplinleri ile sınırlı tutulması, toplumsal hayatın içerisinde uzantıları bulunan diğer disiplinlerin (antropoloji, siyaset, etnoloji, ekonomi, psikoloji, sosyoloji) yok sayılması Sosyal Bilgiler anlayışının

⁶ Nevzat Köken, **İlkokullarda Sosyal Bilgiler Öğretimi**, Konya 1995, s.2.

⁷ M.Erden, **age.**, s. 5-6.

⁸ Mourice P. Moffatt, **age.**, s.1.

yeniden yapılandırılmasına sebep olmuştur. 1960–1970 yılları arasında yeniden düzenlenen Sosyal Bilgiler hareketinin doğuş gelişiminde Bruner’in buluş yoluyla öğrenme kavramının büyük katkısı olmuştur.⁹ Bu hareketin sonucunda, Sosyal Bilgiler öğretim programında tarih ve coğrafya bilgilerinin ağırlığı azaltıldı, buna karşılık yukarıda değinilen diğer disiplinlere ağırlık verildi. Ancak bu yaklaşım 1980’li yıllarda başarısız bulunarak terk edildi ve yeniden geleneksel yaklaşıma dönüşmeye başlandı.¹⁰

Türk Eğitim Tarihi’nde ise, Türklerin İslamiyet’i kabul edişlerinden önce, toplumsal yaşamla ilgili birtakım bilgi ve kurallarla gelenek görenekler çocuk ve gençlere öğretilmeye çalışılmıştır. İslamiyet’in kabul edilmesinden sonra da, daha çok İslam dinine temel olan konuların kazandırılması yoluna gidilmiş; Osmanlılarda, özellikle sübyan mektepleri ve medreselerde din temeline dayalı bilgiler programlarda ağırlık taşıırken, Sosyal Bilgiler içinde yer alan kimi dersler, kurumların öğretim düzeylerine uygun biçimde (mektebi İptidaiye, rüştiye, idadiye, sultaniye ve Darülfünunda) belirli saat ve sürelerle okutulmuştur. Bu durum genel olarak Cumhuriyet dönemine dek görülür. Cumhuriyet döneminde ilkokullarla ilgili olarak değişik yıllarda (1926,1930,1932,1936,1962,1968,1989,1933 ve 1998) program düzenlemelerine gidilmiştir. 1926 programında, ilkokulların temel amaçlarının, “genç kuşağın çevresine etkin olarak uyumunu sağlamak üzere iyi vatandaşlar yetiştirmek” olduğu vurgulanarak Tarih, Coğrafya ve Yurt Bilgisi adlarıyla, dördüncü ve beşinci sınıflara haftada ikişer saat Sosyal Bilgiler içeriğine uygun dersler konulmuştur. Bu dersler daha sonraki programlarda, ilkeler, içerik ve haftalık sürelerde yapılan kimi değişikliklerle uzun yıllar yer almıştır.

1952 öğretmen okulları programına, daha önce ayrı ayrı dersler olarak okutulan Tarih, Coğrafya ve Yurttaşlık Bilgileri yerine, Sosyal Bilgiler adlı yeni bir dersin konulduğu görülür. Öte yandan, 1952 yılında toplanan Birinci Milli Eğitim Şurasında, Sosyal Bilgiler dersinin ilköğretim ve orta öğretim kurumlarına da okutulması kararlaştırılmış olmasına karşın, ancak 1962 yılında, sınırlı biçimde uygulamaya konulmuş bulunan İlkokul Programı Taslağı’nda bu dersi “Toplum ve Ülke

⁹ Ahmet Doğanay, “Öğretmen Ve Öğrenci Görüşlerine Göre İlköğretim İkinci Kademe Öğrencilerinin Demokratik Değerlerin Kazandırılmasında Açık ve Örtük Programlar Etkilerin Karşılaştırılması”, **Uluslar Arası Katılımlı 2000’li Yıllarda I. Öğrenme Ve Öğretmen Sempozyumu (İstanbul, 29-31 Mayıs 2002)**’nda Sunulan Bildiri, s.6-20.

¹⁰ M.Erden age., s.6-18.

İncelemeleri” adı altında birleştirilmiştir.¹¹ Sosyal Bilgiler dersi 1968 yılında hazırlanan İlköğretim Programında yer almıştır. İlköğretim birinci kademedeki okutulmakta olan Hayat Bilgisi dersinin devamı olan Tarih, Coğrafya, Yurttaşlık Bilgileri dersleri “Sosyal Bilgiler” adı altında birleştirilmiştir.¹² Yeni hazırlanan bu program ABD’deki “Yeni Sosyal Bilgiler” hareketinden etkilenmiştir. Bununla 1924 yılında Türkiye’ye gelen John Dewey’ in Türk eğitim sistemi üzerinde yaptığı çalışmalar etkili olmuştur.

1985 yılında, ortaokullarda Sosyal Bilgiler eğitimine son verilip bunun yerine Milli Tarih, Mili Coğrafya dersleri konulmuştur. Daha sonra, 1992 yılında yeni bir vatandaşlık bilgileri programı uygulamaya geçirilmiş. 1993’te Milli Tarih ve Vatandaşlık Bilgileri programında kimi değişiklikler yapılmıştır. 1997 yılında sekiz yıllık kesintisiz ve zorunlu ilköğretim uygulaması ile ilgili yasanın yürürlüğe girmesinden sonra, Milli Eğitim Bakanlığı Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı’nın 10.09.1997 tarih ve 143 sayılı kararı ile İlköğretim Okullarında okutulan Milli Tarih ve Milli Coğrafya dersleri uygulamadan kaldırılmış; Milli Eğitim Bakanlığı Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı’nın 02.04.1998 gün ve 62 sayılı kararı ile kabul edilen yeni “Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı” ilköğretim 4., 5., 6. ve 7. Sınıflara yönelik olup “öğretimin kalitesini yükseltmek, ezberci eğitim yerine, günün ihtiyaçlarına cevap vermek amacını taşımaktadır. Yeniden düzenlenen Sosyal Bilgiler dersine, programda, ilköğretimin 4, 5, 6 ve 7. sınıflarda haftada üçer saat olarak yer verilmesi ön görülmektedir. “Vatandaşlık ve İnsan Eğitimi” adlı ders ise, 7. 8. sınıflarda birer saattir. Ayrıca, yalnızca 8. Sınıfta “Türkiye Cumhuriyeti İnkılâp Tarihi ve Atatürkçülük” adıyla haftada iki saatlik bir Tarih dersi vardır.¹³ Milli Eğitim Bakanlığı tarafından Sosyal Bilgiler Programı üzerine geliştirme çalışmaları devam etmektedir.

Sosyal Bilgiler insanları ve yaşamları konu alır. Sosyal Bilgileri tanımlamak, tarih ya da edebiyat gibi bir disiplini tanımlamaktan daha zordur, çünkü Sosyal Bilgilerin iki temel ayırıcı özelliği, vatandaşlık yeterliklerini kazandırmak için oluşu ve bütüncül disiplinler arası bir alan oluşudur. Bu bilgiler ışığında ; “Sosyal Bilgiler; ilköğretim okullarında iyi ve sorumlu vatandaş yetiştirmek amacıyla, Sosyal Bilimler disiplinlerinden seçilmiş bilgilere dayalı olarak, öğrencilere toplumsal yaşamla ilgili

¹¹ M.Erden age., s.5-6.

¹² Abdullah Kılıç vd. “Sosyal Bilgiler Dersinin Öğretiminde Yaşanan Güçlükler”, **Çağdaş Eğitim Dergisi**, S.293, (Aralık 2003), s.27-36.

¹³ MEB. , “İlköğretim Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı”, **Tebliğler Dergisi**, 1998 Nisan, s.2487.

temel bilgi, beceri, tutum ve değerlerin kazandırıldığı bir çalışma alanı” olarak tanımlanabilir.¹⁴

Sosyal Bilgiler dersinin okutulmasında;

- Vatandaşlık görevleri ve sorumlulukları yönünden
- Toplumda insanların birbirleriyle olan ilişkileri yönünden
- Çevreyi, yurdu ve dünyayı tanıma yeteneklerini geliştirmek yönünden
- Ekonomik Yaşama fikrini ve Yeteneğini Geliştirmek Yönünden

Sosyal Bilgiler dersine ilişkin bu genel amaçları başlıklar altında değerlendirecek;

Vatandaşlık Görevleri ve Sorumlulukları Yönünden,

1. Ailesine, milletine, vatanına, Atatürk ilke ve inkılâplarına bağlı, çalışkan, araştırmacı, özverili, erdemli, girişimci iyi vatandaş olarak yetişirler.
2. Türk milletinin dünya tarihindeki önemini, milletler ailesi içindeki onurlu geçmişini ve yerini, insanlığa yaptığı hizmetleri kavrayarak büyük bir milletin evlatları olduklarını anlar, milletin geleceğine olan güvenleri artırır ve Türk Milletinin ülküsünü geliştirmek için her fedakârlığı göze alabilecek bir karakter kazanırlar.
3. Türkiye Cumhuriyeti’nin insan haklarına dayanan milli, demokratik, laik ve sosyal bir hukuk devleti olduğunu bilir: Cumhuriyet rejiminin özellikleri ve önemini kavrarlar.
4. Topluluk halinde yaşamının bir zaruret olduğunu millet kavramını ve Türk milletinin karakterini kavrar. Türk milletine, Türk bayrağına, Türk askerine ve ordusuna sevgi saygı ve duygularını kuvvetlendirirler.
5. Türk milletinin zekâ ve kabiliyetini, çalışkanlığını, ilim ve sanatseverliğini, estetik zevkini, insanlık duygusunun yüceliğini benimseyerek bu, üstün özellikleri davranış haline getirirler.
6. Millet ve yurt işlerini her şeyin üstünde tutarak milleti ve yurdu için canla başla hizmet etmeyi alışkanlık ve ilke haline getirirler.

¹⁴ M. Erden, *age.*, s.8.

7. Tarihte milletimize ve insanlığımıza hizmet etmiş olan Türk büyüklerini tanır, tarihi olaylara yön veren kişilerin yerinde ve zamanında gösterdikleri ileri görüşlülük yüksek kavrayış, cesaret, fedakârlık ve kahramanlıkların tarihin akışını nasıl etkilediklerini kavrar.
8. Toplumu yönlendiren Mustafa Kemal Atatürk ve diğer Türk büyüklerinin sadece milli değil, evrensel yönlerini de kavrayarak ve takdir ederek; milletimize de düşen insanlık görevleri bulunduğunu görür, insanlığa sevgi, saygı ve hizmet verme bilincine varırlar.
9. Türk inkılâbının anlamını, ayrı ayrı yönlerden önemini, Türkiye'nin refah ve mutluluğuna yaptığı ve ülkenin geleceğine yapacağı etkiyi kavrar. Türk İnkılâbının değerlerine bağlı ve bunları her zaman korumaya hazır, fedakar birer Türk evladı olarak yetişirler.
10. Bugünkü uygarlığın uzun bir geçmişi olduğunu kavrar; bu uygarlıkta Türk milletinin hizmetini ve payını anlayarak Atatürk'ün direktifleri uyarınca “milli kültürümüzü çağdaş uygarlık seviyesinin üstüne çıkarma” yolunda her Fedakârlığı göze alabilme bilincini kazanırlar..
11. Kanun kavramını benimser; kanunlara ve devlet otoritesine uyma duygusunu ve alışkanlığını kazanırlar.

Toplumda İnsanların Birlikleriyle Olan İlişkileri Yönünden,

1. İnsanların birbirilerine muhtaç olduklarını anlar, grup faaliyetlerine katlamanın, başkalarına yardım etmenin önemini takdir eder ve bunu uygulayabilir hale gelirler.
2. İnsanların karşılıklı hak ve sorumluluklar taşıdıklarını ve birbirilerinin görüş ve inanışlarını, saygı ve hoşgörü ile karşılamaları gerektiğini benimserler.
3. Beraber çalışma, sorumluluk alma, yardımlaşma ve karar verme kurallarını uygulamayı öğrenirler.
4. Bütün çalışmalarını demokratik yaşayış kurallarına göre düzenlemeyi öğrenirler.
5. Aile okul ve toplum hayatının dayandığı temel ilkeleri ve topluluk halinde yaşamının zorunluluğunu kavrarlar.
6. Trafik kurallarına uymayı alışkanlık haline getirirler.

Çevreyi Yurdu ve Dünyayı Tanıma yetenekleri Yönünden,

1. Yurdumuzun, dünya üzerindeki yerinin önemini kavrar, ülkemizin kalkınmasında severek sorumluluk alma duygularını geliştirirler.
2. Türkiye'nin yakın ve uzak komşu ülkeler ve diğer dünya ülkeleriyle olan ilişkileri hakkında genel bilgi kazanırlar.
3. Türklerin yaşadığı diğer ülke ve bölgelerin coğrafi özelliklerini öğrenirler, Türklerin geniş bir alanda yaşayan büyük bir millet olduğunu kavrarlar.
4. İnsanların birbirleriyle ve coğrafi çevreleriyle karşılıklı etkilerini, insan topluluklarının yaşama şekillerini ve geçinme yollarını inceler; yurdun ekonomik kalkınmasında bilgili ve etkili birer vatandaş olarak yetişirler.
5. Yaşanabilir bir çevrenin temel insan hakkı olduğunu kavrarlar.

Ekonomik Yaşama Fikrini ve Yeteneğini Geliştirmek Yönünden,

1. Yakın çevrenin ekonomik değerleri ile milli kaynaklar tanır ve bunları korumanın bir ödev olduğunu kavrarlar.
2. Kendi eşyasını, okulunu, okul eşya ve araçlarını dikkatli kullanma ve koruma alışkanlığı kazanırlar.
3. Tutumlu olma ve planlı çalışma alışkanlığını elde ederler.
4. Üretim, tüketim ve dağıtım ile ilgili temel bilgileri öğrenirler.
5. Nüfus artış hızının eğitime ve ekonomiye olan etkisini kavrarlar.¹⁵

Sosyal Bilgiler dersine ilişkin bu amaçlar ayrıntılı olarak incelendiğinde Türk Millî Eğitiminin Genel Amaçları ile İlköğretimin Amaçları tutarlılık göstermekte; buna karşılık amaçların kimilerinde çok genel anlatımlara yer verildiği; kimi amaçların dersin özelliklerine uygun biçimde taksonomik olarak saptanmadığı; ilköğretim çağındaki çocukların bilişsel, duyuşsal ve devinimsel hazır bulunuşluk düzeylerine pek uygun olmadığı; davranışa dönüştürülebilmede, yer yer soyuta kaçan anlatımlara yer vermesi gibi konularda eleştiriler bulunmaktadır. Eğitimde program geliştirme bir süreç olduğuna göre, Sosyal Bilgiler dersinin Eğitim Biliminin ve Program Geliştirme alanının kural ve ilkeleri ışığında yeniden gözden geçirilmesi gereklidir.

¹⁵ **Tebliğler Dergisi**, C.61 (Nisan 1998), s.531-568.

1.1.Tezin Amacı

Sosyal Bilgilerin temel öğelerinden olan Vatandaşlık Bilgisi ve İnsan Haklarıyla ilgili olarak Türkiye’de son yıllarda, özellikle de AB süreciyle birlikte pek çok yeni kanun çıkartılmış ve bunlar Sosyal Bilgiler müfredatının da içeriğini değiştirmiştir. 2005-2006 müfredatında pek çok konu ilk kez ders kitaplarında yer almaya başlamıştır. Çalışmamızda bu hukuksal düzenlemelerin Sosyal Bilgiler öğretimini ne şekilde etkilediği ortaya konulmaya çalışılacaktır.

1.2. Sınırlılıklar

- 1.2005-2006 Sosyal Bilgiler dersi müfredat programı
- 2.İlköğretim Vatandaşlık ve İnsan Hakları dersi konuları
- 3.Vatandaşlık Bilgisi ve İnsan Hakları ile ilgili hukuksal düzenlemeler
- 4.Araştırmacının nitel araştırmayı yorumlama gücü ile sınırlıdır.

1.3.Tezin Yöntemi

Tez konusu gereği literatür araştırmasını zorunlu kılmıştır.Öncelikle konuyla ilgili çalışmalar taranarak yayımlanmış kitap, makale ve tezler araştırılmıştır. Deskriptive metot takip edilerek bu kaynaklardan elde edilen bilgiler bir araya getirilmiştir.

İKİNCİ BÖLÜM

2. SOSYAL BİLGİLER MÜFREDATINDA VATANDAŞLIK VE İNSAN

HAKLARI KONULARI

2.1. Sosyal Bilgiler Müfredatında Vatandaşlık ve İnsan Haklarının Yeri

Sosyal Bilgiler insanları ve yaşamları konu alır. Kendi kendimizi ve diğerlerini daha iyi anlamamıza yardımcı olur. Sosyal Bilgileri tanımlamak, coğrafya ya da tarih gibi bir disiplini tanımlamaktan daha zordur, çünkü sosyal bilgiler disiplinler arası ve çok disiplinli bir alandır. Bununla birlikte Sosyal Bilgilerin iki temel ayırıcı özelliği, vatandaşlık yeterliklerini kazandırmak için oluşu ve bütüncül, disiplinler arası bir alan oluşudur.¹⁶

Sosyal Bilgiler vatandaşlık yeterlikleri kazandırmak için sanat, edebiyat ve sosyal bilimlerin disiplinler arası bir yaklaşımla birleştirilmesinden oluşan bir çalışma alanıdır. Okul programı içinde Sosyal Bilgiler, antropoloji, arkeoloji, ekonomi, coğrafya, tarih, hukuk, felsefe, siyasal bilimler, psikoloji, din, sosyoloji ve sanat, edebiyat, matematik ve doğa bilimlerinden süzülen sistematik ve eş güdümlü bir çalışma alanı sağlar. Sosyal Bilgilerin temel amacı, birbirine bağımlı, global bir dünyada, kültürel arklılıkla olan demokratik bir toplumun vatandaşları olarak, kamu yararına bilgiye dayalı, mantıklı kararlar vere bilme yeteneğini geliştirmek için genç insanlara yardımcı olmaktır.¹⁷

Etkili vatandaşlık ve demokrasi eğitimi, sosyal bilgiler müfredatında çok önemli bir yere sahiptir. Etkili vatandaşlık bir ülkede eğitim sisteminin genel amacı olmakla birlikte, okul programları içinde bu görev daha çok Sosyal Bilgiler dersine düşer. Demokratik bir ülkede, sosyal bilgilerin temel amacı, demokratik süreci geliştirecek etkili vatandaşlar yetiştirmektir. Demokratik bir toplumda, Sosyal Bilgiler; yalnızca mevcut toplumsal düzeni benimseyen, onu sorgulamadan kabul eden vatandaşlar yetiştirmek olmamalıdır. Mevcut toplumsal değerleri sorgulayacak, yeni değerler üretebilen, eleştirel, yaratıcı vatandaşlara gereksinim vardır.¹⁸

¹⁶ Edt. Cemil Öztürk ,Dursun Dilek, **Hayat Bilgisi ve Sosyal Bilgiler Öğretimi**, Ankara 2005, s.18.

¹⁷ C. Öztürk, D. Dilek, **age**, s.19.

¹⁸ S.H.Engle, A. Ochoa, **“Education For Democratic Citizenship”**, Decision Making in the Social Studies, Newyork 1998.

Sosyal Bilgiler içerik olarak sosyal bilimler dallarını kapsar. Ancak her kavramda olduğu gibi sosyal bilgiler kavramı da giderek değişime uğramaktadır. Sosyal bilgileri yalnızca sosyal bilim dallarının disiplinler arası bir yaklaşımla ele alınması olarak değil, insanla ilgili tüm bilimlerden ve bilgilerden yararlanan bir program olarak ele alınması gereklidir. Sosyal Bilgiler müfredatında Vatandaşlık ve İnsan Hakları kanunları çok önemli bir yere sahiptir. Demokratik bir toplumda vatandaşların etkili bir şekilde yaşaya bilmesi için bazı temel bilgi ve değerlere ihtiyacı vardır. Sosyal Bilgiler müfredatında en önemli amaç, etkili demokratik vatandaşlık eğitimi olmuştur.¹⁹ Bu bağlamda Sosyal Bilgiler demokratik politik sürecin gelişmesine de katkıda bulunur. Ayrıca, demokratik toplumun etkin bir üyesi olarak bireylere, bilgi, beceri ve değerlerle ilgili bir takım nitelikler kazandırır. Sosyal Bilgiler öğretiminin amaçları evrensel ve ulusal olmak üzere iki grupta toplanabilir. Ulusal düzeyde Sosyal Bilgiler; hak ve sorumluluklarının farkında vatandaş olgusunu tam olarak algılamış bireyler yetiştirmektir. Evrensel düzeyde ise Demokratik değerlere ve inanışlara sahip bireyler yetiştirmektir. Sosyal Bilgiler dersinde; özgürlük, eşitlik, adalet, çeşitlilik, hakkaniyet, doğruluk, dürüstlük, insan onuru, uluslar arası insan hakları, hukukun üstünlüğü gibi evrensel değerler bireylere kazandırmak amaçlanmıştır.

2005 – 2006 Sosyal Bilgiler müfredatı genel olarak şu konular etrafında oluşturulmuştur;

- Çevre konuları: İnsan ve çevre arasındaki ilişkiler ve sorunları
- Kurumsal bilgiler: Sosyal kurumlar, tarihi ve günümüz sorunları
- Kültürel Bilgiler: Kültürel Farklılık ve sorunlar
- Sosyal Sorunlar: Bazı temel sosyal sorunların derinliğine incelenmesi
- Vatandaşlık İlgili Özel Sorunlar: Vatandaşlar karar vermede kullandıkları bilgilerin geçerlik ve güvenilirliğine nasıl karar vermelidir.
- Vatandaşlık Uygulaması: Sivil ve gönüllü kuruluşlarda çalışma
- Evrensel düzeyde İnsan Hakları konuları: Barış ve Güvenlik Çevresel Sorunlar, Ulusal – Uluslar arası Sorunlar, İnsan haklarıyla ilgili Sorunlar
- Seçmeliler: Çeşitli sosyal bilimlerin bilgi üretme süreci.

¹⁹ R.D.Barr, S.L. Barth, S.S. Shermis, **Defining the Social Studies**, Washington 1977, s. 51.

- Örtük Program: Okul ve sınıf yaşamı demokratik kültürü yansıtmalıdır.²⁰

*2005 – 2006 Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programında yer alan üniteler şunlardır;
Dördüncü Sınıf:*

1. Aile, Okul ve Toplum Hayatı
2. Yakın çevremiz
3. İlimiz ve Bölgemizi tanıyalım
4. Tarih, ilk Yurdumuz ve Tarihte Anadolu

Beşinci Sınıf:

- 1) Vatan ve Millet
- 2) Cumhuriyete Nasıl Kavuştuk?
- 3) Güzel Yurdumuz Türkiye
- 4) İslamiyet'in Yayılışı ve Türkler

Altıncı Sınıf:

- 1) Demokratik Hayat
- 2) Coğrafya ve Dünyamız
- 3) Türkiye Tarihi
- 4) Moğollar ve diğer Türk Devletleri
- 5) Türkiye'miz
- 6) Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu

Yedinci Sınıf:

- 1) Türkiye'nin Coğrafi Bölgeleri
- 2) İstanbul'un Fethi ve Sonrası
- 3) Avrupa'da Yenilikler
- 4) 17. Ve 18. Yüzyıllarda Osmanlı Devleti
- 5) 19. Ve 20. Yüzyıllarda Osmanlı Devleti
- 6) Osmanlı Kültür ve Uygarlığı
- 7) Yurdumuzun Komşuları

²⁰ C. Öztürk, D. Dilek, **age**, s. 86-87.

İlköğretim ikinci kademesinde Sosyal Bilgiler dersinden başka 7.,8. Sınıf, Vatandaşlık ve İnsan Hakları Eğitimi ve 8. Sınıf, Türkiye Cumhuriyeti İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük dersleri vardır.²¹

2.2. Sosyal Bilgiler Müfredatında Bulunan Vatandaşlık ve İnsan Hakları Konuları

Vatandaşlık ve İnsan Hakları dersi; İlköğretim 7. Sınıflar “Vatandaşlık ve İnsan Hakları Eğitimi” dersi ile ilgili dört ünite içinde gerçekleştirilmeye çalışılan yirmi altı özel amaç ve 8. Sınıflar “Vatandaşlık ve İnsan Hakları Eğitimi” dersi ile ilgili olarak dört ünite içinde gerçekleştirilmeye çalışılan yirmi dokuz özel amaç bulunmaktadır.²² İlköğretim 7. ve 8. Sınıflarda okutulan Vatandaşlık ve İnsan Hakları Eğitimi dersinin üniteleri ve konuları aşağıdaki gibidir.

Yedinci Sınıf Vatandaşlık ve İnsan hakları Eğitimi Programının Üniteleri ve Konuları

I. Ünite: İnsanlığın Ortak Mirası

1. Kavramlar

A. İnsan Kavramı

B. İnsanlık Kavramı

C. Ortak Miras Kavramı

2. İnsanlığın Sanat, Düşünce, Edebiyat ve Bilim Mirası

3. İnsanlığın Ortak Mirasının Önemi

A. Ortak Mirasın Oluşumu

B. Ortak Mirasın tek Bir Ulusa Ait Olmadığı

C. Ortak Mirasa Katkıda Bulunmanın Önemi

D. Ortak Mirastan Yararlanma Hakkının Önemi

II. Ünite: İnsan Hakları

1. İnsan Hakları Düşüncesinin Gelişmesi

A. İnsan Hakları Düşüncesinin Ortaya Çıkması

B. Yeni Çağ’da İnsan Hakları Düşüncesinin Gelişimi

C. 20. Yüzyıl İnsan Hakları Düşüncesindeki Gelişmeler

²¹ MEB. ,Tebliğler dergisi, C.2487 (Nisan 1998), s. 532-568.

²² İbrahim Vural ,İlköğretimde Vatandaşlık ve İnsan Hakları Eğitimi, İstanbul 2000, s. 82.

2. Kavramlar
 - A. Hak Kavramı
 - B. İnsan Hakları Kavramı
 - C. Evrensellik Kavramı
3. Evrensel İlkeler Olarak İnsan Hakları
 - A. Evrensel İlkeler Olarak İnsan Haklarının Özellikleri
 - B. Davranış İlkeleri Olarak İnsan Haklarının Özellikleri
 - C. Hukukun Temel İlkeleri Olarak İnsan Hakları
4. İnsan haklarının Evrenselliğinin Sonuçları
 - A. İnsan Haklarının Korunması, Önemi ve Gerekliliği

III.Ünite: Etik ve İnsan Hakları

1. Kavramlar
 - A. Ahlak Kavramı
 - B. Ahlaklılık Kavramı
 - C. Kişi Kavramı
2. Etik ve Varlık Olarak İnsan
 - A. İnsan ve Etik Değerler
 - B. İnsanın Özellikleri ve Olanakları
3. İnsan Haklarının Etik Temelleri
 - A. İnsan Olmanın Koşulları Olarak İnsan Hakları
 - B. Etik Gereklilikler Olarak İnsan Hakları
4. İnsan Olma Sorumluluğu
 - A. İnsan Olma Bilinci
 - B. İnsan Olma Bilincinin Gerektirdikleri
 - C. Sorumluluk Kavramı
 - D. İnsan Olma Sorumluluğu Taşıma Yolları

IV.Ünite: Temel Haklar ve Özellikler

1. Temel Haklar
 - A. Temel Haklar Kavramı
 - B. Temel Haklar Çeşitleri
 - a. Yaşama Hakkı

- b.** Kişi Dokunulmazlığı
- c.** Sağlık Hakkı
- d.** Eğitim Hakkı
- e.** Dilekçe Hakkı
- f.** Özel Yaşamın Gizliliği
- g.** Konut Dokunulmazlığı
- h.** Seçme ve Seçilme Hakkı

2. Temel Özgürlükler

- a.** Özgürlük Kavramı
- b.** Temel Özgürlükler Kavramı
- c.** Düşünce, Kanaat ve İfade Özgürlüğü
- d.** Basın Özgürlüğü
- e.** Din ve Vicdan Özgürlüğü
- f.** Haberleşme Özgürlüğü
- g.** Yerleşme ve Seyahat Özgürlüğü
- h.** Toplantı Hak ve Özgürlüğü
- i.** Bilim ve Sanat Özgürlüğü

3. İnsan Hakları İşlevleştirilmesinde Devlet Görevi

- a.** Eğitim Görevi
- b.** Yasama Görevi
- c.** Yürütme Görevi
- d.** Yargı Görevi

4. İnsan Hakları Belgelerinde Yer Alan Bazı Haklar ve Özgürlükler

- a.** Çocuk hakkı
- b.** Çevrenin Korunması Hakkı
- c.** Telif ve Patent hakkı

Sekizinci Sınıf Vatandaşlık ve İnsan Hakları Eğitimi Programı Üniteleri ve Konuları

I. Ünite: Devlet, Demokrasi, Vatandaşlık, Anayasa Hakları ve Sorumlulukları

1. Kavramlar

- a. Devlet Kavramı
- b. Demokrasi Kavramı
- c. Vatandaşlık Kavramı
- d. Kamu Kavramı
- e. Sivil Toplum Kavramı

2. Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin Yönetim Yapısı

- a. Merkezi Yönetim
- b. İl Yönetimi
- c. Yerel Yönetimler

3. Vatandaşlık Hakları

- a. Sosyal Hakları
- b. Türk Kadınının Toplumdaki Yeri
- c. Ekonomik Haklar
- d. Türk Kadınının Çalışma Hayatındaki Yeri
- e. Siyasal Haklar

4. Vatandaş Olma Sorumluluğu

- a. Vatandaş Olma Bilinci
- b. Vatandaş Olma Bilincinin Gerektirdikleri
- c. Vatandaş Olma Sorumluluğunun Taşıma Yolları
 - 1. Seçme ve Seçilme Hakkı
 - 2. Vergi Verme
 - 3. Askerlik Yapma
 - 4. Kanunlara ve Kurallara Saygılı Olma
- d. Millet Sevgisi
- e. Yurt Sevgisi

5. Dayanışma

- a. Milli Birlik ve Beraberlik Yönünde Dayanışmanın Önemi
- b. Dayanışmada Sevgi, Saygı ve Hoşgörünün Önemi

II. Ünite: İnsan Haklarının Korunması

1. İnsan Haklarının Korunmasını Önemi
 - a. İnsan Haklarının Korunmaması Sonucu Ortaya Çıkan Sonuçlar.
 - b. İnsan Haklarını Korumanın Sonuçları
2. İnsan Haklarının Korunması
 - A. İnsan Haklarının Ulusal Düzeyde Korunması
 - a. Anayasalar ve Yasalar
 - b. İnsan Haklarını Korumakla Yükümlü Devlet Organları
 - c. İnsan Haklarının Korunmasında Sivil Toplum Kuruluşları ve İşlevleri
 - d. İnsan Hakları Dayanışma Kuralları ve İşlevleri
 - B. İnsan Haklarının Ulusal Düzeyde Korunması
 - a. Uluslar arası Kuruluşlar
 - b. Uluslar arası Belgeler
 - c. Uluslar arası Gönüllü Kuruluşlar
3. İnsan Haklarının Korunmasında İnsan Hakları Eğitimi Önemi
 - A. Haberdar Etme
 - B. Bilgilendirme
 - C. Davranış Geliştirme
 - D. Duyarlı Vatandaş Yetiştirme
4. İnsan Haklarıyla İlgili Özel Günler

III. Ünite: Milli Güvenlik ve Milli Güç Unsurları

- A. Milli Güvenlik
- B. Milli Hedef
- C. Milli Güvenlik Siyasetini Belirleyen Unsurlar
- D. Milli Güç
- E. Askeri Güç
 - a. Türk Silahlı Kuvvetlerinin Önemi
 - b. Türk Silahlı Kuvvetlerini Temel Görevleri
 - c. Askerlik Görevinin Kutsallığı

F. Türkiye'ye Yönelik İç ve Dış Tehdit

a. Anarşi ve Terör kavramı

b. Terörün Yayılma Sebebi

1. Bilgi ve Anlayış Azlığı
2. Kamuoyunun Terör Konusundaki Eğitimsizliği
3. Bazı kişi ve Kuruluşların Bilerek veya Bilmeyerek Terörizme Katkısı
4. Bazı Kitle Haberleşme Araçlarının Bilerek veya Bilmeyerek Terörizme Katkısı
5. Doğal Afetlerde Ortaya Çıkan Söylentiler
6. Terörü Destekleyen devletlerin Mevcudiyeti
7. Bazı Silah Üreticilerin Örgütlere Silah Satması
8. Ülkeler Arası İş Birliğinin Sağlanmaması
9. Halkın Yeteri Kadar Duyarlı Olmaması

G. Terörle Mücadelede Kişilere Düşen Görevler

1. Milli Hedefler Doğrultusunda Bilinçli Olmak
2. Eğitim ve Öğretimi, Milli Birlik ve Beraberliği Sağlayıcı ve Güçlendirici Tarzda Sürdürmek
3. Yıkıcı ve Bölücü Faaliyetlere Karşı Bilinçli Olmak
4. Yıkıcı ve Bölücü Faaliyetleri Etkisiz Kılabilen Düşünce Yapısına Sahip Olmak
5. Terörizme Karşı Duyarlı Olmak
6. Türkiye Cumhuriyeti'ne, Türk Toplumuna, Türk Milli Değer ve Kültürüne Bağlı Olmak
7. Cumhuriyet Yönetimine İnançla Bağlı Olmak
8. Türk Olmakla Gurur Duymak
9. Vatan ve Millet Sevgisiyle Dolu Olmak

H.Güncel Tehdit

a. İç tehdit unsurlarının Hedefleri

1. Hedef Ülkede anarşi ve Terör ortamı Yaratmak
2. Devlet Otoritesini Sarsmak
3. Toplumu Yönetilemez Hale Getirmek
4. Devletin Ülkesiyle ve Milletiyle Olan Bütünlüğünü Parçalamak
5. Çağdaş Anlayışı Yıkamak
6. Ülkede Rejimi Değiştirerek Kendi Görüşlerinin etkin Olduğu Bir Düzen Kurmak

b. Dış Tehdit unsurlarının Hedefleri

- c. Türkiye'nin jeopolitik Öneminden Dolayı Yabancı Ülkelerin Ülkemiz Üzerinde Emelleri
- d. Kaçakçılık

IV. Ünite: İnsan Haklarının Korunmasında Karşılaşılan Sorunlar

A. İnsan haklarının Korunmasında Belli Başlı Engeller

1. Kişilerin Özelliklerinde Kaynaklanan Engeller
2. Eğitimsizlikten Kaynaklanan Engeller
3. Siyasal Nedenlerden Kaynaklanan Engeller
4. Ekonomik Nedenlerden Kaynaklanan Engeller
5. Kültürlerden Kaynaklanan Engeller
6. İnsan Olma Bilincinin Etkisizliği
7. Hoşgörüsüzlük
8. Toplumsal İlişkilerin Düzenleme Bilinci

B. İnsan Haklarını Korumanın İşlevleştirilmesinde İnsan Hakları Eğitiminin Önemi

1. İnsan Olma Bilinci
2. Vatandaşlık Bilinci
3. İnsan Haklarına Saygı
4. İnsan Haklarını Talep Etme

7. ve 8.Sınıf Vatandaşlık ve İnsan Hakları dersi konularının sonunda İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi ile Çocuk Haklarına Dair Sözleşme ek olarak verilmiştir. Bunun yanında her iki sınıf kitaplarında da konu ile ilgili değişik okuma parçaları bulunmaktadır.²³

İlköğretim Vatandaşlık ve İnsan Hakları Eğitim Programı; Sosyal Bilgiler dersinin genel amaçlarında benimsenen görüş ve yaklaşımlarıyla, İnsan hakları öğretiminin genel ilkeleriyle çelişmemektedir. 8. Sınıf üniteleri arasında yer alan “Milli Güvenlik ve Milli Güç Unsurları” programın uygulanması ile ilgili açıklamalarda yer almazken, ancak özel amaçlar bölümünde yer verilmiştir. Vatandaşlık ve İnsan Hakları Dersi, Ülkemizde İlköğretim 7. ve 8. Sınıflarda haftada birer saat olmak üzere okutulmaktadır.

²³ Emine Yamanlar, **İlköğretim Vatandaşlık ve İnsan Hakları Eğitimi**, İstanbul 2000.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. VATANDAŞLIK BİLGİSİ ÜZERİNE TÜRKİYE’DE YAPILAN HUKUKİ DÜZENLEMELER

3.1. Anayasadaki Vatandaşlık Maddeleri ve AB Sürecindeki Düzenlemeler

Devletin maddi unsurlarından birisi, insan topluluğu diğer ise, ülkedir. Belli bir insan topluluğu olmadan bir devletin varlığından bahsetme imkânı yoktur. Devletin maddi unsurunu oluşturması bakımından, insan topluluğunun niceliğinin ve niteliğinin önemi yoktur. Devlet; ekonomik, siyasi ve sosyal nedenlerden dolayı kendi maddi unsurlarından birisi olan insan topluluğunu ve bunların kendisiyle olan bağlantısını kesinlikle bilmek isteyecektir. Çünkü devlet ile onu oluşturan topluluk arasındaki ilişkinin niteliğinin tespiti hem iç hukuk bakımından hem de devletin milletlerarası ilişkileri bakımından önem arz etmektedir. Birey açısından bakıldığında ise, bireylerin dahil oldukları toplumu ve himayesinden faydalanacakları egemen kudreti bilmek isteyeceklerinden şüphe yoktur. Çünkü devlet ile birey arasında karşılıklı hak ve mükellefiyetler bulunmaktadır. Birey, sahip olduğu hakları talep edebileceği devleti, aynı şekilde devlet de, hangi bireylerin kendisine karşı mükellefiyet altında olduklarını bilmek isteyecektir. Bu itibarla, günümüzde vatandaşlık, milletlerarası alanda kişilerin belli bir devlete aidiyetini gösteren temel unsurlardan birisidir. Devlet, ancak kendi vatandaşlarından belli mükellefiyetlere katlanmasını talep edebilir. Kişiler de ancak vatandaşlık bağı ile bağlı oldukları devletten belli hakları talep edebilirler. Bu yönü ile vatandaşlık, kişi veya kişileri diğer kişi ya da kişilerden ayırt etmeye yarayan özelliklerden birisidir.²⁴

Devletler hukuksal düzenlemelerinde kendisine vatandaşlık bağı ile bağlı olan kişileri, diğerlerinden ayırmak ve onlara bir kısım korumalar sağlamak ya da bir kısım haklar bahsetmekte veya görevler yüklemektedir. Yabancılar ile vatandaşlar arasındaki fark, esasen ülkede yararlanılan haklar bakımından kendini göstermektedir. Günümüz çağdaş hukuk sistemine sahip bütün ülkelerde, insanın insan olması dolayısıyla sahip olduğu kabul edilen genel haklar, vatandaş - yabancı ayrımı yapılmaksızın herkesin

²⁴ Vahit Doğan, **Türk Vatandaşlık Hukuku**, Ankara 2005, s.21.

sahip olduğu kabul edilse de, devletler kendi vatandaşları ile yabancılar arasında bir kısım farklılık yaratma gereğini duymaktadırlar.²⁵

Vatandaşlık kavramı, ülkelerin inde bulundukları sosyal, kültürel, ekonomik ve jeopolitik konumlarına göre farklı şekilde tanımlanmıştır. Bilim ve teknolojiadaki gelişmelerle birlikte “Vatandaşlık Kavramı” tanımı üzerine bazı ortak noktaların olması zorunluluk arz etmektedir. Vatandaşlık, yurttaşlık kavramını eş olarak anne – babanın uyruğuna, üzerinde dünyaya gelinen ülkeye veya yasaların gerektirdiği belirli şartları taşıyıp taşımamaya bağlı olarak belirlenen ve kişilerin hangi devlet veya millete bağlı olduklarını ifade eden kimlik olarak tanımlanmaktadır. Bireyleri bir devlete bağlayan hukuksal bağ olarak vatandaşlık kavramı, yurttaşlık kavramına, uyrukluk kavramı da tabiiyet kavramına denk gelmektedir. Vatandaşlık kavramının daha iyi anlaşılması için tabiiyet kavramının da açıklanması gerekmektedir. Tabiiyet bir şeye ya da bir kimseye bağlılık, devletin tabasından olma, uyrukluk olarak tanımlanmaktadır. Vatandaşlık ve tabiiyet kavramlarında hukuksal bir bağ ve kavramlarla yakın ilgisi bulunan milliyet ve soy kavramlarının yanında; ırk, dil, din ve kültür unsurlarını da kapsayan geniş bir çerçeve vardır. Bu nedenle vatandaşlık ve tabiiyet kavramlarının sosyolojik birer kavram olduğu düşüncesi ön plana çıkmaktadır.²⁶

Vatandaşlık, genel olarak bireyi, bir devlete bağlayan hukuksal bağ olarak tanımlanmaktadır. Vatandaşlık denilince “hak” ve “sorumluluk” kavramları akla gelmektedir. “Hak” kavramı ile herhangi bir toplumda bireylere verilen haklar, “Sorumluluk” delinince bireylerin topluma ve devlete karşı olan görevleri akla gelmektedir. Vatandaşlık kavramında bu unsur birlikte düşünülmelidir. Demokratik toplumlarda hak ve görev birlikte ele alınmakta, hatta hak kavramı daha öncelikli bir konuma sahip olmaktadır. Demokratikleşmesini sağlayamamış toplumlarda ise görev kavramı ön plana çıkmakta hak kavramı ikinci plana atılmaktadır.²⁷ Türk vatandaşlık hukukunda vatandaşlara tanınan haklar, Anayasada ve diğer kanunlarda açıkça ifade edilmiştir. Anayasanın başlangıç hükümlerinde “Her Türk vatandaşının bu Anayasadaki temel hak ve hürriyetlerden eşit ve sosyal adalet gereklerinde yararlanarak milli kültür, medeniyet ve hukuk düzeni içinde, onurlu bir hayat sürdürme ve maddi – manevi varlığı

²⁵ V. Doğan, **age.**, s. 21-22.

²⁶ Rona Aybay, **İnsan Hakları Açısından Vatandaşlık**, İstanbul 2000, s. 180.

²⁷ Remzi Kınal, “Vatandaşlık Eğitiminin Sınırları”, **Felsefe Kongresi**, Erzurum 1998, s. 1.

bu yönde geliştirme hak ve yetkisini doğuştan sahip olduğu” kabul edilmiştir. Ayrıca “Temel Hak ve Hürriyetlerin Niteliği” kenar başlığını taşıyan 12. Maddede “Herkes kişiliğine bağlı, dokunulmaz, devredilmez, vazgeçilmez temel hak hürriyetlere sahiptir” hükmü ile temel hak ve hürriyetler kanunla güvence altına alınmıştır.²⁸

Vatandaşlık bilgisi üzerinde Türkiye’de uzun zamandan beri parça parça değişiklikler yapılmıştır. 1961 Anayasasında Temel Hak ve Özgürlükler daha geniş bir şekilde ele alınmıştır.²⁹ Bu Anayasa ile “Güvenceli Çağdaş İnsan Hakları Evresi” başlamıştır. Klasik özgürlüklerle beraber, kişilere sosyal ve iktisadi hakları donatmak; yoksulluğu ortadan kaldırıcı önlemleri almak ve herkese insanca yaşamak koşulları sağlamakla, insan haklarına dayalı devlet ilkesi, anayasal bir ilke olarak belirtilmiştir. Bu anayasada ilk kez insan haklarından geniş bir bölümünü “Temel haklar ve ödevler” ana başlığı altında üç kümede toplayarak güvenceye almıştır. Kişi hakları ve ödevleri, iktisadi haklar ve ödevler, siyasal haklar ve ödevler şeklindedir. İkinci kısım “Temel Haklar ve Ödevler” başlığı altında yer alan bu bölüm toplam 52 maddeden ibarettir.³⁰ “Temel Haklar”ın yanında “Ödevler” e yer verilmesi, diğer anayasalara göre hak ve özgürlüklerin daha kapsamlı olarak yer alması ve güvenceye bağlanmış olması, “İnsan Hakları” kavramının “İnsan” ve “Hak” kelimeleri ile gerçek anlamda bu anayasada kullanılmış olması nedeniyle, İnsan Hakları Türk Devletinin emellerinden biri durumuna getirmiş olması önem taşımaktadır. Bu anayasa temel hak ve özgürlükler görüşünde modern bir anlayışı benimsememiştir. 10/1. Maddede; “Herkes kişiliğine bağlı, dokunulmaz, devredilmez, temel hak ve hürriyetlere sahiptir.” İfadesi ile çağdaş insan hakları kavramını ve uygulamalarını kapsamaktadır ki diğer Anayasalarımızda da bu hükümler hâkim durumdadır. 1982 Anayasası ile başlayan evre “sınırlamanın kuralla dönüştüğü evre” olarak nitelendirilmiştir. 1961 Anayasası’nın benimsediği evrensellik ve özgürlüğün, sınırlamanın istisna olması yaklaşımı bu anayasa ile terk edilmiştir.³¹ Bu Anayasa, vatandaşlık hakları, temel hak ve özgürlükler, insan hakları gibi konularda, 1961 Anayasasına göre daha dar sınırlar içermesi, hukuki düzenlemelerin

²⁸ V. Doğan, *age.*, s. 22.

²⁹ Bkz. 1961 Anayasası: 19 Temmuz 1961 tarih ve 334 sayılı Türkiye Cumhuriyeti Anayasası 27 Mayıs 1961 tarihinde Kurucu Meclisçe kabul edilmiş, halkoyuna sunulmak üzere 31 Mayıs 1961 tarihli Resmî Gazetede yayınlanmış, 9 Temmuz 1961 günü yapılan halkoylaması ile % 61.7 oranında “evet” oyu ile kabul edilmiş ve 20 Temmuz 1961 tarih ve **10859 sayılı** Resmî Gazetede yayınlanmıştır

³⁰ Kemal Gözler, **Türk Anayasa Hukuku**, Bursa 2000, s.77.

³¹ Mesut Gülmez, **İnsan Hakları ve Demokrasi Eğitimi**, Ankara 2001, s. 26.

gerçekleştirilmesinde etkili olmuştur. 1982 Anayasası,³² vatandaşın temel hak ve hürriyetlerinin sınırını çizerken, devletin ve milletin bölünmez bütünlüğü gibi geniş bir çevre çizilmiş; temel hak ve hürriyetler ile ilgili yapılan kanunlar bu çevreye oturtturulmaya çalışılmıştır.³³ 1982 Anayasası'nın kabulünde belli bir dönem sonra idam cezasının kaldırılması ile birlikte suç işleyen sadece hürriyeti bağlayıcı ceza alabileceği, bunun dışında kişinin ölüm cezasına çaptırılmayacağı kabul edilmiştir. Temel hak ve özgürlükler, insan hakları ile ilgili asıl gelişmeler, Avrupa Birliği yolundaki Türkiye'nin önüne bırakılan Kopenhag kriterleri çerçevesinde, uyum yasaları olarak nitelendirilen kanunlaşma hareketleri ile birlikte büyük bir hız kazanmıştır. 2001 yılında kabul edilen 4721 Sayılı Medeni Kanunla birlikte, Türk vatandaşının temel hakları önemli değişikliklere uğramıştır. Yine 2001 yılında 765 sayılı Türk Ceza Kanununda yer alan 312. Maddenin yürürlükte kaldırılması ile birlikte “Düşünce Suçu” kavramının ceza yaptırımı hafifletilmiştir. Yine Ceza Muhakemeleri Usul Kanunu'nun kabul edilmesi ile gözaltı süreleri kısaltılmıştır. Ekim 2001 tarihinde “Haberleşme Hürriyeti” 4709 sayılı yasayla yeniden düzenlenmiş ve en üst seviyede koruma altına alınmıştır. İfade özgürlüğü kısıtladığı gerekçesi ile eleştirilen Türk Ceza Kanunu'nun 159 uncu maddesi 2002 tarihinde kabul edilen 4744 sayılı yasa ile kısmi iyileştirilmeler yapılmış, 159 uncu maddede “bir seneden altı seneye kadar hapis” olarak öngörülen cezanın nev'i ve üst haddi “bir seneden üç seneye kadar hapis cezası” olarak değiştirilmiştir. 312 nci maddenin 2 nci fıkrasında yapılan değişikliklerle de; evvelce ağırlaştırıcı sebebi olarak kabul edilen “kamu düzeni için tehlikeli olma” kavramı suçun teşekkülü için gerekli unsur olarak fıkra metin içerisine dahil edilmiş ve böylece bu düzeye varmayan tahrik halleri suç sayılmaktan çıkarılmıştır. 2003 yılında çıkartılan Bilgi Edinme Kanunu ile birlikte vatandaşın Anayasa'da düzenlenen dilekçe hakkına yeni bir boyut kazandırılmıştır. 1990 yılında İnsan Haklarını İnceleme Komisyonu Kanununun kabulü ile Dünyada ve ülkemizde insan haklarına saygı ve bu konudaki gelişmeleri izlemek üzere Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde İnsan Hakları İnceleme Komisyonu kurulmuştur. 04.06.1998 tarih ve 23362 sayılı Resmi Gazete'de

³²Bkz. 1982 Anayasası: Kurucu Mecliste Kabul Tarihi: 18.10.1982; Halkoyuna Sunulmak Üzere Tasarının Resmî Gazetede İlanı: 20.10.1982-**17844**; Kanunun Halkoyu ile Kabul Tarihi: 7.11.1982; Halkoyu Sonucunun Yayımlandığı Resmî Gazete Tarihi: 9.11.1982-**17863**, **K.N.** 2709, **KT.** 7/11/1982.

³³ Tekin Akıllıoğlu, “1982 Anayasasında Temel Hakların Genel Kuralları”, **İnsan Hakları Yıllığı**, C.5, Ankara 1983, s.50-66.

yayımlanarak yürürlüğe giren İnsan Hakları Eğitimi On Yılı Ulusal Komitesi yönetmeliğince oluşturulan “İnsan Hakları Eğitimi Türkiye Programı “1998-2007” 28.07.1999 tarihli İnsan Hakları Koordinatör Üst Kurulu toplantısında kabul edilerek uygulamaya konulmuştur. 27 Mayıs 1995’te kabul edilen Birleşmiş Milletler Çocuk Haklarına Dair Sözleşme ile Türkiye; Çocuğa tanıdığı haklar doğrultusunda, çocuğun maddi ve manevi varlığını geliştirme düşüncesini hedeflemiştir. 2005 yılında değişen 5271 sayılı ceza mahkemeleri usul kanunu ile ceza usul hukukunda çok önemli değişiklikler yapılmıştır. Hürriyeti bağlayıcı cezalar yanında ilk defa adli kontrol kavramı sosyal hayatımıza girmiştir. Vatandaşa haksız arama gözaltı veyahut yakalama durumlarında bundan doğan zararlardan dolayı devlete karşı tazminat davası açma hakkı yasal düzenleme ile mümkün hale gelmiştir. Yeni Ceza Mahkemeleri Usul Kanunu’nda kabul edilen en önemli değişikliklerden biri ise gözaltı süresinin kısaltılmasıdır. Bu süre 1 gün olup bu sürenin uzatılması Cumhuriyet Savcısının karar ile ancak mümkün hale gelmiştir. Uyum yasaları çerçevesinde özellikle vatandaşların Avrupa İnsan Hakların başvurmaksızın kendi iç hukuk yollarında çözüm aramak için bir kısım kanunlar yapılmıştır. Bunlardan biri terörden doğan zararlar nedeniyle Türkiye Cumhuriyeti Vatandaşının kendi ülkesinde dava açma hakkı sağlayan Terörden Doğan Zararların Karşılanması Hakkında Kanundur. Bu kanun ile terör nedeniyle köylerini terk eden vatandaşın uğradığı zararın karşılanması için iç hukuk yolu meydana getirilmiş olup böylece vatandaşların Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi’ne başvurmalarına gerek kalmamıştır.

3.1.1. Kopenhag Kriterleri

22 Haziran 1993 tarihinde yapılan Kopenhag Zirvesinde Avrupa Konseyi, Avrupa Birliği’nin genişlemesinin Merkez Doğu Avrupa ülkelerini kapsayacağını kabul etmiş ve aynı zamanda adaylık için başvuruda bulunan ülkelerin tam üyeliğe kabul edilmeden önce karşılaması gereken kriterleri de bir sözleşme sınırları içinde belirtmiştir. Siyasi Kriter, demokrasiyi, hukukun üstünlüğünü, insan haklarını ve azınlıkların haklarını güvence altına alan kurumların varlığı. Ekonomik Kriter, İşleyen aynı zamanda birlik içinde rekabetçi baskılara ve serbest piyasa güçlerine dayanabilecek bir serbest piyasa ekonomisinin varlığı. Topluluk mevzuatının benimsenmesi, siyasi,

ekonomik ve parasal birliğin hedeflerine bağlı kalmak üzere üyelik için gerekli yükümlülükleri yerine getirebilme kapasitesine sahip olmak diye belirlenmiştir.

Avrupa Birliği 1993 Kopenhag Zirvesi'nde Kabul Edilen Tam Üyelik Kriterleri ise; Siyasi Kriter, Ülkede demokrasi, hukukun üstünlüğü, insan haklarına ve azınlık haklarına saygıyı teminat altına alan istikrarlı kurumların varlığı. Ekonomik Kriter, 1. İstikrarlı piyasa ekonomisinin mevcudiyeti; 2. Başta A.B. olmak üzere dış dünya rekabetine dayanma kapasitesi. Uyum Kriterleri, Siyasi birlik ile Ekonomik ve Parasal Birlik de dahil olmak üzere AB'nin müktesebatına uyum kapasitesi olmak üzere belirlenmiştir

3.1.2. Kopenhag Kriterleri Maddeleri

1. Demokrasi, hukukun üstünlüğü, İnsan Hakları ve azınlıklara saygı gösterilmesini ve korunmasını garanti eden kurumların istikrarının gerçekleştirilmesi.
2. İşleyen bir Pazar ekonomisinin varlığının yanı sıra, birlik içindeki piyasa güçleri ve rekabet baskısına karşı koyma kapasitesine sahip olunması.
3. Siyasi, ekonomik ve parasal birliğin amaçlarına uyma dâhil olmak üzere üyelik yükümlülüklerini üstlenme kabiliyetine sahip olunması.
4. Avrupa bütünleşmesi hareketi korunurken, birliğinin yeni üye içirme kapasitesi gerek birlik gerekse aday ülkelerin genel çıkarına hizmet eden önemli bir unsurdur.

Bu bağlamda Kopenhag Kriterlerinin birincisi genel olarak; ülkenin çok partili bir demokratik sistemle yönetiliyor olması, hukukun üstünlüğüne saygı, idam cezasının olmaması, azınlıklara ilişkin herhangi bir ayrımcılığın bulunmaması, ırk ayrımcılığın olmaması, kadınlara karşı her türlü ayrımcılığın yasaklanmış olması, Avrupa Konseyi İnsan Hakları Sözleşmesi'nin tüm maddeleri ile çekincesiz kabul edilmiş olması, Avrupa Konseyi Çocuk Hakları Sözleşmesi'nin kabul edilmiş olması gibi özellikler dikkate alınmaktadır. Bu ilk kritere göre, insan hakları anlamında, Türkiye'de istenilenler olarak ikiye ayrılmaktadır.

Kısa vadeli öncelikler

- Siyasi diyalog bağlamında Birleşmiş Milletler Genel Sekreterliği'nin Kıbrıs sorununa kapsamlı bir çözüm bulma sürecinin başarılı bir biçimde sonuçlanması yolunda gösterdiği çabalara güçlü destek vermek.
- Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 10. Maddesi doğrultusunda, ifade özgürlüğü hakkı için yasal ve anayasal güvenceleri güçlendirmek. Bu bağlamda şiddet içermeyen görüşlerini açıklamaktan hüküm giymiş kişilerin durumuna işaret etmek.
- Dernek kurma özgürlüğü ve barışçıl toplantı hakkı ve sivil toplumun gelişmesini cesaretlendirmek için yasal ve anayasal güvenceleri güçlendirmek.
- İşkence uygulamalarına karşı mücadeleyi pekiştirmek için yasal hükümleri güçlendirmek ve bu yönde gereken bütün tedbirleri almak ve Avrupa işkenceyi önleme sözleşmesine uyumunu sağlamak.
- Mahkeme öncesi gözaltı ile ilgili yasal uygulamaları, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi hükümleri ve işkenceyi önleme komitesi tavsiyeleri doğrultusunda daha fazla uyumlaştırmak.
- Her türlü insan hakları ihlaline karşı hukuki yeniden yargılama olanaklarının güçlendirilmesi.
- Diğer ülkeler ve uluslar arası örgütlerle işbirliği içinde kanun uygulayıcı yetkilerin insan hakları konusunda yoğun olarak eğitimi.
- Yargının- Devlet Güvenlik Mahkemeleri de dahil olmak üzere işleyiş ve etkinliğini uluslararası standartlara uygun olarak iyileştirmek, özellikle hakim ve savcıların Avrupa Birliği mevzuatı- insan hakları alanı dahil olmak üzere eğitimlerini güçlendirmek.
- Ölüm cezası ile ilgili fiili moratoryumun devam etmesi.
- Türk vatandaşlarının kendi anadillerinde televizyon ve radyo yayını yapmalarını yasaklayan her türlü yasal hükmün kaldırılması.
- Bütün vatandaşların, ekonomik, sosyal ve kültürel olanaklarını artırıcı bir bakış açısıyla, bölgesel dengesizliklerin azaltılmasına yönelik ve özellikle Güneydoğu'daki durumun iyileştirilmesi için kapsamlı bir yaklaşım geliştirmek.

Orta Vadeli Öncelikler

- Helsinki sonuçlar bildirgesine uygun olarak, siyasal diyalog bağlamında, anlaşmazlıkların Birleşmiş Milletler Anayasası'na uygun şekilde barışçıl yollardan çözülmesi ilkesi kapsamında, Helsinki sonuçlar bildirgesinin 4.maddesine atıf yapıldığı gibi, devam eden sınır anlaşmazlıklarını ve diğer ilgili konuları çözmek için her çabayı sarf etmek.
- Hiçbir ayrıma tabi tutulmaksızın ve dil, ırk, renk, cinsiyet, politik düşünce, felsefi inanç veya dinlerine bakılmaksızın tüm bireylerin bütün insan hakları ve temel özgürlüklerden tam olarak yararlanmalarını güvence altına alınması. Düşünce, vicdan ve din özgürlüklerinden yararlanma koşullarının daha da geliştirilmesi.
- Türk Anayasasının ve diğer ilgili mevzuatın, bütün Türk Vatandaşlarının hak ve özgürlüklerini Avrupa İnsan Haklarının Korunması Sözleşmesinde belirtildiği gibi güvence altına alan bir bakış açısıyla, tekrar gözden geçirilmesi ve bu tür yasal reformların uygulanmasının ve Avrupa Birliği üye Devletlerinin uygulamalarıyla uyumun sağlanması.
- Ölüm cezasının kaldırılması, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 6.nolu Protokolü'nün imzalanması ve onaylanması.
- Uluslar arası Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesi ve Tercihli Protokolünün VE Uluslar arası Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi'nin onaylanması.
- Cezaevlerin deki gözaltı koşullarının Birleşmiş Milletler Hükümlü ve Tutukluların muamelesinde gözetilecek standart asgari kurallar ve diğer uluslar arası normlara uygun hale gelecek şekilde düzeltilmesi.
- Milli Güvenlik Kurulunun hükümete bir danışma organı niteliğindeki Anayasal rolünün Avrupa Birliği üye ülkelerin uygulamalarını uyumlaştırılması.
- Güneydoğu'da halen devam etmekte olan Olağanüstü Hal'in kaldırılması.
- Kültürel çeşitliliğin sağlanması ve kökenlerine bakılmaksızın tüm vatandaşların kültürel haklarının güvence altına alınması. Bu hakların kullanılmasını

engelleyen her türlü yasal hüküm-eğitim alanındakiler dahil olmak üzere kaldırılması.³⁴

- Bu kriterler göz önüne alındığında Avrupa Birliğine aday ülkelerin demokrasiyi, hukukun üstünlüğünü, insan haklarını, azınlıklara saygı gösterilmesi ve korunmasını, işleyen piyasa ekonomisinin varlığını ve Birlik içinde Piyasa güçleri ve rekabetçi baskı ile baş edebilecek kapasiteyi garanti eden kurumların istikrarını sağlamış olmalıdır. Kriterler, aday ülkenin siyasal, ekonomik ve parasal birliğin hedeflerine de katılma da dahil olmak üzere üyelik yükümlülüğünü üstlenme yeteneğine sahip olmasını da öngörür. Birliğin, Avrupa'nın entegrasyonunu muhafaza ederken yeni üyeleri özümseme kapasitesi de Birlik ve aday ülkeler için önemlidir.³⁵

Kopenhag Kriterleri'nin uygulanması aşamasında Türk toplumunun sosyo-kültürel yapısı göz önünde bulundurulmalıdır. Türkiye'nin milli devlet niteliği, üniter yapısı ve Türk devletinin bölünmez bütünlüğü dikkate alınmalıdır. Türkiye'nin, laik, demokratik, sosyal ,hukuk devleti niteliği korunarak ,demokrasi, insan haklarına saygı ve hukukun üstünlüğü alanlarındaki eksiklikler tamamlanmalıdır. Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'ndaki temel haklar ve özgürlükler ile ilgili konular uluslararası taahhütleri göz önünde tutularak uyumlu hale getirilmelidir.

3.2. İnsan Hakları Baş Müşavirliği İle İlgili 26 Ağustos 1994 Tarihli Başbakanlık Genelgesi

Başbakanlık genelgesi, İnsan Hakları Sorumlu Devlet Bakanlığına bağlı görev yapacak İnsan Hakları Baş Müşavirliği kurulmasını öngörür.

İnsan Hakları Baş Müşavirliğinin amaçları şunlardır; İnsan Haklarının korunması, insan haklarının önlenmesi, İnsan haklarına ilişkin uluslar arası düzeyde yapılan haksız eleştirilerin ortadan kaldırılması için uğraş verilmesidir.

³⁴ <http://www.tihv.org.tr/belgeler/kopenhag.html>

³⁵ İsmail Doğan, **Vatandaşlık Demokrasi ve İnsan Hakları**, Ankara 2001, s.289-290.

Bu amaçlar İnsan Hakları Baş Müşavirliğinin görevleri; İnsan hakları ihlali iddialarını araştırmak, İnsan hakları konusunda uluslar arası gelişmeleri izleyip değerlendirmek, konuyla ilgili yurt içi ve dışı mevzuatı güncelleştirecek öneriler hazırlamak. Her aşama ve düzeydeki eğitim-öğretim kurumlarında insan haklarının öğretilmesini güvence altına alacak öneriler hazırlamak.

Bu sonuncu amaçla ilgili olarak İnsan Haklarından Sorumlu Devlet Bakanlığı 14 Mart 1995’de bir protokol imzalamışlardır. Protokol üç bölümden meydana gelmektedir. Giriş, İnsan Hakları Eğitimini Gerekli Kılan Düzenlemeler ve İnsan Hakları Eğitimi Konusunda Alınan Kararlar. Son bölüm ise kendi içerisinde iki bölümden oluşmaktadır.³⁶

Bu genelgeden sonra oluşturulan Birinci Öneri Grubu’nun tavsiyesiyle,

- İlköğretim ikinci kademesinde okutulan Vatandaşlık Bilgileri dersinin adı “Vatandaşlık ve İnsan Hakları Eğitimi” olarak değiştirilecek ve düzenlenecektir
- Ortaöğretim programlarına” Demokrasi ve İnsan Hakları” adıyla yeni bir ders eklenecektir. Genel, mesleki ve teknik olmak üzere tüm ortaöğretim kurumlarında okutulacak bu ders zorunlu değil seçmeli olacaktır.
- Örgün ve yaygın eğitim kurumları öğretim programlarının Demokrasi ve İnsan Hakları konuları açılarından daha da geliştirilmeleri ve zenginleştirmeleri sağlanacaktır.
- Bütün öğretmenler için İnsan Hakları konusunda hizmet içi eğitim kursları ve seminerler sağlanacaktır.

İkinci öneri grubu:

- Üniversitelerin öncelikle öğretmen yetiştiren Fakülte ve yüksek okullarında formasyon kazandıran dersler arasında “İnsan hakları”nın ders olarak okutulması.
- Edebiyat ve Fen edebiyat fakültelerinin öğretmen olmak isteyen öğrencileri için yürüttükleri sertifika programlarına birden “insan hakları sertifikası” eklenmesi.
- Üniversitelerin Sosyal Bilimleri Enstitüleri’nde belirtilen düzeyleri eğitim – öğretim yapacak “İnsan Hakları Anabilim Dalı”nın sağlanması

³⁶ 26.8.1994, tarih ve 13853 sayılı Başbakanlık Genelgesi.

3.2.1 İnsan Hakları Koordinatör Üst Kurulu

Başbakanlığın, İnsan hakları ile ilgili Devlet Bakanlığı'nın başkanlığında, başbakanlık, Adalet, İçişleri, Milli Eğitim ve Sağlık Bakanlıkları müsteşarlığından oluşan “insan hakları koordinat üst kurulu” oluşturulmuştur.

Kurul, Kamu kurum ve kuruluşları yanında İnsan hakları alanında faaliyet gösteren sivil toplum örgütleri temsilcilerini ve üniversitelerde insan hakları dersini okutan öğretim üyeleri ile insan hakları alanında tanınmış bili adamlarını toplantılarına çağırmakta ve görüşlerini almaktadır. Kurul çeşitli çalışma grupları oluşturarak, bir çerçeve içinde önemli kararlar alarak bir bölümün hemen uygulanmasını sağlamış, bir bölümün de bir süreç içinde sonuçlandırmak üzere gerekli hazırlık çalışmalarını başlatmıştır.³⁷

Üst Kurulun görevleri şunlardır:

- İnsan hakları ihlali iddialarını takip ederek değerlendirecek, kamu kurum ve kuruluşları ile resmi görevlilerin insan hak ve hürriyetlerine ilişkin uygulamaların yürürlükteki mevzuata uygunluğunun emini maksadıyla, ilgili Bakanlıklar tarafından yürürlüğe konulan tedbir ve düzenlemeleri sürekli ve düzenli biçimde izleyecek, kordine edecek ve gerektiğinde geliştirilmesine yönelik öneriler ile yeni yasal düzenlemelere ilişkin tavsiyeler oluşturarak bakanlar kuruluna sunulmasını temin edecek.
- Birleşmiş milletler ve Avrupa konseyi gibi kuruluşların denetim organlarının ele aldığı ülkemizle ilgili konuları takip edecek, ortaya çıkan sorunların çözümü yolunda izlenecek tutumu belirleyebilecek.
- Gerekli görüldüğü hallerde, ilgili kamu ve özel kuruluşların temsilcilerine toplantılarına katılmaya davet edebileceği gibi, teknik konularda uzmanlıklarından yararlanılmak üzere, konu ile ilgili uzman personelin görevlendirilmesini ilgili kuruluşlarından talep edebilecek.

³⁷ 9.4.1997 Tarih ve 1997/17 sayılı Başbakanlık genelgesi

- Belirleyeceği konularda, teşekkül tarzını yine kendi tayin edeceği “Çalışma Grupları” kurabilecek ve çalışmalarından gerekli gördüğü ilgi ve belgeleri mevcut mevzuat çerçevesinde talep edilecektir.³⁸

İnsan Hakları Üst Kurulunun yaptığı bazı çalışmalar şöyle sıralanabilir:

- İşkence ve kötü muamelenin önlenmesine yönelik Türk Ceza Kanunun 243-245 ve 354. Maddelerini değiştiren kanun ile işkence suçu genişleterek yeniden düzenlenmiş ve cezası artırılmıştır. Ayrıca, gerçeğe aykırı belgenin işlenmiş bir suçu yahut işkence veya diğer davranış delillerini gizlemek veya bu delilleri yok etmek için düzenlenmiş olması ihlali ağırlaştırılmış sebep olarak kabul edilerek cezası artırılmıştır.
- Ceza Muhakemeleri Usulü Kanunu’nun bir maddesinde değişiklik yapılması ve Bu Kanuna Bazı Maddeler Eklenmesi Hakkın da Kanun Tasarısı 1913 sayılı Memur Muhakematı Hakkında Kanunu değiştiren tasarıyla, devlet memurları hakkında soruşturma açılması ve takibat yapılması kolaylaştırılmaktadır.³⁹
- Devletin kusursuz sorumluluğun gerektiği durumlarda, özellikle terörle mücadele sırasında veya sonucunda vatandaşların uğradıkları zararların yargı kararına gerek kalmaksızın kısa zamanda devletçe karşılanabilmesi için hukuki olanakların araştırılması, gerektiğinde yeni yasal düzenlemelerin önerilmesi amacıyla çalışmalara başlanmıştır.⁴⁰
- Yakalanan, gözaltına alınan ve gözaltından çıkarılan kişilerle ilgili kayıtlarda genel kolluk kuvvetleri arasında standardizasyonun gerçekleştirilmesi özellikle kullanılacak form örneklerinde aynı bilgilerin yer almasının sağlanması.
- Kayıp şahıslarla ilgili araştırma sonuçlarının başvuruda bulunan kayıp yakınlarına bildirilmesi ve belirli aralıklarla kamuoyuna duyurulması kararlaştırılmıştır.

³⁸ İ.Doğan, **age.**, s.293-294.

³⁹ Tasarı 26.08.1999 tarihinde TBMM2’ de kabul edilmiş ve 29.08.1999 tarih ve **23801** sayılı Resmi Gazetede yayınlanarak yasallaşmıştır.

⁴⁰ Tasarı 02.09.1999 tarihinde **4483** sayılı kanun olarak kabul edilmiş. 04.12.1999 tarih ve **23896** sayılı Resmi Gazete’de yayınlanarak yasallaşmıştır.

- Genel kolluk kuvvetlerinin modernizasyonu çerçevesinde polis ve jandarma kriminal laboratuvarların geliştirilmesi ve yaygınlaştırılması amacıyla alınması gereken önlemlerin belirlenmesi konusunda çalışmalar yapılması.
- İnsan Hakları konusunda örgün eğitim kurumlarında okutulmak olan derslerden başka mülki amirler, Emniyet Genel Müdürlüğü, Jandarma Genel Komutanlığı Personeli ve Cezaevleri Yöneticiliği ile tutuklu ve hükümlülere uygulamakta olan eğitim programlarının yaygınlaştırılması ve etkinleştirilmesi konusunda çalışmalar yapılması.
- Ceza ve Tutukevleri için Personel yetiştirmek üzere Milli Eğitim Bakanlığı ile işbirliği yapılarak okullar açılması, bu okullarda ayrıca infaz kurumları personelinin insan hakları konusunda hizmet içi eğitimden geçmesi.
- Tutuklu ve hükümlülerin serbest zamanlarını okuyarak geçirmeleri için ceza ve tutuklu evlerindeki kütüphane ve kitaplıklara Milli Eğitim ve Kültür Bakanlıklarınca kitap yardımı yapılmasının kararlaştırılması.
- İnsan Haklarının korunması ve geliştirilmesi ile ilgili bilgi akışını sağlamak amacıyla Başbakanlıkta merkezi bir “Bilgi Bankası” oluşturulması.
- Milli Eğitim Bakmalığınca insan hakları eğitimi alanında yapılan çalışmalar çerçevesinde;
 - a) İlköğretim okullarında “Vatandaşlık ve İnsan Hakları” dersinin 7’inci ve 8’inci sınıflarda zorunlu ders olarak okutulması, ders konularının bu sınıflar arasında paylaştırılarak genişletilmesi ve geliştirilmesi.
 - b) Ortaöğretim okullarında “Demokrasi ve İnsan Hakları” dersinin seçmeli ders olarak okutulması.
 - c) Bu derslerin öğretim programlarının; merkez kavram olarak insanı almak suretiyle düzenlenmesi, pedagog ve uzmanların katılımı ile hazırlanacak öğretim programlarının Talim ve Terbiye Kuruluna gönderilmeden önce Üst Kurulun bilgisine sunulması.
 - d) Diğer derslerde de ilgili konularda yeri geldikçe insan haklarına değinilmesi kararlaştırılmıştır.
- Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Eğitimi 10 yılı boyunca Milli Eğitim Bakanlığına bağlı bütün eğitim ve öğretim kurumlarında görevli şahısların

eğitimlerinin geliştirilmesi amacıyla On Yılı Ulusal Komitesince hazırlanan “İnsan Hakları Türkiye Programı 1998-2007” kabul edilmiştir.⁴¹

a) Öğretmen, yönetici ve müfettişleri insan hakları konusunda bilgilendirmek ve duyarlı hale getirmek için, bu süre boyunca yapılacak eğitim yönetimi, teftiş teknikleri, rehberlik, program geliştirme, trafik, çevre ve direksiyon eğitimi, öğretim metotları ve tüm Farmatörlük kurslarında insan hakları konusunun işlenmesi.

b) Hizmet içi eğitim faaliyetlerinde işlenecek insan hakları konuları içinde öncelikle eğitim programlarının hazırlanmasında Hukuk Fakülteleri ve insan hakları konusunda öğretim yapan diğer üniversitelerin öğretim elemanları ile işbirliği yapılması.

c) İnsan hakları eğitiminin hizmet içi eğitim yoluyla yaygınlaştırılması kararlaştırılmıştır. Kamu kurum ve kuruluşlarında insan hakları ile ilgili hizmet içi eğitim yapılması amacıyla; halen bu konuda çeşitli bakanlıklarca yürütülmekte olan hizmet içi eğitim programlarının sürdürülmesi; tüm kamu kuruluşlarında yürütülen hizmet içi eğitim faaliyetlerinde insan haklarına yer verilmesi; aday memurların yetiştirilmesine ilişkin mevzuatta düzenleme yapılarak insan hakları konularında bilgi verilmesi; öğretmen yetiştiren yükseköğretim kurumları başta olmak üzere, tüm yükseköğretim programlarında insan hakları konularına yer verilmesi. İnsan hakları konularında ilgili bakanlıkla yürütülen hizmet içi eğitim programlarının incelenmesi ve kamu personeli için ortak bir program ve el kitabı hazırlanması. Çalışmaların Milli Eğitim Bakanlığı ile ilgili Bakanlıklar arasında işbirliği içinde yürütülmesi kararlaştırılmıştır.

⁴¹ 4.6.1998 tarih ve 23362 sayılı Resmi Gazete’de yayınlanarak yürürlüğe girmiştir.

3.3. AB Sürecinde Anayasada Değişiklik Yapılan Maddeler

3.3.1. Aile Mahkemelerinin Kuruluş, Görev ve Yargılama Usullerine Dair Kanun

Kabul edilen bu kanun ile birlikte aile hukukunu ilgilendiren tüm uyuşmazlıklar Asliye Hukuk Mahkemesi'nin yetki alanından çıkartılıp bu mahkemenin yetki alanına sokularak Aile Hukuku'na ilişkin yeni düzenlemeler getirilmiştir.

Madde 6. Aile Mahkemesi, diğer kanunlardaki hükümler saklı kalmak üzere görev alanına giren konularda:

Yetişkinler hakkında; Evlilik birliğinden doğan yükümlülükleri konusunda eşleri uyaran gerektiğinde uzlaştırmaya, ailenin ekonomik varlığının korunması veya evlilik birliğinden doğan mali yükümlülüklerin yerine getirilmesine ilişkin gerekli önlemleri almaya, resmi veya özel sağlık veya sosyal hizmet kurumlarına, huzur evlerine veya benzeri yerlere yerleştirmeye, bir meslek edinme kursu veya uygun görülecek bir eğitim kurumuna vermeye. Küçükler hakkında; bakım ve gözetime yönelik nafaka Yükümlülüğü konusunda gerekli önlemler almaya, bedensel ve zihinsel gelişmesi tehlikede bulunan veya manen terk edilmiş halde kalan küçüğü, ana veya babadan alarak bir aile yanına veya resmi ya da özel sağlık kurumuna veya eğitimi güç çocuklara mahsus kuruma yerleştirmeye, çocuk mallarının yönetimi ve ilişkin önlemler almaya, genel ve katma bütçeli daireler, mahalli idareler, kamu iktisadi teşebbüsleri ve bankalar tarafından kurulmuş teşekkül müessese veya işletmeler veya benzeri işyerlerine yahut meslek sahibi birinin yanına yerleştirmeye karar verebilir.⁴²

3.3.2. Ailenin Korunmasına Dair Kanun

Madde 1- Türk Medeni Kanununda öngörülen tedbirlerden ayrı olarak, eşlerden birinin veya çocuklarının veya aynı çatı altında yaşayan diğer aile bireylerinden birinin, aile içi şiddete maruz kaldığını kendilerinin veya Cumhuriyet Başsavcılığının bildirmesi halinde, Aile Mahkemesi Hakimi meselenin mahiyetini göz önünde bulundurarak aşağıda sayılan tedbirlerden bir ya da bir kaçına birlikte veya uygun göreceği benzeri başkaca tedbirlere de hükmedebilir.

⁴² K.N. 4787, K.T. 09/01,2003, R.G.T. 18/01/2003 ,R.G.S. 24997

Kusurlu eşin; Diğer eşe veya çocuklara veya aynı çatı altında yaşayan diğer aile bireylerine karşı şiddete veya korkuya yönelik davranışlarda bulunmaması, müşterek evden uzaklaştırılarak bu evin diğer eşe ve varsa çocuklara tahsisi ile diğer eş ve çocuklara tahsisi ile diğer eş ve çocukların oturmakta olduğu eve veya iş yerlerine yaklaşmaması, diğer eşin, çocukların veya aynı çatı altında yaşayan diğer aile bireylerinin eşyalarına zarar vermemesi, diğer eşi çocukları veya aynı çatı altında yaşayan aile bireylerini iletişim vasıtalarıyla rahatsız etmemesi, varsa silah ve benzeri araçların zabıtaya teslim etmesi, alkollü veya uyuşturucu herhangi bir madde kullanılmış olarak ortak konuta gelmemesi veya ortak konutta bu maddeleri kullanmaması.

Yukarıdaki hükümlerin tatbiki maksadıyla öngörülen süre altı ayı geçemez ve kararda hükmolunan tedbirlere aykırı davranılması halinde tutuklanacağı ve hürriyeti cezaya hükmedileceği hususu kusurlu eşe ihtar olunur

Madde 2. Koruma kararının bir örneği mahkemece Cumhuriyet Başsavcılığı koruma kararının uygulanmasını zabıta marifetiyle izler.⁴³

3.3.3. İlköğretim ve Eğitim Kanunu ile Özel Eğitim Kurumları Kanununda

Değişiklik Yapılmasına İlişkin Kanun

Madde 1-05/05/1961 tarihli ve 222 sayılı İlköğretim ve Eğitim Kanununun 61 inci maddesi aşağıdaki şekilde değiştirilmiştir.

Madde 61- Okul binalarının sağlık, eğitim — öğretim ve ulaşım bakımından elverişli bir mahalde olması göz önünde bulundurulur. Meyhane, kahvehane, kıraathane, bar, elektronik oyun merkezleri gibi umuma açık yerler ile açık alkollü içki satılan yerlerin, okul binalarından kapıdan kapıya en az 100 metre uzaklıkta bulunması zorunludur. Turizmin yoğun olduğu yörelerdeki okulların tatil olduğu dönemlerde yukarıda belirtilen işyerleri ile okullar arasında 100 metre şartı aranmaz. Bununla ilgili esaslar İçişleri, Milli Eğitim, Sağlık, Kültür ve Turizm Bakanlıklarının müştereken hazırlayacakları yönetmelikle belirlenir.

Madde 2- 08/06/1965 tarihli ve 625 sayılı Özel Öğretim Kurumları Kanununun 9’uncu maddesi aşağıdaki şekilde değiştirilmiştir.

⁴³ K.N. 4320, K.T. 14/01/1998, R.G.T., 17/01/1 998, R.G.S., 23233

Madde 9- Özel öğretim kurumları binalarının nitelikleri, bu binalarda açılacak kurumlar ile her tür tesis ve donanım ile ilişkin standartlar yönetmelikle belirlenir. Meyhane, kahvehane, kiraathane, bar, elektronik oyun merkezleri gibi umuma açık yerler ile açık alkollü içki satılan yerlerin, okul binalarından kapıdan kapıya en az 100 metre uzaklıkta bulunması zorunludur. Özel eğitime muhtaç bireylerin devam ettikleri öğretim kurumları ile okullar dışındaki diğer özel öğretim kurumlarında bu zorunluluk aranmaz. Ancak söz konusu özel öğretim kurumlarıyla yukarıda belirtilen türdeki işyerleri aynı binada bulunamaz. Turizmin yoğun olduğu yörelerdeki okulların tatil olduğu dönemlerde yukarıda belirtilen işyerleri ile okullar arasında 100 metre şartı aranmaz. Bunlarla ilgili esaslar İçişleri, Milli Eğitim, Sağlık, Kültür ve Turizm Bakanlıklarının müştereken hazırlayacakları yönetmelikle belirlenir.⁴⁴

3.3.4. Türk Vatandaşlığı Kanunu'nda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun

Madde 1- 11/02/1964 tarihli ve 403 sayılı Türk Vatandaşlığı Kanununun 5'inci maddesi aşağıdaki şekilde değiştirilmiştir.

Madde 5- Bir Türk vatandaşı ile evlenme, kendiliğinden Türk vatandaşlığını bahşetmez. Ancak, bir Türk vatandaşı ile evlenme nedeniyle Türk vatandaşlığını kazanmak isteyen yabancılar, en az üç yıldan beri evli olmaları, fiilen birlikte yaşamaları ve evliliğin devamı kaydıyla, yurt içinde en büyük mülki idare amirliklerine, yurt dışında ise Türk konsolosluklarına yazılı olarak başvuruda bulunabilirler. Başvuru üzerine İçişleri Bakanlığınca yapılacak inceleme ve soruşturma sonucunda, aranan şartları taşıdıkları anlaşılan kişiler, bu durumun tespitine ilişkin karar tarihinden itibaren Türk vatandaşlığını kazanırlar. Ancak, bir Türk vatandaşı ile evlenen yabancı evlenmekte eski vatandaşlığını kaybediyorsa Türk vatandaşlığını kendiliğinden kazanır. Evlilik yoluyla Türk vatandaşlığını kazananlar evlenmenin butlanına karar verilmesi halinde, akitte hüsniyetli iseler Türk vatandaşlığını muhafaza ederler. Bu maddenin uygulanmasına ilişkin usul ve esaslar Bakanlar Kurulu'nca çıkartılacak yönetmelikle belirlenir.⁴⁵

⁴⁴ K.N.5002, K.T. 12/11/2003, R.G.T. 21/11/2003, R.G.S. 25296

⁴⁵ K.N. 4862, K.T. 28/05/2003, R.G..T., 03/06/2003, R.G.S. 25127

Eski maddeler

Madde 5- Bir Türk'le evlenen yabancı kadın, Türk vatandaşlığına geçmek istediğini 42'nci maddede gösterilen şekilde bildirdiği veya vatansız bulunduğu ve yahut evlenmekle eski vatandaşlığını kendiliğinden kazanır. Evlenmenin butlanına karar verilmesi halinde akitte hüsniyetli olan kadın, Türk vatandaşlığını muhafaza eder. Butlanına karar verilmemiş evlenmeden olan çocuklar ana veya babaları hüsniyetli olmasalar dahi Türk vatandaşlığını muhafaza ederler.

Madde 3- 403 sayılı kanunun 20nci maddesi aşağıdaki şekilde değiştirilmiştir.
madde 20. Türk Vatandaşlığından çıkma izni aşağıdaki şartların varlığı halinde, İçişleri Bakanlığınca verilebilir;

Mümeyyiz ve reşit olmak. Herhangi bir nedenle yabancı bir devlet vatandaşlığını kazanmış olmak veya başka bir devlet vatandaşlığını kazanacağına ilişkin inandırıcı belirtilen bulunmak. Herhangi bir suç nedeniyle aranmakta olan kişilerden olmamak. hakkında herhangi bir mali ve cezai tehdit bulunmamak.

Eski madde: 04/06/2003 kabul tarihli, 12/06/20 tarih ve 25136 sayılı R.G'de yayımlanan 4866 sayılı Kanunun 3. maddesi ile değiştirilen madde metni:

Madde 20- Türk vatandaşlığından çıkma aşağıdaki şartlarla, Bakanlar Kurulunun iznine bağlıdır; Mümeyyiz ve reşit olmak. Herhangi bir nedenle yabancı bir devlet vatandaşlığını kazanmış olmak veya başka bir devlet vatandaşlığını kazanacağına ilişkin inandırıcı belirtilen bulunmak.⁴⁶

Türk vatandaşlığı ilgili diğer önemli bir değişiklik ise 06/07/2004 tarih 25514 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe giren kanundur.Bu kanunun içeriğine değinirsek;

Madde 1. 11/02/1964 tarihli ve 403 sayılı Türk vatandaşlığı Kanununun 29uncu maddesi aşağıdaki şekilde değiştirilmiştir.

Madde 29. Bu Kanun gereğince Türk vatandaşlığını kaybeden kişiler, kayıp tarihinden başlayarak yabancı muamelesine tabi tutulur. Ancak doğumla Türk vatandaşı Olup da, İçişleri Bakanlığından vatandaşlıktan çıkma izni alanlar ve bunların vatandaşlıktan çıkma belgesinde kayıtlı reşit olmayan çocukları; Türkiye Cumhuriyetinin milli güvenliğine ve kamu düzenine ilişkin hükümler saklı kalmak

⁴⁶ K.N. 4866, K.T. 04/06/2003, R.G.T., 12/06/2003, R.G.S. 25136

kaydıyla, askerlik hizmetini yapma yükümlülüğü ve seçme — seçilme, kamu görevlerine girme ve muafin araç veya ev eşyası ithal etme dışında, sosyal güvenliğe ilişkin kanılmış hakları saklı kalmak ve bu hakların kullanımında ilgili kanunlardaki hükümlere tabi olmak şartıyla Türk vatandaşlarına tanınan haklardan aynen yararlanmaya devam ederler.⁴⁷

Eski madde: 29/06/2004 kabul tarihli 06/07/2004 tarih ve 25514 sayılı R.G.’de yayınlanan 5203 sayılı kanunun 1. maddesi ile değiştirilen madde metni:

Madde 29- Bu kanun gereğince Türk vatandaşlığını kaybeden kişiler, kayıp tarihinde başlayarak yabancı muamelesine tabi tutulur. Ancak doğumla Türk vatandaşlığını kazanmış olup da sonradan İçişleri Bakanlığından çıkma izni almak suretiyle yabancı bir devlet vatandaşlığını kazanan kişiler ve bunların kanuni mirasçıları, Türkiye Cumhuriyetinin milli güvenliği ve kamu düzenine ilişkin hükümler saklı kalmak kaydıyla ülkede ikamet, seyahat, çalışma, miras, taşınır ve taşınmaz mal iktisabı ile ferağı gibi konularda Türk vatandaşlarına tanınan haklardan aynen yararlanmaya devam ederler.

3.3.5. Çeşitli Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun

Madde 11-

a) 14/10/1983 tarihli ve 2923 sayılı Yabancı Dil eğitimi ve öğretim kanununun adı “Yabancı Dil Eğitimi ve Öğretimi ile Türk Vatandaşlarının Farklı Dil ve Lehçelerinin Öğrenilmesi Hakkında Kanun” şeklinde değiştirilmiştir.

b) Yabancı Dil Eğitimi ve Öğretimi Kanunun 1’inci maddesi aşağıdaki şekilde değiştirilmiştir.

Madde 1- Bu kanunun amacı, eğitim ve öğretim kurumlarında okutulacak yabancı diller, yabancı dille eğitim ve öğretim yapan okullar ile Türk vatandaşlarının günlük yaşamlarında geleneksel olarak kullandıkları farklı dil ve lehçelerin öğreniminin tabi olacağı esasları düzenlemektedir.

c) Yabancı Dil Eğitimi ve Öğretimi Kanununun 2inci maddesi birinci fıkrasının (a) bendine aşağıdaki hükümler eklenmiştir. Ancak, Türk vatandaşlarının günlük yaşamlarında geleneksel olarak kullandıkları farklı dil ve lehçelerinin öğrenilmesi için

⁴⁷ K.N. 5203, K.T. 29/06/2004, R.G.T. 06/07/2004, R.G.S. 25514

08/06/1965 tarihli 625 sayılı Özel Öğretim Kurumları Kanunu hükümlerine tabi olmak üzere özel kurslar açılabilir. Bu kurslar, Cumhuriyetin Anayasada belirtilen temel niteliklerine, Devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğüne aykırı olamaz. Bu kursların açılmasına ve denetimine ilişkin esas ve usuller, Milli Eğitim Bakanlığınca çıkarılacak yönetmelikle düzenlenir.⁴⁸

3.3.6. Türk Vatandaşlarının Günlük Yaşamlarında Geleneksel Olarak Kullandıkları Farklı Dil ve Lehçelerde Yapılacak Radyo ve Televizyon Yayınları Hakkında Yönetmelik

Madde 1- Bu Yönetmeliğin amacı, kamu ve özel radyo ve televizyon kuruluşlarının radyo ve televizyon yayınlarının Türkçe yapılması esası yanında Türk vatandaşlarının günlük yaşamlarında geleneksel olarak kullandıkları farklı dil ve lehçelerde de yayın yapabilmelerine ilişkin usul ve esasları düzenlemektir.

Madde 2- Bu yönetmelik, 3984 sayılı Radyo ve Televizyonların Kuruluş ve Yayınları Hakkında Kanunun 4928 sayılı Kanunla değişik 4üncü maddesine ve Avrupa Sınır Ötesi Televizyon Sözleşmesinde öngörülen hükümlere dayandırılarak hazırlanmıştır.

Madde 4- Yayınların Türkçe yapılması esastır. Yayınlarda Türkçenin özellikleri ve kuralları bozulmadan konuşma dili olarak kullanılması, çağdaş, kültür, eğitim ve bilim dili olarak gelişmesi sağlanmalıdır. Türkçeden başka bir dil ve lehçede yayın yapılamaz. Ancak, bu yönetmelik çerçevesinde Türk vatandaşlarının günlük yaşamlarında geleneksel olarak kullandıkları farklı dil ve lehçelerde de yayın yapılabilir.⁴⁹

3.3.7. Çevre Kanunu

Madde 1- Bu kanunun amacı, bütün vatandaşların ortak varlığı olan çevrenin korunması, iyileştirilmesi; kırsal ve kentsel alanda arazinin ve doğal kaynakların en uygun şekilde kullanılması ve korunması; su, toprak ve hava kirlenmesinin önlenmesi;

⁴⁸ K.N. 4771 K.T. 03/08/2002, R.G.T. 09/08/2002, R.G.S. 2481

⁴⁹ R.G.T. 25/01/2004, R.G.S. 25357, Radyo ve Televizyon Üst Kurulundan Alınmıştır.

ülkenin bitki ve hayvan varlığı ile doğal ve tarihsel zenginliklerin korunarak, bugünkü ve gelecek kuşakların sağlık, uygarlık ve yaşam düzeyinin geliştirilme ve güvence altına alınması için yapılacak düzenlemeleri ve alınacak önlemleri, ekonomik ve sosyal kalkınma hedefleriyle uyumlu olarak belirli hukuki ve teknik esaslara göre düzenlemektir.⁵⁰

3.3.8. Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu

Madde 1- Bu kanunun amacı; koruması gerekli taşınır ve taşınmaz kültür ve tabiat varlıkları ile ilgili tanımları belirlemek, yapılacak işlem ve faaliyetleri düzenlemek, bu konuda gerekli ilke ve uygulama kararlarını alacak teşkilatın kuruluş ve görevlerini tespit etmektir.⁵¹

3.3.9. Vergi Kimlik Numara Kullanımının Yaygınlaştırılması Hakkında Kanun

Madde 1- Bu kanunun amacı, vergiyi doğuran olayların ve mükelleflerin zamanında tespit edilmesi için vergiyi doğuran olayla ilgili işlemlerin yapılması sırasında gerçek ve tüzel kişilerden vergi kimlik numaralarının aranılması düzenlenecek belge ve tutulacak kayıtlarda vergi kimlik numarasına yer verilmesi suretiyle vergi ziyanının önlenmesinin sağlanmasıdır.⁵²

3.3.10. Türk Ceza Kanununda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun

Madde1- Sakınacağı bir hata nedeniyle kanunu bilmediği için meşru sanarak suç işleyen kimsenin ceza en sorumlu olmayacağı hükmü metinden çıkartılmakta; zaman bakımından yapılan değişiklikte derhal uygulama kuralı açısından hapis cezasının ertelenmesi koşullu salıverme ve tekerrürle ilgili olanlar hariç infaz rejimine ilişkin hükümlerin derhal uygulaması öngörülmekte; belli suçlarda yargılama Adalet Bakanlığın talebine bağlanmakta; kişinin sorumlu tutulması için fiilen haksızlık oluşturduğu bilmesi yönünde hüküm getirilmekte; İkinci ve Üçüncü grup yaş küçüklerin

⁵⁰ K.N. 2872, K.N. 09/08/1983, R.G.T. 11/08/1983, R.G.S. 18132

⁵¹ K.N. 2863, K.N. 21/07/1983, R.G.T. 23/07/1983, R.G.S. 18113

⁴⁸ K.N. 4358, K.T. 02/04/1998, R.G.T. 04/04/1998, R.G.S. 23307

cezalandırılmadaki indirim miktar ve oranında değişiklik yapılmakta; cinsel saldırı ve çocukların cinsel istismarı konusunda gerçek içtime değil zincirleme suç hükümlerinin uygulaması öngörülmekte; hapis cezasını gerektiren suçtan dolayı belirlenen sonuç cezanın üst sınırı 30 yıl olarak belirlenmektedir.⁵³

3.3.11. 11 Nolu Protokol ile Değişik, İnsan Hakları ve Temel Özgürlükleri Koruma Avrupa Sözleşmesine Ölüm Cezasının Kaldırılmasına Dair Ek 6 Nolu Protokol

Madde 1- Ölüm cezasının kaldırılması. Ölüm cezası kaldırılmıştır. Hiç kimse bu cezaya çarptırılamaz ve idam edilemez.⁵⁴

3.3.12. Ölüm Cezasının Kaldırılması ile Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına ilişkin Kanun

5170 sayılı kanunla Anayasada yapılan değişiklik doğrultusunda bazı kanunlarda yer alan ölüm ve idam cezalarına ilişkin hükümler kaldırılmakta ve bu kanunlarda yer alan ölüm veya idam cezasını gerektiren fillerin karşılığında ağırlaştırılmış müebbet ağır hapis cezası öngörülmekte, öngörülen ağırlaştırılmış müebbet ağır hapis cezasının infazına ilişkin hükümlerine yer verilmektedir.⁵⁵

3.3.13. Topluma Kazandırma Kanunu

Madde 1-Bu kanunun amacı, siyasi ve ideolojik amaçla suç işlemek için kurulmuş terör örgütleri mensuplarının topluma yeniden kazandırılması, toplumsal huzur ve dayanışmanın güçlendirilerek devam ettirilmesidir.

Madde 1- Bu kanun; terör örgütü mensubu olup silahlı mukavemet göstermeksizin kendiliklerinden veya vasıtalı teslim olanlar yahut kendiliklerinden

⁵³ K.N. 5377, K.T. 29/06/2005, R.G.T. 08/07/2005, R.G.S. 25869

⁵⁴ K.N. 4913, K.T. 26/06/2003, R.G.T. 01/07/2003, R.G.S. 25155

⁵⁵ K.N. 5218, K.T. 14/07/2004, R.G.T. 2 1/07/2004, R.G.S. 25229

örgütten çekildiği anlaşılanlar ile yakalanmak suretiyle ele geçirilenlerden, terör örgütü tarafından işlenen suçlara; iştirak etmeyenler, iştirak edenler.

Terör örgütü mensuplarına, hal ve sıfatlarını bilerek barınacak yer gösteren veya erzak veya silah ya da cephane tedarik eden yahut başka yollardan yardım edenler hakkında uygulanır.

Madde 5-Haklarında Türk Ceza Kanunun 170. maddesi ile 171. maddesinin son fıkrası ve terör örgütü içindeki konum ve faaliyetleriyle uyumlu bilgi verdikleri tespit edilerek bu kanun hükümleri uygulananlar için, mahkeme kararının kesinleşmesi beklenmeksizin ilgilinin isteği halinde gerekli görülen koruma tedbirleri ile kişinin topluma kazandırılması için her türlü tedbir İçişleri Bakanlığınca alınır. Alınacak tedbirlerin uygulanmasında İçişleri Bakanlığı ile ilgili diğer kurum ve kuruluşlar gerekli her türlü gizlilik kurallarına uymak zorundadır. Bu fıkra hükümlerine hareket edenler hakkında iki yıldan üç yıla kadar hapis cezasına hükmolunur. Koruma tedbiri uygulanacak kişiler ile tedbirin çeşidi, şekli ve bunlarla ilgili harcamalar İçişleri Bakanlığınca çıkarılacak bir yönetmelikle belirlenir. Koruma tedbirleri yönünden ilgili kurum ve kuruluşlar İçişleri Bakanlığının taleplerini gecikmeksizin yerine getirirler.⁵⁶

3.3.14. İnsan Haklarını İnceleme Komisyonu Kanunu

Madde 1- Bu kanunun amacı; Dünyada ve ülkemizde insan haklarına saygı ve bu konudaki gelişmeleri izlemek suretiyle uygulamaların bu gelişmelere uyumunu sağlamak ve başvuruları incelemek üzere Türkiye Büyük Millet Meclisinde bir İnsan Hakları İnceleme Komisyonunun kuruluş, görev, yetki, çalışma usul ve esaslarını düzenlemektir.

Madde 2- Bu Kanun; Türkiye Cumhuriyeti Anayasası ile İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi ve Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi gibi çok taraflı uluslar arası belgelerde belirlenmiş bulunan insan hak ve hürriyetleri ile uluslar arası alanda genel kabul gören insan haklarını kapsar.

Madde 4- İnsan Haklarını İnceleme Komisyonunun görevleri şunlardır: Uluslar arası alanda genel kabul gören insan hakları konusunda gelişmeleri izlemek, Türkiye'nin insan hakları alanında taraf olduğu uluslar arası antlaşmalarla Türkiye

⁵⁶ K.N. 4959, K.T. 29/07/2003, R.G.T. 06/08/2003, R.G.S. 25125

Cumhuriyeti Anayasası ve diğer milli mevzuat ve uygulamalar arasında uyum sağlamak amacıyla yapılması gereken değişiklikleri tespit etmek ve bu amaçla yasal düzenlemeler önermek, Türkiye Büyük Millet Meclisi komisyonlarının gündemindeki konular hakkında istem üzerine görüş ve öneri bildirmek, Türkiye'nin insan hakları uygulamalarının taraf olduğu uluslar arası antlaşmalara, Anayasa ve Kanunlara uygunluğunu incelemek ve bu amaçla, araştırmalar yapmak, bu konularda iyileştirmeler, çözümler önermek, insan haklarını ihlale uğradığına dair iddialar ile ilgili başvuruları incelemek veya gerekli gördüğü hallerde ilgili mercilere iletmek, gerektiğinde dış ülkelerdeki insan hakları ihlallerini incelemek ve bu ihlalleri o ülke parlamenter formlar aracılığıyla sunmak, her yıl yapılan çalışmaları elde edilen sonuçları, yurtiçi ve dışında insan haklarına saygı ve uygulamaları kapsayan bir rapor hazırlamak.⁵⁷

3.3.15. İnsan Hakları İhlali İddialarının İnceleme Heyetlerinin Kuruluş, Görev ve İşleyişi ile ilgili Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmelik

Madde 5. Heyet insan hakları ihlali iddialarını yerinde incelemek ve araştırmakla görevlidir.

Madde 6. İhlal iddiaları ile ilgili başvuru, kanıtlarıyla birlikte Başkanlığa yapılır. Başvuruya bağlı olmaksızın, Başkan tarafından resen inceleme heyeti oluşturulması istenebilir. Başkanlığın ön incelemeyi yapıp, ilgili kurumdan iddia hakkında bilgi aldıktan sonra iddiayı kabul edebilir nitelikte bulması halinde, söz konusu iddia İnsan Hakları Üst Kurulunun gündemine alınarak görüşülür. Devlet Bakanının onayı ile heyet çalışmalarına başlar.⁵⁸

3.3.16. İl ve İlçe İnsan Hakları Kurullarının Kuruluş, Görev ve Çalışma Esasları Hakkında Yönetmelik

Madde1- Bu yönetmeliğin amacı; toplumda ve kamu görevlilerinde insan hakları bilincini geliştirmek, insan haklarını korumak, ihlal iddialarını incelemek ve

⁵⁷ K.N. 3686 K.T. 05/12/1990 , R.G.T. 08/12/1 990, R.G.S. 20719

⁵⁸ R.G.S. 15/08/2001, R.G.S. 24494

araştırmak, insan hak ve özgürlüklerinin kullanılmasının önündeki engeller ile hak ihlallerine yol açan sosyal, siyasal, hukuki ve idari nedenleri incelemek, araştırmak ve bunların çözümüne ilişkin önerilerde bulunmak üzere illerde, “İl İnsan Hakları Kurulu” ile ilçelerde “ İlçe İnsan Hakları Kurulu” nun kuruluş, görev ve çalışma esaslarını belirlemektir.⁵⁹

3.3.17. Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun

Madde 2. Türk Ceza Kanunun 312’nci maddesi aşağıdaki şekilde değiştirilmiştir.

Madde 312. Bir cürümü alenen öven veya iyi gördüğünü söyleyen veya halkı kanuna uymamaya tahrik eden kimseye altı aydan iki yıla kadar hapis cezası verilir.

Sosyal sınıf, ırk, din, mezhep veya bölge farklılığına dayanarak, halkı birbirine karşı kamu düzeni için tehlikeli olabilecek bir şekilde düşmanlığa veya kin beslemeye alenen tahrik eden kimseye bir yıldan üç yıla kadar hapis cezası verilir.

Halkın bir kısmını aşağılayıcı ve insan onurunu zedeleyecek bir şekilde tahrik eden kimseye de birinci fıkradaki ceza verilir.

Madde 6- 4.4.1929 tarihli 1412 sayılı Ceza Muhakemeleri usulü Kanunun 107’nci maddesi aşağıdaki şekilde değiştirilmiştir.

Tutuklamadan ve tutuklamanın uzatılmasına ilişkin her karardan tutuklunun bir yakınına veya belirlediği bir kişiye, hakimin kararıyla gecikmeksizin karar verilir. Ayrıca soruşturmanın amacını tehlikeye düşürmemek kaydıyla, tutuklunun tutuklamayı bir yakınına veya belirlediği bir kişiye bizzat bildirmesine de izin verilir.

Madde 7- Ceza Muhakemeleri Usulü Kanununun 128’inci maddesinin ikinci fıkrasının ikinci cümlesi madde metninde çıkarılmış ve üçüncü fıkrası aşağıdaki şekilde değiştirilmiştir.

Yakalamadan ve yakalama süresinin uzatılmasına ilişkin emirden yakalananın bir yakınına veya belirlediği bir kişiye, Cumhuriyet savcısının kararıyla gecikmeksizin haber verilir.⁶⁰

⁵⁹ R.G.T. 23/11/2003, R.G.S. 25298

⁶⁰ K.N. 4744, K.T. 06/02/2002, R.G.T. 19/02/2002, R.G.S. 24676

3.3.18. Bilgi Edinme Kanunu

Madde 1- Bu kanunun amacı; Demokratik ve şeffaf yönetimin gereği olan eşitlik, tarafsızlık ve açıklık ilkelerine uygun olarak kişilerin bilgi edinme hakkını kullanmalarına ilişkin esas ve usûlleri düzenlemektir.

Madde 2-Bu kanun; Kamu kurum ve kuruluşları ile kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşlarının faaliyetlerinde uygulanır.⁶¹

3.3.19. Çocuk Haklarına Dair Sözleşme

Madde 1- Bu sözleşme uyarınca çocuğa uygulanabilecek olan kanuna göre daha erken yaşta reşit olma durumu hariç, on sekiz yaşına kadar her insan çocuk sayılır.

Madde 2- Taraf Devletler, bu sözleşmede yazılı olan hakla kendi yetkileri altında bulunan her çocuğa, kendilerinin ana babalarının veya yasal vasilerinin sahip oldukları ırk, renk, cinsiyet, dil, siyasal ya da başka düşünceler, ulusal, etnik ve sosyal köken, mülkiyet, sakatlık, doğuş ve diğer statüler nedeniyle hiçbir ayırım gözetmeksizin tanır ve taahhüt ederler.

Madde 3. Çocuklarla ilgili bütün özel ve kamusal iş ve hizmetlerde temel düşünce çocuğun yararadır.

Taraf Devletler, çocuğun ana babasının veya kendisinden hukuken sorumlu olan diğer kişilerin, hak ve ödevlerini de göz önünde tutarak, çocuğun esenliği için gerekli bakım ve yönetsel önlemleri alırlar.

Taraf Devletler, çocukların bakımından ya da korunmasından sorumlu kurumların, yetkili makamlarca konulan ölçütlerce uygun olmasını sağlamakla yükümlüdür.

Madde 4. Taraf Devletler, bu sözleşmede tanınan hakları uygulanması için gereken bütün yasal ve yönetsel önlemleri alırlar. Ekonomik, sosyal ve kültürel haklar için eldeki kaynaklar olabildiğince geniş tutulmalı, gerekince uluslar arası iş birliği yapılmalıdır.

⁶¹ K.N. 4982, K.T. 09/10/2003, R.G.T. 24/10/2003, R.G.S. 25269

Madde 5. Taraf devletler, bu sözleşmenin çocuğa tanıdığı haklar doğrultusunda çocuğun yeteneklerinin geliştirilmesi ile uyumlu olarak, çocuğa yol göstermek ve onun yönlendirme konusunda ana-babanın, yerel görenekler ön görüyorsa uzak aile veya topluluk üyelerinin, yasal vasilerinin çocuktan hukuken sorumlu öteki kişilerin sorumluluklarına, haklarına, ödevlerine saygı gösterirler.

Madde 6. Her çocuğun yaşama hakkı vardır. Taraf devletler, çocuğun hayatta kalması ve gelişmesi için güçleri oranında en çok çabayı göstermekle yükümlüdürler.

Madde 7. Her çocuk doğumdan itibaren isim ve vatandaşlık hakkına ve mümkün olduğu ölçüde ana babasını bilme ve onlar tarafından bakılma hakkına sahiptir.

Madde 8. Taraf Devletler, çocuğun kimliğini, vatandaşlık, isim ve aile bağlarını koruma hakkına saygı göstermek ve bu konuda yasa dışı müdahalelerde bulunmamakla yükümlüdür.

Madde 9. Taraf devletler, çocuğun yararına ve yasalara uygun olmadıkça, ana babasından ayrılmamasını sağlamakla yükümlüdür. Çocuk ana babası tarafından istismar ya da ihmal edilirse, ailesinden ayrılmasına kara verebilir.

Taraf devletler, ana babasından veya yalnızca birinden ayrılmasına karar verilen çocuğun, kendi yararına aykırı olmadıkça, ana babasıyla düzenli bir biçimde kişisel ilişki kurma ve doğrudan görüşme hakkına saygı gösterilmesini sağlar.

Madde 10 Çocuk ya da ana babası tarafından ailenin birleşmesi amacıyla yapılan, bir taraf devlet ülkesinde girme ya da onu terk etme konusundaki her başvuru taraf devletlerce olumlu, insani bir tutumla ve çabuklukla ele alınacaktır. Ana babası ayrı devletlerde oturan bir çocuk, olağanüstü durumlar dışında, hem ana hem de babası ile düzenli biçimde kişisel ilişkiler kurma ve doğrudan görüşme hakkına sahiptir. Bu nedenle taraf devletler, çocuğun ve ana babasının taraf devletlerin ülkeleri dahil herhangi bir ülkeyi terk etme ve kendi ülkelerine dönme hakkına saygı gösterirler.

Madde 11. Taraf devletler, çocukların yasa dışı yollarla ülke dışına çıkarılıp o ülkeye geri döndürülmesini önlemelidirler.

Madde 12. Görüş oluşturma yeteneğine sahip çocuk, kendini ilgilendiren her konuda görüşlerini serbestçe ifade etme hakkına sahiptir. Taraf devletler, bu görüşleri çocuğun yaşına ve olgunluk derecesine uygun olarak dikkate alırlar.

Çocuğu etkileyen herhangi bir adli veya yönetsel işlemde çocuğun ya doğrudan doğruya ya da bir temsilce aracılığıyla görüşü alınmalıdır.

Madde 13. Çocuk düşüncesini özgürce açıklama hakkına sahiptir. Bu hak, ülke sınırları ile bağılı olmaksızın, her türlü haber ve düşüncenin araştırılması, elde edilmesi ve iletilmesi özgürlüğünü içerir.

Bu hakkın kullanılması yalnızca; Başkasının hakları ve itibarına saygı, Milli güvenliğin, kamu düzeninin, kamu sağığı ve ahlakının korunması nedeniyle ve kanun tarafından öngörülen ve gerekli olmak kaydıyla sınırlandırılabilir.

Madde 14. Taraf devletler, çocuğun düşünce, din ve vicdan özgürlüğüne saygı göstermekle yükümlüdürler.

Taraf devletler, çocuğun, yeteneklerinin gelişmesi hakkını kullanmasında, ana babanın ve diğeri sorumluların çocuğa yol gösterme hak ve ödevlerine saygı gösterir.

Bir çocuğun dinini ve inançlarını açıklama özgürlüğü, kanunla düzenlenmesi koşuluyla ve ancak kamu güvenliğı, kamu düzeni, sağılık, ahlaki gereklilikler ya da başkalarının temel hak ve özgürlüklerinin korunması nedeniyle sınırlandırılabilir.

Madde 15. Taraf devletler, çocuğun gruplaşma ve barı içinde toplama özgürlüğünü kabul ederler. Bu hakların kullanılması, demokratik toplum düzeninin gerektirdiğı ve yasayla zorunlu kılınan durumlarda, ulusal güvenlik, kamu güvenliğı, kamu düzeni, kamu sağığı, aktöre ya da başkalarının hak ve özgürlüklerinin korunması sebebiyle sınırlandırılabilir.

Madde 16. Hiçbir çocuğun özel yaşamına, ailesine, konutuna veya iletişimine, keyfi ya da haksız olarak müdahale edilemez. Hiçbir çocuğun onuruna ve itibarına haksız olarak saldırılamaz. Çocuğun bu tür müdahale ve saldırılara karşı yasal korunma hakkı vardır.

Madde 17. Taraf devlet kitle iletişim araçlarını kullanarak çocuğun, toplumsal, ruhsal ve ahlaki esenliğı ile bedensel ve zihinsel sağılığını geliştirmeye yönelik çeşitli ulusal ve uluslar arası kaynaklardan bilgi ve belge edinmesini sağlamaya önem verirler. Bu amaçla taraf devletler: Kitle iletişim araçlarını, toplumsal kültürel bakımdan çocuğa yararlı olan ve 29. Maddenin ruhuna uygun bilgi ve belgeleri yaymak için özendirirler. Bu tür bilgi ve belgelerin üretimi, değişimi ve yayımı amacıyla uluslar arası iş birliğini özendirirler. Çocuk kitaplarının üretilmesi ve yayılması özendirirler. Kitle iletişim

araçlarını, azınlık ya da bir yerli ahaliye mensup çocukların dil gereksinimlerin özel önlem göstermesi konusunda özendirirler.

Madde 18. Taraf devletler, çocuğun yetiştirilmesinde ve gelişmesinin sağlanmasında ana babanın birlikte sorumluluk taşıdığı ilkesini kabul ederler. Ana baba ya da hukuken sorumlu kişiler, her şeyden önce çocuğun yararını göz önünde tutarak hareket ederler.

Taraf devletler, çocuğun yetiştirilmesi konusundaki sorumluluklarını yerine getirirken, ana babaya ve hukuken sorumlu kişilere uygun yardımı yaparlar.

Madde 19. Taraf devletler, çocuğun, ana babasının, hukuken sorumlu ya da bakmakla hükümlü bir kişinin yanındayken bedensel veya zihinsel saldırı şiddet, istismar, ihmal, ırza geçme gibi her türlü kötü davranışa karşı korunması için yasal, yönetsel, toplumsal ve eğitimsel önlemleri alırlar.

Madde 20. Geçici veya sürekli olarak aile çevresinde yoksun kalan ya da bu ortamda bırakılması uygun olmayan her çocuk, devletten özel koruma ve yardım görme hakkına sahiptir. Taraf devletler, bu çocuklara ulusal yasalarına göre uygun olan bakımı sağlayacaklardır.

Madde 21. Evlat edinme sistemini kabul eden taraf devletler, çocuğun yararını esas alarak; Bir çocuğun evlat edinmesine ancak yetkili makam karar verir. Bu makam, sağlıklı bir karar verme konusunda gereksinim duyduğu güvenilir bilgilerin tamamına ulaşmalıdır.

Madde 22. Taraf devletler, mülteci statüsü kazanmaya çalışan ya da mülteci sayılan bir çocuğun, insan haklarını veya insani konulara ilişkin uluslar arası sözleşmeleri tanınan hakları kullanması için gerekli bütün önlemleri alırlar.

Madde 23. Taraf devletler, zihinsel ya da bedensel özürlü çocukların, saygınlıklarını güvence altına alan, özgüvenlerini geliştiren ve toplumsal yaşamı etkin biçimde katılmalarını kolaylaştıran koşullar altında yaşamaları gerektiğini kabul ederler. Taraf devletler, özel bakımdan yararlanma bilmeleri için özürlü çocuklara uygun yardımın yapılmasını sağlarlar.

Madde 24. Çocuğun sağlık hizmeti veren kuruluşlardan yararlanma hakkı vardır. Taraf devletler bu yükümlülüklerini yerine getirirken özellikle; Bebek ve çocuk ölüm oranlarını düşürmek, Bütün çocuklar için temel sağlık hizmetleri sağlamak, Çevre kirlenmesini tehlikesini ve zararlarını göz önüne alarak, hastalıklarla ve yetersiz

beslenmeye karşı mücadele etmek, Bütün toplumu ana çocuk sağlığı, toplum ve çevre sağlığı ve kazaların önlenmesi konusunda bilgilendirmek, Aile planlanması ve koruyucu sağlık hizmetlerini geliştirmek konusunda uygun önlemlerin alınması. Taraf devletler, çocukların sağlığı için zararlı geleneksel uygulamaları kaldırmaya yönelik önlemleri alırlar. Sağlık hakkının yaşama geçirilmesini sağlamak amacıyla uluslar arası işbirliği yaparlar.

Madde 25. Taraf devletler yetkili makamlarca koruma ve bakım altına alınan ve hakkında bir yerleştirme önlemi uygulanan çocuğun, gördüğü tedavinin ve içinde bulunduğu koşulların belli aralıkla izlenmesi hakkına sahip olduğunu kabul ederler.

Madde 26. Her çocuğun, sosyal sigorta dâhil, sosyal güvenlikle yararlanma hakkı vardır.

Madde 27. Her çocuğun bedensel, zihinsel, ruhsal, ahlaki ve toplumsal gelişmesinin sağlayacak yeterli bir yaşam düzeyine sahip olma hakkı vardır. Taraf devletler bu koşulların sağlanmasında olanakları ölçüsünde ana babaya ve hukuken sorumlu diğer kişilere yardımcı olmakla yükümlüdür.

Madde 28-Taraf devletler, çocuğun eğitim hakkını kabul ederler ve bu hakkın fırsat eşitliği temeli üzerinde tedricen gerçekleştirilmesi görüşüyle;

İlköğretimi herkes için zorunlu ve parasız hale getirirler. Ortaöğretim sistemlerinin genel olduğu kadar mesleki nitelikte de olmak üzere çeşitli biçimlerde örgütlenmesini teşvik ederler ve bunların tüm çocuklara açık olmasını sağlarlar ve gerekli durumlarda mali yardım yapılması ve öğretimi parasız kılmak gibi uygun önlemleri alırlar. Uygun bütün araçları kullanarak, yüksek öğretimi yetenekleri doğrultusunda herkese açık hale getirirler. Eğitim ve meslek seçimine ilişkin bilgi ve rehberliği bütün çocuklar için elde edilir hale getirirler. Okullarda düzenli biçimde devamın sağlanması ve okulu terk etme oranlarının düşürülmesi için önlemler alırlar.

Taraf devletler eğitim alanında, özellikle cehaletin ve okuma yazma bilmemenin dünyadan kaldırılmasına katkıda bulunmak ve çağdaş eğitim yöntemlerine ve bilimsel ve teknik bilgilere sahip olunmasını kolaylaştırmak amacıyla uluslararası işbirliğini güçlendirir ve teşvik ederler. Bu konuda gelişmekte olan ülkelerin gereksinimleri özellikle göz önünde tutulur.

Madde 29. Taraf devletler, çocuk eğitiminin aşağıdaki amaçlara yönelik olmasını kabul ederler.

Çocuğun kişiliğinin, zihinsel ve bedensel yeteneklerine mümkün olduğu kadar geliştirilmesi, Çocuğun insan haklarına ve temel özgürlüklere, birleşmiş milletler antlaşmasında benimsenen ilkelere saygısının geliştirilmesi. Çocuğun, ana babasına, kültürel kimliğine, dil ve değerlerine yaşadığı ülkelerin ulusal değerlerine kendininkinden farklı uygarlıklara saygısının geliştirilmesi. Çocuğun anlayış, barış, hoşgörü, dinsel arası eşitlik ve tüm insanlar arasında dostluk ruhuyla, özgür bir toplumda yaşamanın sorumluluklarını üstlenecek şekilde hazırlanması

Madde 30. Soya, dine ya da dile dayalı azınlıklar kendi kültürlerinden yararlanma, kendi dinlerine inanma ve dinlerine uygulama, kendilerini kullanma hakkından yoksun bırakılamaz.

Madde 31. Çocuğun dinlenme, boş zaman değerlendirme, oynama, yaşına uygun eğlenme etkinliklerin bulunma, kültürel ve sanatsal yaşama özgürce katılma hakkı vardır. Taraf devletler, çocuğun kültürel yaşama katılma hakkına saygı gösterirler. Bu hakkı kullanılması olanaklarını geliştirirler.

Madde 32. Çocuğun ekonomik özgürlüğe ve her türlü tehlikeli işte ya da bedensel, zihinsel, ruhsal, toplumsal gelişmesine zarar verecek nitelikte çalışmaya karşı korunma hakkı vardır. Taraf devletle, bu hakkın uygulama konulmasını sağlamak için yasal, yönetsel, toplumsal ve eğitsel her önlemi alırlar.

Madde 33. Taraf devletler, çocuğun uyuşturucu kullanımına karşı koruması ve bu tür maddelerin yasa dışı üretimi ve kaçakçılığı alanında çocuktan yararlanılmasını önlemek amacıyla yasal, sosyal, eğitsel önlemleri almakta hükümlüdürler.

Madde 34. Taraf devletler, çocuğu, cinsel sömürüye karşı korumayı üstlenirler. Özellikle; çocuğun yasa dışı bir cinsel faaliyete girişme üzere kaldırılmasını ya da zorlanmasını, çocuğun fuhuş ya da diğer yasa dışı cinsel faaliyetlerde bulundurularak sömürülmesini, çocuğun pornografik amaçlarla sömürülmesini önlemekle yükümlüdürler.

Madde 35. Taraf devletler, çocukların kaçırılmalarını, satılmalarını ya da fuhşa konu olmalarını önlemek için iş birliği taparlar.

Madde 36. Taraf devletle, esenliğine herhangi bir biçimde zarar verebilecek başka her türlü sömürüye karşı çocuğu korumalıdır.

Madde 37. Hiçbir çocuk, işkence ya da diğer zalimce, insanlık dışı ya da aşağılayıcı muamele ve cezaya tabi tutulamaz. 18 yaşından küçük olanlara işledikleri

suçlar nedeniyle idam cezası ve salıverilme koşulu bulunmayan ömür boyu hapis cezası verilemez. Hiçbir çocuk yasa dışı ya da keyfi biçimde özgürlüğünden yoksun bırakılamaz. Bir çocuğun tutuklanılarak alıkonulması veya hapsi, yasa gereği ve ancak en son başvurulacak bir önlem olarak düşünülüp, uygun olabilecek en kısa süre ile sınır tutulacaktır.

Özgürlüğünden yoksun bırakılan her çocuk, kısa zamanda uygun olan diğer yasal yardımlardan yararlanma hakkına sahip olacağı gibi, özgürlüğünden yoksun bırakılmasını yasaya aykırılığını bir mahkeme ya da bağımsız ve tarafsız diğer bir yetkili makam önünde iddia etme be böylesi bir işlemle ilgili olarak ivedilikli karar verilmesini isteme hakkına da sahip olacaktır.

Madde 38. Taraf devletler, silahlı çatışma durumunda kendilerine uygulanabilir olan uluslar arası hukukun çocukları da kapsayan insani kurallarına uymak ve uyulmasını sağlamak yükümlülüğünü üstlenirler. Taraf devletler, silahlı çatışmadan etkilenen çocuklara korunma ve bakım sağlamak amacıyla her türlü önlemi alırlar.

Madde 39. Taraf devletler, her türlü ihmal, sömürü işkence ya da insanlık dışı ve aşağılayıcı muameleye uğramış olan ya da silahlı çatışma mağduru çocuğun bedensel ve ruhsal bakımdan sağlığına yeniden toplumla bütünleşebilmesini sağlamak için uygun önlemleri alırlar.

Madde 40. Taraf devletler, ceza yasasını ihlal ettiği iddia edilen her çocuğun, taşıdığı saygınlık ve değer duygusu geliştirecek ve başkalarının insan haklarına ve temel özgürlüklerine saygı duymasını pekiştirecek nitelikte muamele görme hakkını kabul ederler.

Taraf devletler, özellikle şunları sağlamakla yükümlüdürler; işlendiği zaman ulusal ya da uluslar arası hukukça yasaklanmamış bir fiil nedeniyle, hiçbir çocuk hakkında ceza yasasını ihlal ettiği iddiası ileri sürülemez.

Ceza Yasasını ihlal ettiği ileri sürülen her çocuk şu güvencelere sahiptir; suçlamalar yasal olarak kanıtlanıncaya kadar masum sayılmak. Suçlamalardan haberdar edilmek ve savunmasının hazırlanmasında her türlü yardımdan yararlanmak. Yetkili, bağımsız ve yansız bir mahkemede adil bir duruşma ile gecikmeksizin yargılanmak. Yararına aykırı olmadığı sürece ana babasını ya da yasal temsilcisini duruşmada bulundurmak. Tanıklık etmeye zorlanmamak. Hakkında kararın, yüksek bir mahkemede yeniden incelenmesini istemek. Kullanılan dili anlamasını ya da konuşamaması

durumunda parasız çevirmen yardımından yararlanmak. Kavuşturmanın her aşamasında, özel hayatın gizliliğine saygı gösterilmesini istemek.

Taraf devletler; belli bir yaşı altında olan çocuğun ceza görmeyeceğini kabul ederler. Bu çocuklar hakkında adli kavuşturma olmaksızın önlem almak konusunda çaba gösterirler. Koruma önlemi, yönlendirme ve gözetim kararları, danışmanlık, şartlı salı verme, bakım için yerleştirme, eğitim ve meslek öğretme programları ve diğer kurumsal bakım seçenekleri gibi çeşitli uygulamalarda, çocuklara durumları ve suçları ile orantılı ve kendi yararlarına olacak biçimde muamele edilmesi sağlanacaktır.

Madde 41. Bu sözleşmedeki hükümler taraf devletlerin ulusal yasalarında yer alan çocuk haklarının gerçekleşmesine daha çabuk haklarının gerçekleşmesine daha fazla yardımcı olan hükümleri etkilemez.⁶²

Çocuk hakları ilke ve standartları Türkiye’de insan kaynaklarının geliştirilerek; nitelikli insan gücünün yetiştirilmesinde özgürlük adalet ve barış düşüncesini temel almıştır. Tüm insanlar ve çocuklar için ; daha geniş bir özgürlük ortamı, toplumsal ilerleme ve daha iyi bir yaşam düzeyi sağlama, "hiçbir ayırım gözetmeksizin tüm haklardan yararlanma hakkı", "çocukların özel ilgi ve hakları", çocukların gelişmeleri için mutluluk, sevgi ve anlayış havası içindeki bir ailede yetişmesinin gerekliliği, "çocuğun topluma her yönüyle hazırlanması için barış, değerbilirlik, hoşgörü, özgürlük, eşitlik ve dayanışma ruhuyla yetiştirilmesinin gerekliliği", çocuğun esenliği için özel ilgi gösterecek ilgili uzman kuruluşların gerekliliği, "çocukların doğum öncesinde ve sonrasında uygun yasal korumayı da içeren özel güvence ve koruma gereksinimi", "çocukları aile yanına, kurumlara yerleştirme ve evlat edinme için ve çocuk mahkemeleri yönetimi için asgari standartların gerekliliği, " Acil durumlarda ve silahlı çatışma halinde kadınların ve çocukların korunması", ve "çok güç koşullarda yaşayan çocuklara özel ilgi gösterilmesi" çocukların ve gençlerin yetiştirilmesindeki standartların geliştirilmesini gerektirmektedir. Gelişmekte olan Türkiye’de çocukların ve gençlerin yaşam koşullarının iyileştirilmesi ve "yaşam niteliklerinin yükseltilmesi

⁶² Bu sözleşme, 20 Kasım 1989 günü Birleşmiş Milletler Örgütü’nce kabul edilmiş, 2 Eylül günü yürürlüğe girmiştir. Türkiye, sözleşmeyi 27 Ocak 1995’te üç maddesini çekince koyarak kabul etmiştir. Sözleşme aynı gün Resmi gazetede yayımlanmıştır. **(R.G.S: 22184)** Türkiye’nin çekince gerekçesi şöyledir: “Türkiye Cumhuriyeti Anayasası ile 24 Temmuz 1923 Lozan Antlaşması hükümlerine ve ruhuna uygun olarak yorumlama hakkını saklı tutmaktadır.

için toplumsal birikimin önemini kavrayarak ulusal ve uluslararası işbirliğine gidilmesi bilinçli çabalara yol gösterecektir. Türkiye de çocuğun hak ve çıkarlarını gözetten, yaşama, bakılma, korunma, yetişme, gelişme ve katılma haklarını eşitlikçi bir anlayışla geliştiren çocuğun varlık olarak değerini yücelten, düşünce, istek ve eğilimlerine saygı gösteren bir ocuk hukuku düzeninin oluşturulması ve uygulanması temel gereksinmedir.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

4. AB SÜRECİNDEKİ HUKUKİ DÜZENLEMELERİN İLKÖĞRETİM SOSYAL BİLGİLER 2005-2006 MÜFREDATINA ETKİLERİ

4.1. Vatandaşlık Bilgisi Üzerine Türkiye’de Yapılan Eğitimsel Çalışmalar

Bir ülkenin hedeflediği toplumsal, ekonomik, teknolojik düzeye ulaşmasını sağlayacak en önemli kaynak, nitelikli insandır. Bunun için, insan kaynağını iyi ve etkili bir biçimde geliştirilmesi gerekmektedir. Nitelikli insanı yetiştirecek olan eğitim sistemidir. Eğitim sisteminin bu görevi yerine getirebilmesi için, bireyin özgürce gelişebilecek bir çevre oluşturması gerekmektedir. Böyle bir çevrenin oluşturabilmesi demokratik eğitim ortamıyla sağlanabilmektedir. Demokratik ortamlarda birey, potansiyelini geliştirip kendini daha iyi tanıma imkânı bulabilir. Demokrasilerde hak, adalet, sorumluluk, bireysel bağımsızlık, eşitlik, açık görüşlülük, dürüstlük, hoşgörü insan haklarına saygı gibi ilkeler bulunmaktadır.⁶³

Eğitim tüm toplumlar için kalkınmada önemli bir yatırım aracı haline gelmiştir. 21. yüzyılda eğitimin bu önemi daha da artmıştır. Dünyada meydana gelen sosyal, kültürel, ekonomik gelişmeler ve teknolojik değişimler eğitimi en öncelikli konu haline getirmiştir. Değişmelere ve gelişmelere uyum sağlayabilen donanımlı bireyler eğitim yoluyla yetiştirilebilir. Dünyayı etkisi altına alan ve eğitime yön veren en önemli gelişmelerden biri küreselleşmedir. Küreselleşme, sermayenin dünya üzerindeki dolaşımını ifade eden, daha çok ekonomik içerikli bir kavram olarak anlaşılmaktadır. Küreselleşmenin kültürel boyutundan söz edilmektedir. Kültürel boyutun önemli kesitlerinden biri ise eğitimidir. “Eğitimde Küreselleşme” kavramı, eğitimde ortak özellikleri ifade etmektedir. Yeni kuşakların küresel gelişmeler için gerekli olacak tutum ve değerlerle donanmaları eğitim yoluyla sağlanacaktır.⁶⁴ Gelişmiş ülkeler eğitim programlarını küresel gelişmelere uyumlu hale getirme çabasıındadırlar. Eğitim sistemlerinde yeni düzenlemelere gidilmektedir. Bu düzenlemeler eğitimde kaliteyi sağlama çabaları ile sonuçlanmaktadır. Küreselleşen dünyada, birey ve toplum sosyal, ekonomik, politik, ve kültürel bakımlardan sürekli bir değişim içinde, çeşitli ve

⁶³ Halil İbrahim Sağlam” Sosyal Bilgiler Dersinin Demokratik Tutum Geliştirmedeki Yeri”, **Milli Eğitim Dergisi**, S. 146 (Haziran 2000), s.26-30.

⁶⁴ M .Tezcan, “Küreselleşme”, **Eğitim ve Bilim Dergisi**, C.22, S. 108(Mayıs 1998), s.53.

karmaşık sorunlarla karşı karşıya bulunmaktadır. Bireyin ihtiyaçları ile toplumun beklentileri arasındaki dengenin sağlanabilmesi insana gerekli bilgi, beceri ve tutumları kazandırmakla mümkündür. Sosyal bilimler, kişinin içinde yaşadığı topluma uyumunu gerçekleştirecek bilgi, beceri ve tutum kazanma ihtiyacını karşılayacak amaçlara öncelik vermektedir. Vatandaşlıkla ilgili yeterlilikleri kazandırmak için sosyal bilimler ve beşeri bilimlerin bütünleştirilmesinden oluşan Sosyal Bilgiler; bağımsız bir dünyada, demokratik toplumda, kültürel farklılıkların farkında, mantıklı kararlar veren iyi bir vatandaş olmalarına yardımcı olan bir disiplin alanıdır.⁶⁵

Vatandaşlık ve İnsan Hakları, dünya gündemini ilgilendiren temel konulardan birisidir. Konunun bu denli önemli olması, bu konunun eğitime de önem kazandırmıştır. İnsan Hakları, renk, dil, din, cinsiyet, ırk farkı gözetmeksizin, her insanın insan olması dolayısıyla sahip olması gereken evrensel haklardır. Vatandaşlık ve insan hakları dinamik birer kavramdır. İnsanlığın sürekli ilerleyebilmesi, toplumsal yapıların ve insan ihtiyaçlarının gelişmesi, değişmesi, vatandaşlık anlayışının değişmesiyle birlikte insan hakları isteklerinin çeşitlenmesini ve zenginleşmesini beraberinde getirmiştir. Son yıllarda üzerinde en çok durulan konuların başında vatandaşlık, insan hakları, insan hakları ihlalleri, kamu ve bireyin özgürlüğü, adalet, demokrasi ve bütün bunlarla birlikte eğitim olmuştur. İnsan için hayati önemi olan vatandaşlık ve insan hakları eğitimi konusu da, kökleri ve temeli, tarihi süreç içerisinde oluşmuş büyük kurallar, sorunlar ve davranışlar biçimleri yumağıdır. Günümüze kadar gelen bu yumak, bütün insanlığın malıdır. Ancak bu yumağın nasıl çözülüp içindeki sorunların ne yolla üstesinden gelinebileceği her toplumda değişik yöntemlerle anlaşılmakta ve denenmektedir.⁶⁶ Bu yüzden hakların korunmasını ve saygı duyulmasını sağlamak için bilgilenmeyi ve duyarlılığı sağlayacak bir eğitimin verilmesi gerekir. İnsan hakları eğitimin öneminin anlaşılması ile birlikte; Birleşmiş Milletler ve Avrupa Konsey'i olmak üzere birçok uluslararası örgüt, İnsan Hakları ve Vatandaşlık eğitimi ile ilgilenmeye başlamışlardır.⁶⁷

⁶⁵ K.Koçak, "1998 İlköğretim Okulu Sosyal Bilgiler Programı Genel Amaçlarının Değerlendirilmesi", **Kastamonu Eğitim Dergisi**, S.10, (Ocak 2002), s.133-162.

⁶⁶ Ahmet Mumcu, **İnsan Hakları ve Kamu Özgürlükleri**, Ankara 1994, s.1-2.

⁶⁷ Yasemin Karaman Kepenekçi, "İnsan Hakları Eğitime Temel Yaklaşımlar", **Milli Eğitim Dergisi**, S.145,(Ocak-Şubat-Mart 2000) s.263.

26 Haziran 1945 tarihinde imzalanan Birleşmiş Milletler Antlaşmasına göre; “Birleşmiş Milletlerin amaçlarından biri ırk, cinsiyet, dil ya da din ayrımı gözetmeksizin herkes için insan haklarına ve temel özgürlüklere saygı gösterilmesini geliştirerek ve özendirerek işbirliğini gerçekleştirmektir.” İfadesine yer verilmiş ve Birleşmiş Milletler Genel Kurulu 10 Aralık 1948’de İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi’ni kabul ederek insan hakları konusunun, insanlığın ortak sorunu haline gelmesine sebep olmuştur.⁶⁸

Vatandaşlık genel olarak bireyi, bir devlete bağlayan hukuksal bağ olarak tanımlanırsa vatandaşlık eğitimi ise bireylerin bu sürece katılımları için yapılacak hazırlayıcı eğitim etkinlikleridir. Vatandaşlık veya vatandaş eğitimi, bir vatandaş olarak genç insanların sorumluluklarına ve rollerine tam olarak hazırlanmalarını sağlamak üzere yapılan etkinlikler süreci olarak tanımlanabilir.⁶⁹ İnsan hakları kavramı ise; hiçbir ayırım gözetmeksizin bütün insanların yalnızca insan olmalarından dolayı, insanlık onurunun gereği olarak sahip olmaları gereken hakların tümüdür. Nitelik yönüyle bu haklar, dokunulmaz, vazgeçilmez ve kişiliğe bağlı haklardır. Devlet ya da başka bir güç tarafından keyfi olarak sınırlanıp ortadan kaldırılamayacağı gibi bireylerin kendileri de bunları başkalarına devredemez veya onlardan vazgeçemez. İnsan hakları, insanın salt insan olması nedeniyle öznesi olduğu, onun tüm yönleriyle kişiliğini ve değerini korumayı amaçlayan ilke ve kurallar bütünüdür. İnsan hakları bu anlamıyla, tarihsel ve düşüncel olarak doğal hukuk anlayışından kaynaklanmıştır. İnsan hakları, insan onurunu güvenceye alan haklardır. Hakka, insan hakkı niteliği kazandıran değer, insan onurudur. Bunu güvenceye alan tüm haklar insan haklarıdır.⁷⁰

Türkiye’de İnsan Hakları eğitimi ile ilgili çalışmalar; ilk olarak 5 Aralık 1990 tarih ve 3686 sayılı yasayla Türkiye Büyük Millet Meclisi, İnsan Hakları İnceleme Komisyonu kurulmuş. Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti’nin Bakanlardan birisi “İnsan Haklarından Sorumlu Devlet Bakanı” olarak görevlendirilmiştir. Başbakanlığın 26 Ağustos 1994 tarih ve 34 sayılı genelgesiyle İnsan Hakları Baş Müşavirliği ve Baş Müşavirliğine bağlı olarak çalışan İnsan Hakları Yüksek Danışma Kurulu ve Başbakanlığın 9 Nisan 1997 tarih ve 17 sayılı genelgesiyle İnsan Hakları Üst Kurulu gibi idari birimler kurulmuştur.

⁶⁸ Mesut Gülmez, **Belgelerle İnsan Hakları Eğitimi birleşmiş Milletler On Yılı**, Ankara 1998, s.1.

⁶⁹ Lynn Davies, **Citizenship Education And Human Rights Education-key Concepts and Debates**, Birmingham 2000, s.5.

⁷⁰ M.Gülmez, **age.**, s.201, s.4.

İnsan Hakları Eğitiminin ilk ve orta öğretim seviyesindeki okullarda verilmesi maksadı ile İnsan Haklarından Sorumlu Devlet Bakanlığı ile Milli Eğitim Bakanlığı arasında 14 Mart 1995 tarihinde imzalanan “İnsan Hakları Eğitimi” protokolü ile İlköğretimin ikinci kademedede okutulan “Vatandaşlık Bilgisi” dersinin adı, “Vatandaşlık ve İnsan Hakları Eğitimi” adıyla yeniden düzenlenmiştir. Talim Terbiye Kurulu, 01.08.1995 tarih ve 289 sayılı kararıyla dersin konuları arasına “İnsan Hakları Eğitimi” konularının da eklenmesi ve bu konuların ders kitaplarında yer olmasını sağlamıştır. “Vatandaşlık ve İnsan Hakları Eğitimi” dersi öğretim programı, yaklaşık iki yıllık bir çalışma sonrasında üniversiteler ile ilgili kurum ve kuruluşların görüşleri de alınarak yetiştirilmiştir. Talim Terbiye Kurulu’nun 25.06.1998 tarih ve 82 sayılı kararıyla kabul edilerek 1998-1998 öğretim yılından itibaren uygulamaya konulmuştur. Daha önce İlköğretim okullarının 8. sınıflarında okutulmakta olan bu ders Talim ve Terbiye Kurulu’nun bu kararı ile 7. ve 8. sınıflarda okutulmaya başlanmıştır.

1997-1998 öğretim yılında liselerin son sınıflarında seçmeli dersler arasında yer alan “Demokrasi ve İnsan Hakları” dersinin öğretim programı hazırlanarak Talim Terbiye Kurulu’nun 10.05.1999 tarih ve 38 sayılı kararıyla kabul edilmiş ve uygulamaya konulmuştur. Milli Eğitim Bakanlığı tarafından basımı yapılan “Vatandaşlık ve İnsan Hakları Eğitimi” dersi 7. ve 8. sınıf ders kitapları 1999-2000 öğretim yılından itibaren okullarda okutulmaktadır.⁷¹ İlköğretim ve ortaöğretim kurumlarında “Vatandaşlık ve İnsan Hakları” derslerini verecek eğitimcilerin yetiştirilmesi amacına dönük olarak ilgili öğretim daireleri ve Hizmet İçi Eğitim Dairesi Başkanlığı ile gerekli koordinasyon ve işbirliği sağlanarak hizmet içi eğitim planında da “Demokrasi ve İnsan Hakları Eğitimi Formatörlük Kursu” adı altında kursların yer alması sağlanmıştır.

İnsan Hakları ve Vatandaşlık Bilgisi üzerine yapılan hukuki çalışmalar; Sosyal Bilgiler dersini ve müfredatını etkilemiştir. Sosyal Bilgiler dersi çocuğun içinde bulunduğu toplumsal yaşamla çok yakından ilgilidir. Bu derste çocuk, içinde yaşadığı yakın ve uzak çevresini, geçmişi, bugünü ve geleceği ile yakından tanıma olanağı bulur. Bu ders ile öğrencilerin vatandaşlık ve insan hakları konuları ile ilgili bilgi edinmelerinin yanında, edindikleri nitelikleri koruyup uygulama ile ilgili düşünce ve davranışların kazanılması da amaçlanmaktadır. İnsan hakları, tüm insanlar için evrensel

⁷¹ MEB. ,Tebliğler Dergisi , C.61, S.2490, 1998, s.815.

olup, engellenemeyecek, keyfi nedenlerle sınırlandırılmayacak ortak özelliklerdir. Vatandaşlık ise o ülkede geçerli olan kanunlara uyma yetenekleridir. Vatandaşlık ve İnsan Hakları eğitimi dersinin beklenen işlevleri yerine getirebilmesi ancak bu dersin etkili bir şekilde ele alınması ile mümkündür. Sosyal Bilgiler dersi; toplumun ideallerini çocuğa kazandırmakla yükümlüdür. İlköğretim programının en temel derslerinden biri olan Sosyal Bilgiler; amaçlarını öteki uluslardan ve dünyadan insanlarla yakından ilişkili olan demokratik bir toplumda vatandaşlığın doğasından alır. Sosyal Bilgiler dersinde çocuklara temel hak ve sorumluluk kavratılır; Anayasanın ve öteki yasaların öngördüğü kavratılır; Anayasanın ve öteki yasaların öngördüğü davranış biçimleri benimsetilir. Bu sebeplerden dolayı Vatandaşlık yeterliliğini geliştirmek; Sosyal Bilgiler dersinin temel amaçlarından birisi haline gelmiştir.⁷²

Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşundan itibaren başlayarak ulusun ve ulus devletin oluşmasında “Vatandaşlık” kurumunun önemli olduğu anlaşılmaktadır. Mustafa Kemal Atatürk'ün etkin katılımı ile yazılan “Vatandaş İçin Medeni Bilgiler” adlı kitabın okutulduğu Malumat-ı Vataniye dersi öğretim programında yerini almıştır. Vatandaşlığı öğretmeyi amaçlayan bu ders, daha sonra Vatani Malumat, Yurt Bilgisi, Vatandaşlık Bilgisi adları, 1995'ten sonra da “İnsan Hakları ve Vatandaşlık Eğitimi” adı altında 7. ve 8. sınıflarda okutulmuştur. Bireye Yurttaşlık eğitimi veren bu dersin içeriği 1995 yılına kadar “İnsan” değil “Yurttaş” yada “Vatandaş”tır. Vatandaş ya da Yurttaş kavramı zaman ve mekânla sınırlı kavramlardır. Vatandaş bir hakkın öznesi değil, bir yükümlülüğün sorumlusudur. İyi vatandaş yurduna karşı görevlerini yerine getiren, hak ve sorumluluklarını bilen kişidir. 1995 yılında hazırlanan programda dersin adının “İnsan Hakları ve Vatandaşlık Eğitimi olarak değiştirilmesi ile dersin içeriğinin öznesi de bir ölçüde “İnsan” olma yolunda önemli bir değişikliğe uğramıştır. Bu değişiklik müfredatta da kendisini göstermiştir.⁷³ Vatandaşlık ve İnsan Hakları dersi müfredatında konular, İnsan, insan hakları ile ilgili konular, Devlet, Anayasa, Milli Güvenlik, Milli Güç Unsurları, Demokrasi ve Demokratik süreçlere ait kavramlar çerçevesinde oluşturulmuştur.

⁷² Handan Devci, “Sosyal Bilgiler Dersinde Gazete Kullanımı”, **The Turkish Online Journal Of Educational Tecnology**, C.4, S.3,M.2,(Haziran, 2005)

⁷³ F.Dilek Gözütok, “İlintili Yurttaşlık Eğitimi”, **Türk Barolar Birliğinin Düzenlediği Hukuk Eğitimi (Ankara 9-11 Ocak 2003)** konulu Uluslar arası toplantıda sunulan bildiri.

Vatandaşlık ve İnsan Hakları Eğitimi müfredatında genel olarak bireylere; Anayasa ve Milli Eğitim Temel Yasası'nda ifade edilen insan haklarına saygı ilkesinin eğitim süreci içerisinde bireylere kazandırılması, öğrencilerin; Cumhuriyet rejimini benimseyen, insan hakları ve demokrasi ilkelerini günlük yaşamlarında gerçekleştirebilen ve koruyabilen bireyler olarak yetiştirmeleri. Öğrencilerin hakları ve özgürlüklerini kavrayarak, kendi haklarının ve bu hakları korumaları, gerçekleştirmeleri. Öğrencilerin katılımcı, sorumluluk sahibi olmaları, insana, insan onuruna saygı duymaları. Kendileriyle, toplumla ve dünyayla barışık, çağdaş uygarlık değerlerini kavramış, birey ve yurttaş olmaları hedeflenmiştir. Bu hedefler doğrultusunda Vatandaşlık ve İnsan Hakları dersi müfredatında; Türkiye'nin Avrupa Birliği üyeliği yolunda kabul ettiği Kopenhag kriterleri ve Avrupa Birliği Uyum Yasaları ile Temel hak ve özgürlükler, İnsan hakları alanlarında önemli gelişmeler yaşanmıştır. Bu gelişmeler eğitim programlarına da yansımıştır. 27 Ocak 1995 gün 22184 sayılı Resmi gazete ile yayınlanarak 4058 sayılı yasa ile kabul edilen Çocuk Haklarına Dair Sözleşme ile temel hak ve özgürlükler korunmaya çalışılmıştır. Vatandaşlık ve İnsan Hakları Eğitimi programları düzenlenirken; çocuk hakları temel alınmış ve çocuk haklarının 28. maddesi çocuğun, eğitim hakkını tanımakta, taraf devletleri çocuğa ücretsiz temel eğitim sağlamakla yükümlü tutmaktadır. Vatandaşlık ve İnsan Hakları ders kitaplarında çocuk hakları önemli bir yer tutmuştur. Program ve ders kitabı; şiddetten arınmış, demokrasi ve hoşgörüyü benimsemiş, yaşamlarını sorumlu yurttaş olarak sürdürecekleri becerileri kazanmış, İnsan hak ve özgürlüklerine saygı duyan bireyleri yetiştirmek maksadıyla hazırlanmıştır.⁷⁴ Çocuk Haklarına dair sözleşme ile çocuğun en temel hakkı olan yaşama hakkı ile eğitim hakkı güvence altına alınmıştır.

Vatandaşlık ve İnsan Hakları ile ilgili diğer önemli bir gelişme de 4. Dünya Kadın Konferansı'dır. 1995'te Çin'in pekin kentinde toplanan konferans kadının toplumsallığı konusunda bazı kritik alanlar tespit ederek uluslar arası topluluğa bu alanlarda taahhüt sorumluluğu getirmiştir. Söz konusu kritik alanlar ve konferans

⁷⁴ Emine Akyüz, “Çocuk Hakları Sözleşmesinin Temel İlkeleri Işığında Çocuğun Eğitim Hakkı”, **Milli Eğitim Dergisi**, S.152, (Temmuz, Ağustos, Eylül 2001), s.12.

doğrultusunda Türkiye'nin uluslar arası topluluğa taahhütleri şunlardır:⁷⁵ Kadınların eğitim imkânlarında erkeklerle eşit olarak yararlanmasının sağlanması. 2000 yılına kadar, okur-yazarlık oranının % 100 ulaştırılması, eğitimi yarıda bırakmış, kadınların eğitimlerini tamamlayabilmeleri için ihtiyaç hissettikleri yuva, kreş, gündüz bakımevi gibi destek hizmetlerinin sağlanması. Kız çocuklarının geleneksel kadın mesleklerinden çok bütün mesleklere yönelmesi için rehberlik çalışmalarının yapılması. Bütün yüzeylerdeki okul programlarının ve eğitim materyallerinin taranarak, cinsiyet ayrımına yol açabilecek anlatım veya anlayışlardan arındırılması. Kadın sorunlarına duyarlı eğitim materyali hazırlanarak, özellikle öğretmenlerin hizmet içi eğitimlerinde ve öğretmenlik formasyonu programlarında kullanılması, bütün düzeydeki okullarda cinsel eğitimin verilmesi. Kız çocukların eğitimlerini yarıda bırakmalarının önlenmesi için gerekirse aileye destek sağlanması. Gerekli yasal düzenlemeler yapılarak erken evliliğin önlenmesi ile ilk evlilik yaşının hem erkekler hem de kızlar için 18'e yükseltilmesi kararı alınmıştır.⁷⁶ Vatandaşlık ve İnsan Hakları programı "Türk Kadının Toplumundaki Yeri ve Önemi, Türk Kadının Çalışma Hayatındaki Yeri ve Önemi, Atatürk'ün Türk Kadınına Verdiği önem, Günümüzde Türk Kadının Üstlendiği Görevler" gibi konulara yer verilmiştir.

İnsan Hakları Üst Kurulu tarafından 1998 yılında Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Eğitimi on yılı Eylem Planı Türkiye'de uygulamak ve Türkiye'de insan hakları eğitimini çağdaş anlayışla bir bütün olarak düzenleyip geliştirmek üzere 1998 yılında İnsan Hakları Eğitimi On yılı Ulusal Komitesi'ni kurmuştur. Eğitimin bir insan hakkı kültürünü kurma amacıyla, eğitimi, bilgilendirme ve bilgi yayma çabaları olarak tanımlamış, bunların da bilgi ve beceri kazandırmakla ve aşağıdaki hedeflere yönelen tutumlar oluşturmakla gerçekleştirebileceğini belirtilmiştir. Söz edilen amaçlar şöyle sıralanmaktadır. İnsan haklarına ve temel özgürlüklere saygıyı güçlendirmek. İnsan kişiliğini ve bu kişiliğin taşıdığı onurla ilgili duyguyu tam geliştirmek. Anlayışı, hoşgörüyü, kadın-erkek eşitliğini ve bütün uluslar, yerli halklar, ırksal, ulusal, etnik, dinsel ve dilsel gruplar arasında dostluğu teşvik etmek. Bütün insanların etkin şekilde

⁷⁵ 1995 Yılında Pekin'de Gerçekleştirilen Dünya Kadınlar Konferansı Sonuçlarının Uygulanması ve İzlenmesine İlişkin Ulusal Eylem Planı, **Başbakanlık Kadının Statüsü ve Sorunları Genel Müdürlüğü**, Ankara 1998, s.4-61.

⁷⁶ İ.Doğan, **age.**, s.336-337.

özgür bir topluma katılmalarını sağlamak. Birleşmiş milletlerin barışı koruma etkinliklerini desteklemek.

Bu amaçlara uygun olarak gerçekleştirilmesi düşünülen eylem planı ise şu şekilde belirlenmiştir: Konuyla ilgili ihtiyaçları belirlemek ve stratejiler oluşturmak. Uluslar arası, bölgesel, ulusal ve yerel düzeylerde insan hakları eğitimi programları oluşturmak, mevcut alanları güçlendirmek. Eğitim malzemesini geliştirmek Kitle İletişim araçlarının rolünü güçlendirmek. İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'ni dünya üzerinde yaymaktır.

Genel kurul kararında ayrıca ulusal eylem planı oluşturmanın gerekliliği, söz konusu planların işlevleri ile temellen dirilmektedir. Bu işlevle şunlardır: Ulusal ve yerel insan hakları kuruluşları kurmak, mevcutları güçlendirmek. İnsan Hakları Dünya Konferansı'nın tavsiye ettiği şekilde, insan haklarının korunması ve teşvik edilmesi için ulusal programlar hazırlanmasına yönelik girişimlerde bulunmak. İnsan toplum, kültür, çevre ve ekonomi için sonuçları pahalıya mal olan insan hakları ihlallerini önlemek. Halen toplumda insan haklarını tam kullanamayan kişileri saptamak ve durumun düzeltilmesi için etkili önlemler alınmasını sağlamak. Hızlı toplumsal ve ekonomik değişmelerin yarattığı, karşılanmadığı takdirde de kargaşa ve sarsıntılara yol açabilecek ihtiyaçlara kapsamlı bir şekilde cevap vermeyi mümkün kılmak. İnsan Hakları eğitimi etkinliklerinde devlet organları sivil toplum kuruluşları ve meslek grupları arasında işbirliği olanaklarını artırmak. Ulusal gelişmede insan haklarının rolünü vurgulamak. Hükümetlerin, aralarında Birleşmiş Milletler İnsan Hakları eğitimi onyılı' nı (1994-2004) da bulunduğu uluslar arası belgelere ve programlara bağlı olarak daha önce üstlendikleri yükümlülükleri yerine getirmelerini yardımcı olmak⁷⁷ gibi kararlar alınmıştır. Bu kararlar ile Vatandaşlık ve İnsan Hakları müfredatında; İnsan haklarının korunması, İnsan Haklarının korunmasının önemi, insan haklarının korunmasında İnsan Hakları eğitimi, günümüzde insan haklarının korunmasında karşılaşılan sorunlar gibi üzerinde önemle durulacak konular müfredatta yer almıştır. İnsan haklarının ulusal ve evrensel düzeydeki öneminin anlaşılması öğretim programların bu içerik etrafında oluşturulmasına sebep olmuştur.

⁷⁷ İnsan Hakları Eğitimi On Yılı Komitesi, **İnsan Hakları Eğitimi Türkiye Programı 1998-2007**, Temmuz 1999, Ankara, s. 7-8.

Avrupa Konseyine üye ülkelerce 1997 yılında uygulamaya konulan ve 2001-2004 tarihleri arasında sürdürülmesi kararlaştırılan “Demokratik Yurttaşlık Eğitimi Projesi” ile Yurttaşlık olarak katılım için hangi değerler ve beceriler gereklidir? Bunlar nasıl elde edilebilir ve başkalarına aktarılabilir? Gibi temel soruları projenin amacına kaynak oluşturmuşlardır.

İnsan hakları ve demokrasi kültürünün güçlendirilmesini amaçlayan “Demokratik Yurttaşlık Projesi” MEB’de oluşturulan ilgili proje grubu tarafından yürütülmektedir. Projenin amaçları şunlardır: Toplumsal yaşamdaki karar alma süreçlerinde etkin, sorumlu, katılımcı ve özgür bireylerin yetiştirilmesi. Demokratik yurttaşlık bilincinin geliştirilmesi. İnsan hakları ve demokrasi kültürünün güçlendirilmesi. Farklılıkların bulunduğu bir dünyada hukuk kurallarına, adalete, eşitliğe bağlılık ilkesinin gerçekleştirilmesi. Toplumsal problemler için yapıcı, şiddetten uzak, katılımcı ve barış içerisinde çözümler üretilmesi. Demokratik yurttaşlık eğitimi sürekli kılarak, gençlere ve yetişkinlere geleceklerini belirleme olanağının sağlanması. Sivil toplum örgütleri ve uzmanlarla iş birliği içerisinde çalışılması.⁷⁸

Avrupa Konseyi Demokratik Yurttaşlık Eğitimi Projesi’nin 2001-2004 yıllarını kapsayan ikinci safhasında ise “2005 Eğitim Yoluyla Avrupa Yurttaşlık Yılı” kabul edilmiştir. Demokratik yurttaşlık eğitimi alanında bazı anlayışlar getirmiştir. Yılın amacı; Eğitimin-bilginin sosyal uyumu, karşılıklı anlayışı, kültürler arası diyalogu, dayanışmayı ve insan haklarına saygıyı hedefleyen kaliteli bir yurttaşlık eğitimi gerçekleştirilmesine yapacağı katkıya dikkat çekmek; demokratik yurttaşlık eğitimi, eğitim sisteminin her düzeyi ve unsurunda yapılacak reformların ve alınacak kararların öncelikli bir amacı haline getirmek; demokratik yurttaşlık eğitimi, üye ülkeler ile dünya ülkelerinde geliştirecek girişimleri gayri resmi katkılar ve kurulacak ortaklıklarla teşvik etmek ve desteklemektir.⁷⁹

Vatandaşlık ve insan hakları ile ilgili ulusal ve uluslar arası düzeyde yapılan çalışmaların neticesinde, İnsan hakları uygulamaları, toplumların gelişmişlikçığının en önemli ölçütlerinden birisi haline gelmiştir. İnsan haklarının korunabilmesi için gerekli önlemlerin alına bilmesi çağdaş toplumların önemli bir görevidir. İnsan haklarını

⁷⁸ www.meb.gov.tr/stats/Apk2002/mebistatistik20002

⁷⁹ Yasemin Kepenkçi, **İnsan Hakları Eğitimi**, Ankara 2000,s.17

benimsemek, korumak ve bu hakların kullanılması bilincine varmak, günümüz insanı için adeta zorunluluk haline gelmiştir. Bununla beraber vatandaşlık tüm yaşamın haklarla birlikte diğer yanını oluşturmaktadır. Niteliği itibariyle insan haklarının evrensel olduğu, vatandaşlığın da evrensellikten uzak olmayacağı gerçektir. İnsanların haklarının neler olduğunu, bu hakların nasıl kullanabileceğini, sorumluluklarını bilmeleri ve bunların nasıl yerine getirebileceğini ancak bu alandaki etkili bir eğitimle mümkün olmaktadır.⁸⁰

Vatandaşlık ve insan hakları eğitiminin Programının uygulanmasıyla ilgili olarak “İnsan Hakları Eğitiminin On Yılı Ulusal komitesi ilköğretim kitapları insan hakları açısından gözden geçirme ilkeleri” ne ters düşen ifadeler yer almaktadır. Ancak birkaç sorunlu olan tespit edilmiştir. Bunlardan biri MEB’in “Genel Amaçlar” sıralamasında maddelerin gerektiği düzende olmadığıdır.

“Devlet, Demokrasi, Anayasa, Vatandaşlık, Vatandaşlık Hakları ve Sorumlulukları “başlığı taşıyan ve genelde öğrencilere kavramsal bir çerçevenin verildiği I.ünitesinin temel sorunu kavramların somut yanlışlıklar içeren yanlış olmaya imkan veren, maksadı aşan ya da değer yargısı taşıyan bir biçimde öğrenciye aktarılmasıdır. II. Üniteyi oluşturan “İnsan Haklarının Korunması” konusu genelde insan hakları açısından sorunlu olmamakla birlikte daha nitelikli insan haklarının korunması konusunda çalışmalar yapılabilir. Vatandaşlık ve insan hakları dersi öğretim programı ve ders kitapları öğrenciler arasında etkileşimi ve öğrenmeyi geliştiren yöntem ve stratejilere yer verilmelidir. Ders kitapları, konuları gerçekçi ve adil bir biçimde ele almalıdır. Yasal ve politik sistemin kusursuzmuş gibi işlenmesi dersin uygulanabilirliğinin şüpheli olduğu izlemi yaratabilir. Buna karşılık yalnızca sistemin başarısız yanları vurgulanırsa bu da öğrencilere, sisteme karşı toplumsal değer ve adaleti sağlama açısından güvensizlik yaratabilir. Etkili bir vatandaşlık eğitimi programı sistemin olumlu ve olumsuz yönlerini adil ve dengeli sunulmalıdır.⁸¹

⁸⁰ F.D. Gözütok, **agm.**

⁸¹ F.D. Gözütok, **agm.**

2005-2006 Sosyal Bilgiler Müfredatı, 1998 Müfredatından farklılık arz etmektedir. Türkiye'nin Avrupa Birliği süreciyle birlikte, vatandaşlık ve insan hakları ile ilgili bir çok hukuksal düzenleme yapılmıştır. Yapılan bu düzenlemeler ile birlikte, Vatandaşlık ve İnsan Hakları eğitimi dersinin yeni bir bakış açısıyla yaklaşmasını zorunlu hale getirmiştir. 2005-2006 Vatandaşlık ve İnsan hakları Eğitimi Programında devlet, demokrasi, anayasa ve özellikle vatandaşlık kavramları bu gelişmelerden etkilenecek, farklı bir boyut kazanmıştır. Evrensel ve ulusal düzeyde hukuki düzenlemeler ile birlikte, bu kavramlar çağın gereklerine uygun, küresel bir eğitim anlayışıyla yeniden yapılandırılmıştır. İnsan haklarıyla ilgili gelişmeler; insan hakları kavramının evrensel düzeyde korunmasını gerekli kılmıştır. 2005-2006 vatandaşlık ve insan Hakları Eğitimi ders programında insan hakları ve insan haklarının korunması konuları geniş bir yer tutmuştur. Çağdaş Eğitim anlayışına göre insan hakları sadece ulusal düzeyde korunması yeterli değildir. Bu hakların uluslar arası düzeyde korunması gerekmektedir. 1998 öğretim programından farklı olarak Sosyal Bilgiler Programı etkili Yurttaş yetiştirmek amacıyla öğretim programlarını yeniden düzenlenmiştir. 2005-2006 Vatandaşlık ve İnsan Hakları Eğitimi programı, tam olarak etkili bir vatandaşlık eğitimi anlayışını yansıtmaktan uzak olsa da 1998 öğretim programına göre eğitimsel anlamda bir çok yeniliği beraberinde getirmiştir.

Sosyal Bilgiler, öğrenciyi merkeze alan karar verme ve problem çözme becerilerini, geliştirmeyi amaçlayan bir yapıda olmasına rağmen, çok yüklü içerikleri ile söz konusu becerilerin geliştirilmesine imkân vermemiş; aksine ilköğretim okullarında ezberci bir sosyal bilgiler öğretim uygulamasının gelenekleşmesine yol açmıştır. Bunun bir nedeni programın yıllara yayılarak kapsamın genişletilmesine rağmen haftalık ders saati dağılımında bu hususları dikkate alan bir düzenleme yapılmaması ve Sosyal Bilgiler dersinin bir saat azaltılmasıdır.

Sosyal Bilgiler öğretim programının oluşturulmasında ilk olarak disiplinler arası yaklaşım ağır basmaya başlamıştır. Yaklaşımında ders ve ünitelerin tasarımı yapılırken disiplinler ilk bakışta kolayca ayırt edilmeyecek şekilde iç içe girmiştir. Disiplinler arası yaklaşıma göre oluşturulan içerik öğrencileri ezbere dayalı geleneksel öğretim uygulamalarından kurtarma potansiyeline sahiptir. Sosyal Bilgiler dersi, olgusal bilgileri

ezberlemek değil, yaşamı bir bütün olarak tüm dinamikleri ile anlayıp yaşamda etkili ve doğru kararlar almayı sağlamaktır.⁸²

Sosyal Bilgiler Programı; coğrafi, tarihsel, ekonomik, siyasi ve sosyo-kültürel özellikleri göz önünde bulundurur. 1998 sosyal bilgiler öğretim programının ikinci kademeye ait birçok ünitesi çok disiplinli program düzenine uygun olarak hazırlanmıştır.

1998 Sosyal Bilgiler Müfredatında yer alan “vatandaşlık aktarımı” sosyal amaçlar kapsamında yer almıştır. Sosyal Bilgiler; öğrencileri demokratik topluma hazırlamak ve onları etkin yurttaşlar haline getirmek amacıyla olmuştur. Sürekli değişen, gelişen demokratik hareketler ile birlikte 2005-2006 Sosyal Bilgiler programında Sosyal Bilgilere atfedilen en önemli amaç “etkili demokratik vatandaşlık” eğitimi olmuştur. Bu bağlamda Sosyal Bilgiler demokratik, politik sürecin gelişmesi ile farklılık kazanmıştır.⁸³

Sosyal Bilgiler programı sürekli değişen ülke ve dünya gündemiyle birlikte amaç ve içerik olarak gelişmektedir. Küreselleşme olgusu sosyal bilgiler eğitim programlarına çeşitli şekillerde yansımaktadır. Küresel eğitim ile birlikte; milli tarihlere belli bir oranın üzerinde yer vermemeye ders kitaplarından başka uluslara karşı düşmanlık duygularının doğmasına yol açacak konu ve ifadeleri çıkarmayı bunların yerine, ortak bir kültür zemini oluşturmaya katkı sağlayacak programların oluşturulması için çalışmalar yapılmaktadır.⁸⁴

Sosyal Bilgiler müfredatında içerik, tarih coğrafya ve yurttaşlık bilgisi olanlarına ait gereksiz ayrıntılarla doludur. Bu durum yılsonuna kadar programı yetiştirmek isteyen öğretmene ezberci eğitimden başka bir seçenek bırakmamaktadır. Öte yandan 1998 programı insan hakları ve trafik gibi birçok güncel konuyu eğitim-öğretim ortamına taşımış olmakla beraber hala dünyadaki genel eğilimleri yeterince izlemekten uzak görünmüştür. Bu durum 2005-2006 Sosyal Bilgiler programında düzeltilmeye çalışılmıştır.

⁸² CemilÖztürk, Dursun,Dilek, **age.** , s.54-56.

⁸³ Cemil,Öztürk,Dursun,Dilek, **age.** , s.85-88.

⁸⁴ S.H.Engle,oehoa, **agm.**

1998'deki programda dünya kaynaklarının rasyonel kullanımı, nüfus artışı, mikro milliyetçilik, küresel kirlenme, doğal afetler gibi konulara hiç yer verilmemiş yada çok kısa bir şekilde genel hatları ile değinmiştir. 2005-2006 müfredatında ise bu durum demokrasi ve insan hakları alanlarında yaşanan evrensel ve ulusal düzeydeki gelişmelere paralel olarak düzeltilmeye çalışılmıştır.

Sosyal Bilgiler derslerini 4.ve 5. sınıflarda sınıf öğretmenleri 6-7-8 sınıflarda branş öğretmenleri okutmaktadır. 1980' lerin başından 1998 yılına kadar Sosyal Bilgiler dersi yerine okutulan Milli Tarih, Milli Coğrafya gibi derslerde branş öğretmenleri fazla zorlanmamaktaydılar. Fakat 1998-1999 öğretim yılı başından itibaren aynı öğretmenler öğrenimlerini görmedikleri Tarih, Coğrafya veya Vatandaşlık derslerinde öğretme zorunluluğu yaşadığı. Bu durum öğretmenlerin mesleki motivasyonları da olumsuz yönde etkilemiştir. Öğretmenlerin işbaşında bu konuda bilgi ve deneyim sahibi olmaları, yeni gelişmelere uyum sağlamaları yıllar almakta bu da eğitimde niteliğin düşmesine neden olmaktadır.

Sosyal Bilgiler Ders Programına, Dünyadaki siyasi değişiklikler sonucu bağımsızlığını elde eden yeni Türk Cumhuriyetleri, özerk bölgeler ve Türklerin yaşadığı başlıca ülkeler hakkında konular eklenmiş, ayrıca,uluslar arası kuruluşlara da program da yer verilerek öğrencilerin değişen dünya düzeni ve yeni oluşumlar hakkında bilgi sahibi olmaları sağlanmıştır.

2005-2006 Sosyal Bilgiler Programı 1998 programına göre birçok yenilik getirmesine rağmen birçok eksiği bulunmaktadır. Sosyal Bilgiler dersine yönelik öğrencilerin ilgileri yapılan araştırmalara göre dil, edebiyat ve sayısal derslere göre daha düşük düzeydedir. Bunun en önemli nedeni öğrencilerin dersin amaçları ve gelecek hayatlarında ne gibi bir fonksiyonu olacağını gibi konularda net bir fikre sahip olmamalarından kaynaklanmaktadır. 2005-2006 Vatandaşlık ve İnsan Hakları Eğitimi Programının ve ders kitabının birçok eksiğinin bulunduğu görülmektedir. 1998 Vatandaşlık ve İnsan Hakları Eğitimi Programına göre daha etkili bir program olmasına rağmen; evrensel anlamda vatandaşlık, insan hakları ve demokrasi eğitimi anlayışını yansıtmaktan uzak olduğu görülmektedir.

4.2. Vatandaşlık Ve İnsan Hakları Eğitimi

Genel Amaçlar

1. Bireyin, toplum içinde yaşaması gereğini bilir
2. Toplum hayatında sevgi, saygı, hoşgörünün önemini bilir
3. Atatürk'ün temel hak ve özgürlüklere verdiği önemi bilir.
4. Kendine ve başkasına tanınan hakların farkında olur
5. Toplum içinde kendi payına düşen görev ve sorumlulukları yerine getirme alışkanlığı kazanır.
6. Vatandaş olma bilinci kazanır.

Özel Amaçlar

1. İnsan hakları kavramını bilir
2. İnsanın temel hak ve özgürlüklerini tanır.
3. İnsan haklarının korunmasında sevgi, saygı ve hoşgörünün önemini bilir
4. İnsan haklarının korunmasına özen gösterir
5. “Çocuk Hakları Sözleşmesi”yle kendisine tanınan hakları bilir
6. Devletin, temel hak ve özgürlüklere önem verdiğini kavrar.
7. Atatürk'ün insan hak ve özgürlüklerine önem verdiğini bilir
8. Devlet kavramını bilir
9. Devletin vatandaşlarına karşı olan temel görevlerini bilir
10. Vatandaşın devlete karşı görevlerini bilir
11. Atatürk'ün vatandaşlık görevlerine önem verdiğini kavrar
12. Atatürk'ün vatani ve ulusunu çok sevdiğini kavrar

Amaç ve Davranışlar

(7. ve 8. Yıllar)

Ünite 1: İnsan Hakları

Amaç: İnsan Hakları kavramını bilir

Davranışlar:

1. İnsan haklarının, insanların sadece insan olmalarından dolayı sahip oldukları haklar olduğunu söyler.
2. İnsan haklarının tüm insanlar için geçerli olduğunu söyler
3. İnsanların bu haklara, doğuştan sahip olduğunu söyler
4. İnsan haklarının vazgeçilmez ve devredilmez haklar olduğunu söyler.

5. İnsan haklarının sınırlandırılmasının söz konusu olamayacağını söyler
6. İnsan haklarını kullanırken, bir başkasının hakkının çiğnenemeyeceğini söyler
7. Devletin, insan haklarını korumakla yükümlü olduğunu söyler

Amaç 2: İnsanın temel hak ve özgürlüklerini tanıır

Davranışlar:

1. Yaşama hakkının, insanın temel hak ve özgürlüklerinden olduğunu söyler
2. Eğitim hakkının, insanın temel hak ve özgürlüklerinden olduğunu söyler
3. Kişi dokunulmazlığı hakkının, insanın temel hak ve özgürlüklerinden olduğunu söyler
4. Sağlıklı bir çevrede yaşama hakkının, insanın hak ve özgürlüklerinden olduğunu söyler
5. Özel hayatın gizliliği hakkının, insanın temel hak ve özgürlüklerinden olduğunu söyler
6. Seçme ve seçilme hakkının, insanın temel hak ve özgürlüklerinden olduğunu söyler
7. Konut dokunulmazlığını hakkının, insanın temel hak ve özgürlüklerinden olduğunu söyler
8. Düşünce özgürlüğünün, insanın temel hak ve özgürlüklerinden olduğunu söyler
9. Din ve vicdan özgürlüğünün, insanın temel hak ve özgürlüklerinden olduğunu söyler
10. Haberleşme özgürlüğünün, insanın temel hak ve özgürlüklerinden olduğunu söyler
11. Yerleşme ve seyahat etme özgürlüğünün, insanın temel hak ve özgürlüklerinden olduğunu söyler
12. Çalışma hakkının, insanın temel hak ve özgürlüklerinden olduğunu söyler
13. Toplantı hak ve özgürlüğünün, insanın temel hak ve özgürlüklerinden olduğunu söyler
14. Bilim ve Sanat özgürlüğünün, insanın temel hak ve özgürlüklerinden olduğunu söyler

Amaç 3: İnsan haklarının korunmasında sevgi, saygı ve hoşgörünün önemini bilir.

Davranışlar:

1. Başkalarının düşüncelerine saygı gösterilmesi gerektiğini söyler
2. Farklı düşüncelere karşı hoşgörülü davranılması gerektiğini söyler
3. Kendi hakları kadar başkalarının da korunması gerektiğini bilir

Amaç 4: İnsan haklarının korunmasına özen gösterir.

Davranışlar:

1. Başkalarının haklarını korur
2. Kendi haklarını korur
3. Başkalarına kötü söz söylemez
4. Başkalarının düşüncelerine saygı gösterir
5. Başkalarının sözünü kesmeden dinler
6. Başkalarının eşyalarını izinsiz almaz
7. Başkalarıyla kavga etmez
8. Başkalarıyla alay etmez
9. Nedenini bilmediği bir konuda başkaları suçlamaz

Amaç 5: “Çocuk Hakları Sözleşmesi”yle kendisine tanınan hakları bilir.

Davranışlar:

1. Devletin, her çocuğun bakım ve korunmasını sağlayan önlemler alması gerektiğini söyler
2. Her çocuğun, düşünce, din ve vicdan özgürlüğüne sahip olduğunu söyler
3. Devletin, çocuğu her türlü saldırı ve insanlık dışı kötü davranışlara karşı korumakla görevli olduğunu söyler
4. Devletin, engelli çocukların hayatını kolaylaştıran önlemleri almak zorunda olduğunu söyler
5. Her çocuğun, sağlık hizmetlerinden yararlanma hakkı bulunduğunu söyler
6. Her çocuğun, sosyal güvenlikle yararlanma hakkı bulunduğunu söyler
7. Her çocuğun eğitimden yararlanma hakkı bulunduğunu söyler
8. Her çocuğun, dinlenme, oynama, çeşitli kültürel faaliyetlerde bulunma hakkı olduğunu söyler.
9. Her çocuğun, gelişimine zarar verecek şekilde çalıştırılmasına karşı korunma hakkı olduğunu söyler.
10. Her çocuğun, cinsel amaçlı olarak kendisinden yararlanılmasına karşı korunma hakkı olduğunu söyler.
11. Devletin, çocuğu uyuşturucu madde vb.lerinin kullanımına karşı korumakla görevli olduğunu söyler.

12. Devletin, özel bakım gerektiren durumlarda çocuğa ya da ailesine parasal destek sağlamakla görevli olduğunu söyler.

13. Çocuk Hakları Sözleşmesi'ni kabul eden devletlerin, bu hakların kullanılmasını sağlayacak tüm düzenlemeleri yapmakla görevli olduğunu söyler

Amaç 6: Devletin temel hak ve özgürlüklerle ilgili görevlerini bilir.

Davranışlar:

1. Devletin, temel hak ve özgürlükleri korumakla görevli olduğunu söyler
2. Devletin, temel hak ve özgürlükleri, anayasa ve yasalarla güvence altına aldığını söyler
3. Devletin, kişilerin anayasa ve yasalara uygun davranmalarını sağlaması gerektiğini söyler
4. Devletin temel hak ve özgürlüklerin korunmasını sağlayan kurum ve kuruluşları oluşturduğunu söyler

Amaç 7: Atatürk'ün insan hak ve özgürlüklerine önem verdiğini kavrar.

Davranışlar:

1. Atatürk'ün önderliğinde kurulan Cumhuriyet yönetimiyle Türk ulusunun kazandığı hak ve özgürlüklerin neler olduğunu açıklar
2. Atatürk'ün, insan hak ve özgürlüklerine verdiği önemini belirten sözlerinden örnekler verir.

Ünite II:Devlet Vatandaş İlişkisi

Amaç 8: Devlet kavramını bilir.

Davranışlar:

1. Devletin, toplumu yöneten bir güç olduğunu söyler
2. Toplamların yönetiminde devletin daha üstünde başka bir gücün bulunmadığını söyler
3. Devletin amacının, toplumdaki birlik ve beraberliği korumak olduğunu söyler.
4. Devlet yönetiminin yasalarla sağlandığını söyler
5. Devletin koyduğu yasalara, vatandaşın uyma zorunluluğu olduğunu söyler

Amaç 9: Devletin vatandaşlara karşı olan temel görevlerini bilir

Davranışlar:

1. Kişilerin ve toplumun huzur ve mutluluğunu sağlamanın devletin görevi olduğunu söyler

2. Ulusun bağımsızlığını ve bütünlüğünü sağlamanın, devletin görevi olduğunu söyler
3. Kişilerin temel hak ve özgürlüklerini güvence altına almanın, devletin görevi olduğunu söyler.

Amaç 10: Vatandaşın devlete karşı görevlerini bilir

Davranışlar:

1. Seçim hakkının kullanılmasının, bir vatandaşlık görevi olduğunu söyler
2. Askerlik yapmanın, bir vatandaşlık görevi olduğunu söyler
3. Devlete vergi vermenin, bir vatandaşlık görevi olduğunu söyler
4. Devletin çıkardığı yasalara uymanın, bir vatandaşlık görevi olduğunu söyler.

Amaç 11: Atatürk'ün vatandaşlık görevlerine önem verdiğini kavrar

Davranışlar:

1. Cumhuriyetin ilanından sonra vatandaşlık görevleri konusunda yapılan düzenlemelerin neler olduğunu açıklar
2. Atatürk'ün vatandaşlık görevlerinin önemini vurgulayan sözlerinden örnekler verir.

Amaç 12: Atatürk'ün vatanını ve ulusunu çok sevdiğini kavrar

Davranışlar:

1. Atatürk'ün vatanını ve ulusunu çok sevdiğini örneklerle açıklar
2. Atatürk'ün vatan savunması için yaptığı özverileri açıklar
3. Atatürk'ün Türk ulusunun her alanda kalkınıp gelişmesi için yaptığı çalışmalardan örnekler verir.

Üniteler

Ünite 1: İnsan Hakları

A. Toplumsal Bir Varlık Olarak İnsan

B. Temel Hak ve Özgürlükler

- 1- Temel hak ve özgürlüklerin korunmasında bireylerin görevleri
- 2- Temel hak ve özgürlüklerin korunmasında devletin görevleri

C. İnsan Haklarının Korunması

- 1- İnsan haklarının korunmasının önemi
- 2- İnsan haklarının korunmasında sevgi, saygı ve hoşgörü

Ç. Çocuk Hakları Sözleşmesi

Ünite II: Devlet ve Vatandaş İlişkisi

A. Devletin Vatandaşa Karşı Görevleri

B. Vatandaşın Devlete Karşı Görevleri

Örnek İşleniş

Öğretilecek konularla ilgili olarak hazırlanan bir çizelgeyle öğrencilerin performansları önceden ölçülür. Bu ölçme sırasında konuyla ilgili olarak öğrencilere, çizelgedeki sorular sorulur. Doğru yanıtlar “+”, yanlış yanıtlar “-” ile gösterilir.

Tablo 1: Performans Kayıt Tablosu Kesiti

Bildirimler	Ölçüt	Sorular	Ali	Ayşe	Sedat
1.Vatandaşın devlete karşı görevlerinin	%100	1.Vatandaşın devlete görevleri nelerdir? söyle			
a) Seçimlere katılma		a) Seçimlere katılma	-	-	-
b) Askerlik yapma		b) Askerlik yapma	+	-	-
c) Vergi verme		c) Vergi verme	-	4	-
ç) Yasalara uyma olduğunu söyler		ç) Yasalara uyma	-	-	--
		Sonuç	-	-	-

Dersin Adı: Vatandaşlık ve İnsan Hakları Eğitimi

Ünitenin Ad: Devlet ve Vatandaş İlişkisi

Konunun Adı: Vatandaşın Devlete Karşı Görevleri

Süre: 40 Dakika

Yöntem ve Teknikler: Anlatım, soru — yanıt

Öğretim Materyalleri: “İyi bir Vatandaş Olmak İstiyorum” adlı öykü, resim kartları, fatura, çevre ve temizlik vergisi makbuzu, emlak vergisi makbuzu

Amaç: Vatandaşın devlete karşı görevlerini bilir

Davranışlar:

1. Seçim hakkının kullanılmasının, bir vatandaşlık görevi olduğunu söyler
2. Askerlik yapmanın bir vatandaşlık görevi olduğunu söyler

3. Devlete vergi vermenin, bir vatandaşlık görevi olduğunu söyler
4. Devletin çıkardığı yasalara uymanın, bir vatandaşlık görevi olduğunu söyler

Performans kayıt tablosu dikkate alınarak davranışlar ad belirterek yeniden işlenir

1. Ali, Ayşe, Sedat, seçim hakkının kullanılmasının bir vatandaşlık görevi olduğunu söyler.
2. Ayşe, Sedat askerlik yapmanın, bir vatandaşlık görevi olduğunu söyler
3. Ali, Sedat, devlete vergi vermenin, bir vatandaşlık görevi olduğunu söyler
4. Ali, Ayşe, Sedat devletin çıkardığı yasalara uymanın, bir görev olduğunu söyler

Öğrenme ve Öğretme Etkinlikleri

Öğretmen, bu konunun işleneceği günden önce öğrencilerden, vergi, askerlik, seçim, yasalara uyma gibi vatandaşlık görevleriyle ilgili olarak vergi makbuzu, fatura, fiş, resim vb. materyaller getirmesini ister.

Öğretmen, “Çocuklar, geçen derslerimizde devletin vatandaşlarına karşı görevlerin neler olduğunu öğrenmiştik. Bugün ise vatandaş olarak bizim devlete karşı görevlerimizin neler olduğunu öğreneceğiz. Bununla ilgili olarak size kısa bir öykü okuyacağım. Sizde dikkatlice bu öyküyü dinleyin..” diyerek derse giriş yapar.

İyi Bir Vatandaş Olmak İstiyorum

Güzel bir Pazar günüydü. Annesi Emre’yi uyandırdıktan sonra ailece kahvaltılarını yaptılar. Annesi Emre’ye “Bugün baban ve ben seçimlere katılmak için oy kullanmaya gideceğiz. Senin de bizimle gelmeni istiyoruz. Çünkü sende büyüdüğün zaman oy kullanacaksın.” der ve birlikte oy kullanacakları yere giderler. Sıra kendisine geldiğinde Emre’nin annesi ve babası oylarını kullanırlar. Eve dönerken Emre merakla annesine “Anneciğim, siz niçin oy kullandınız?” diye sorar. Annesi de “Emreciğim, biz oy kullanarak bizi yönetecek kişileri seçiyoruz. Aynı zamanda seçim hakkımızı kullanarak bir vatandaşlık görevimizi yerine getirmiş oluyoruz.” diyerek yanıt verir. Emre bu kez babasına dönerek “Baba, oyunuzu kullanmasaydınız ne olurdu?” diye sorar. Babası Emre’ye “Bak oğlum, annenin de söylediği gibi bu, devlete karşı bir vatandaşlık görevimizdir ve görevimizi yerine getirmezsek yasalara uymamış oluruz.”

der. Emre tekrar babasına “O zaman yasalara uymak da bir vatandaşlık görevi midir?” diye sorar. Bu soru babasını çok şaşırtır ve memnun eder. Babası Emre’ye “Aferin sana Emre, çok iyi düşündün. Vatandaş olarak devlete karşı görevlerimizden biri de devletin çıkardığı yasalara uymaktır.” der. Emre, vatandaşların başka görevleri olup olmadığını babasına sorar. “Devlete karşı başka görevlerimiz var mıdır?” diye sorar. Babası da “Evet, oy kullanma ve yasalara uymanın dışında iki önemli görevimiz daha var. Biri askerlik yapmak, diğeri de vergi vermek.” der. Bu arada evlerinin yakınındaki bakkalın önüne gelmişlerdir. Annesi “Bakkaldan süt ve ekmek almamız gerekiyor.” diyerek birlikte bakkala girerler. Alışverişlerini yaptıktan sonra bakkalın verdiği Fişi babası Emre’ye göstererek “Bak Emre, bakkala ödediğimiz para karşılığında aldığımız Fiş sayesinde devlete vergi ödemiş oluyoruz. Vatandaş olarak yerine getirdiğimiz her görev çok önemlidir. Vergimizi verirse devlet bize daha çok hizmet sunar, askerlik görevimizi yaparsak vatanımızı korumuş oluruz ve en önemlisi devletin yasalarına uyarsak iyi bir vatandaş oluruz.” der. Emre babasına dönerek “Ben de büyüyünce askere gideceğim, vergi vereceğim, oy kullanacağım ve yasalara uyacağım. Böylece ben de vatandaş olarak görevlerimi yapacağım.” der. Emre’nin bu sözü anne ve babasının çok hoşuna gider, onu öperek evlerine girerler.

Öğretmen öykü bittikten sonra “Öykümüzde vatandaşlık görevlerinin neler olduğu anlatıldı. Şimdi ben size vatandaşlık görevlerimizle ilgili resimler göstereceğim.” der ve oy kullanan insanların resmini gösterir. Öğrencilere “Buradaki insanlar ne yapıyor?” sorusunu yöneltir. Öğrencilerden gelen “oy kullanıyorlar” doğru yanıtını pekiştirir. Öğretmen “Evet çocuklar oy kullanmak yani seçim hakkının kullanılması bir vatandaşlık görevidir.” der ve öğrencilere “Vatandaşlık görevlerimizden biri neymiş?” diye soru sorar. Öğrencilerden gelen “Seçim hakkının kullanılması.” doğru yanıtını pekiştirir ve doğru yanıtı tahtaya yazar. Sonra öğretmen öğrencilere nöbet tutan bir asker resmi gösterir ve onlara “Resimde ne görüyorsunuz ?” sorusunu yöneltir. Öğrencilerden gelen “asker” doğru yanıtını pekiştirir. Performansı “+” olan Aliye dönerek “Peki Ali, vatandaşlık görevlerimizden biri de neymiş?” sorusunu yöneltir. Ali’den gelen “Askerlik yapmak” doğru yanıtını pekiştirir ve doğru yanıtı tahtaya yazar. Öğretmen, sonra tahtaya yazılanları işaret ederek “Seçim hakkının kullanılması ve askerlik yapmak vatandaşlık görevlerimizdendir.” der. Daha sonra öğrencilerden getirmelerini istediği çevre ve temizlik vergisi makbuzları, taşıt vergisi v.b lerini

çıkarmalarını ister. Öğretmen Ali'nin yanına giderek “Evet çocuklar, Ali bize çevre ve temizlik vergisi makbuzu getirmiş.” der. Ayşe'nin yanına giderek “Evet, Ayşe de bize alışveriş Fişi getirmiş” der. Son olarak da Sedat'ın yanına gider ve “Sedat da bize emlak vergisi makbuzu getirmiş” der ve “Evet çocuklar, biz vatandaş olarak sahip olduğumuz ev, araba v.b gibi şeyler ile yararlandığımız hizmetler için devlete belli bir miktar Parayı vergi olarak ödüyoruz. Ödediğimize dair bu makbuzlar bize veriliyor. Bu belgeler ödediğimiz vergilerden bazılarına aittir.” der. Performansı “+” olan Ayşe'ye dönerek “Peki Ayşe, Vatandaşlık görevlerimizden biri de neymiş?” sorusunu yöneltir. Ayşe'den gelen “Vergi verme” doğru yanıtını pekiştirir ve tahtaya yazar. Öğretmen öğrencilere “Demek ki seçim hakkının kullanılması, askerlik yapmak ve vergi vermek vatandaşlık görevlerimizdendir.” der. Öğretmen öğrencilere “Çocuklar bu görevlerimiz devletin koymuş olduğu yasalarla belirlenir. Bunların dışında devletin toplum düzenini ve huzurunu sağlamak için çıkardığı birçok yasa vardır. Devlerin çıkardığı yasalara uymak da bir vatandaşlık görevidir.” der ve tahtaya yazar. Ali, Ayşe ve Sedat'a da vatandaşın devlete karşı görevlerinin neler olduğunu tekrarlatır. Bu arada doğru tepkileri pekiştirir, yanlış olanları düzeltir. Öğrencilerin getirdikleri fiş, makbuz vb. materyaller ile sınıf panosunda vatandaşlık görevleriyle ilgili bir köşe hazırlanır.

Ölçme ve Değerlendirme

Örnek Ölçme Soruları

1. Vatandaşın devlete karşı görevleri nelerdir?
2. Aşağıdakilerden hangisi devlete karşı görevlerimizdendir?
 - a) Vergi verme
 - b) Yasa çıkarma
 - c) Okula zamanında gelme

Öğretmen, değerlendirme için hazırlanan soruları Ali, Sedat, Ayşe'ye sorar ve gelen doğru tepkileri pekiştirir. Yanlış tepki verildiğinde, gerekli dönüt ve düzeltmeleri yapar. Öğretmen ölçme sonuçlarını ve öğrencilerin ders içindeki performanslarını dikkate alarak onların başarıları hakkında sonuca ulaşır.⁸⁵

⁸⁵ “MEB. 2005-2006 Vatandaşlık ve İnsan Hakları Dersi Müfredat Programı”, **Tebliğler Dergisi**, S. 2490. s.817.

Vatandaşlık ve İnsan Hakları dersinde öğrencilerin özellikle kendi haklarını tanıma, başkalarının haklarına saygı ve hoşgörü gösterme, kendisinin ve başkalarının haklarını koruma gibi konularda onları bilinçlendirmeye yönelik çalışmalar yapılmalıdır. Toplum düzeninin sağlanabilmesi için kendi hak ve sorumluluklarını yerine getirmesi gerektiği vurgulanmalı, öğrencilerin iyi birer vatandaş olarak toplum içinde, toplumun diğer üyeleriyle bir arada ve uyumlu yaşamaları sağlanmalıdır. Vatandaşlık eğitimi ve demokrasinin uygulama alanı olarak kabul edilebilecek olan Sosyal Bilgiler dersinde öğrencilerin geliştirdiği tutum, demokrasinin geleceği ile ilgili ipuçları verebilir. Sağlıklı işleyen bir demokrasi, bireyin tam olarak gelişmesine olanak sağlayabilir. Demokrasinin gelişmesine engel teşkil edebilecek tutum ve davranışların önüne geçilerek öğrencilerin iyi birer birey, ülke, bölge ve dünya vatandaşı olmaları sağlanabilir. Bu becerilerin kazandırılmasında kilometre taşlarından biri olan Sosyal Bilgiler dersinde mevcut durumun tespit edilmesi ve çağın ihtiyaçlarına uygun programların hazırlanması gereklidir.

Sosyal Bilgiler programlarının hazırlanmasında son yıllarda yeni yaklaşımlar önerilmektedir. Bunlardan biri Küresel Eğitim görüşünden, diğeri ise dünyadaki toplumsal hareketlerden kaynaklanmaktadır. Bilim ve teknolojinin hızla gelişmesi, dünya ülkeleri arasındaki haberleşme ağının gelişmesine ve hızlanmasına sebep olmuştur. Bu gelişmeler sonucu toplumlar arası işbirliği ve işbölümü artmış, toplumlar arası yakınlaşmalar başlamıştır. Bu gelişmeler çevresinde artık bireylerin sadece belli bir ülkenin vatandaşı olma özelliği yetmemeye başlamıştır. Birçok ülke dünya vatandaşı yetiştirme projeleri üzerinde çalışmaktadır. Bu amacın gerçekleşmesine en çok katkıda bulunan konu alanı Sosyal Bilgilerdir.

Toplumların birbirine yaklaşması bazı sorunları da ortaya çıkarmıştır; (Kültürel arası farklılıklar, din ve ırk ayrımının körüklenmesi, yerel ve küresel çevre sorunları, insan haklarıyla ilgi sorunlar...) Bu sorunların eğitim yoluyla aşılmasına katkıda bulunmak için Sosyal Bilgiler dersinde ele alınacak konularda bazı değişiklikler gerekmektedir.⁸⁶

⁸⁶ M.Erden, **age.**, s.28-32.

Sosyal Bilgiler Programının temel amacı; öğrencilere kültürel mirası aktararak, onların iyi bir vatandaş olmalarını sağlamaktır. Sosyal Bilgiler dersinin genel amaçları dikkate alınarak oluşturulan ve bireye vatandaşlık eğitimi vermeye amaçlayan “İnsan Hakları ve Vatandaşlık Eğitimi” programının ve bu derste okutulmak üzere yazılmış olan kitapların, evrensel anlamda insan hakları ve demokrasi eğitimi anlayışını yansıtmaktan uzak olduğu görülmektedir.⁸⁷

Çağdaş eğitim sistemlerinde insan hakları ve yurttaşlık eğitimine çok küçük yaşlarda başlanmaktadır. Türk eğitim sisteminde olduğu gibi çocuğun yedinci sınıfa gelmesi beklenmemekte, programlı bir eğitime okul öncesi eğitim kurumlarında başlanmaktadır. Bu gelişme, insan hakları eğitimi yalnızca hakları düzenleyen hukuksal metinlerin öğretilmesi olarak görmeyen bir anlayışın ürünüdür. İnsan haklarının temelinde yatan ve insan haklarını öğrenmenin ön koşulu olan bazı kavramlar sorgulanmadan, içselleştirilmeden insan haklarına ilişkin bilgilere sahip olmanın hiçbir anlam taşımadığı deneyimlerle ortaya konmuştur. Sorumluluk duygusu gelişmemiş bir insanın, katılma haklarını öğrenebilmesi; adalet kavramı üzerinde tartışmamış, adil olan ve adil olmayana ayırt edememiş bir insanın, insan hakları belgelerinin hemen hepsinde geçen bu kavramı yorumlayabilmesi; empati yetisi geliştirmemiş bir insanın, çevresindeki ve başka coğrafyadaki çocuk ölümlerinin insan hakkı ihlali olduğunu algılayabilmesi ve tepki göstermesi olası değildir. İnsan haklarının temelinde yatan bu kavramların öğrenilmesi, insan haklarının öğrenilmesi kadar önemlidir.

İnsan hakları ve yurttaşlık eğitimi, yalnızca öğretim programlarında yer alan bir derse ve ders saati içine sıkıştırılmaması gerekir. Uzun yıllar bu yöntemle öğretip bu yöntemle ölçerek yapılmaya çalışılan eğitimin başarılı sonuçlar vermediği görülmektedir. İnsan hakları konusunda ortaya çıkan gelişmeler, öğretim yöntemleri açısından da ciddi değişiklikler yapılması gereğini ortaya koymuştur. Anlatım yöntemiyle sınırlandırılmış bir öğretim ve ezbere dayalı ölçme, insanı yok sayan anlayışı ile insan haklarına aykırıdır. İnsan hakları ve vatandaşlık eğitim; öğreneni

⁸⁷ M.Gülmez. “Vatandaşlık ve İnsan Hakları Eğitimi Dersi Programı Hemen Değiştirilmelidir.”, **abece** , S.172, (Aralık 2000), s.10-15.

sürece katan, bireyin öğrendiklerinin yaşamla bağlantısını kuran, sorun çözme ve karar verme becerisi geliştiren yöntemlerle öğretildiği zaman yaşama geçirilebilir.⁸⁸

“Vatandaşlık ve İnsan Hakları Eğitimi”dersinde bireyler, insanları sevmeye ve onlara hoşgörü göstermeyi benimseyerek bunu sürekli bir halde uygulamayı öğrenir. “İnsanların mensup olduğu milliyeti, inancı, dini, dili hiçbir şekilde onların farklı bir şekilde muameleye tabi olmalarına neden olamaz.” Fikrini bilerek, isteyerek kabul eden birey yaşantısında insanca bakış açıları oluşturarak evrensel yaşam çizgisini oluşturmuş olur. Hoşgörünün ana tema olduğu olayların verilmesiyle öğrencinin empati kurması sağlanır.⁸⁹ Öğrencinin bu becerilere sahip olması etkili bir demokrasi eğitimiyle mümkün olmaktadır. Demokrasi; farklılıkları doğal karşılayan, ancak onların üstünlük haline gelmesini engelleyici bir tutum olarak, bireyler ve topluluklar arası sorumlulukları etik bir zorunluluk olarak gören bir sistemdir. Onun amacı tek doğrudan birleşmek değil, başkalarının doğrusuna da saygı göstermeyi öğrenmek farklı düşünen ve davrananlarla barış içinde yaşamayı başarabilmektir. Bugün gelişmiş ülkelerde demokrasi, hayatın tüm aşamalarıyla özdeşleşmiş bir sistem haline gelmişken; az gelişmiş ülkelerde seçime, siyasal partilere oy vermeye indirgenmiş, yalnızca bununla sınırlı bir sistem olarak işlev görmektedir.⁹⁰

Demokrasi; ayrıcalıklar ve hiyerarşik yapılanmalar yerine liyakat ve fırsat eşitliğine dayanan bir toplum öngörülür. Çoğunluğun iktidarını esas alırken, azınlık hakları ve çıkarları korunur. Alınan kararlarda bireyin katkısına imkân sağlayan demokrasi siyasal boyutta” erdem” olarak algılanır.⁹¹Demokrasinin bir sistem olabilmesi, sorunlara nesnel ve kalıcı çözüm bulabilmesinde yatmaktadır. O halde bu nesnelliği sağlayan düşünce ve uygulama açısından demokrasi halkın söz sahibi olduğu, siyasal gücün halkın yetkisinde bulunduğu ve bu gücü sağlamak için hürriyet, adalet, eşitlik, danışma, hoşgörü, fikir alışverişi, denetim ve benzeri ilkelerin söz konusu olduğu fonksiyonel bir sistemdir.⁹²

⁸⁸ F.Dilek Gözütok, **agm.**

⁸⁹ S.S. Büyükkaragöz, S.Kesici, **Demokrasi ve İnsan Hakları Eğitimi**, Ankara 1998, s.73.

⁹⁰ Rüştü Yeşil, **Okul ve Ailede İnsan Hakları ve Demokrasi Eğitimi**, Ankara 2002, s.3-5.

⁹¹ T.E. Şahin, **Siyaset Bilimine Giriş ve Siyasal Düşünce Tarihi**, Ankara 2006, s.23.

⁹² S.S. Büyükkaragöz, **Yüksek Öğrenim Programları ve Demokratik Tutumlar**, Ankara1995, s.2-3.

Demokratik tutum ve davranışların benimsendiği toplumlarda bireyler, bağımsız düşünülebilen, problem çözmede bilimsel yöntemlerden yararlanabilen, kendisine ve çevresine karşı dürüst davranabilen, kendisine ve çevresine karşı dürüst davranabilen, açık fikirli, karşı tarafın fikrini ve karşısındaki insanın saygı dar olduğunu içtenlikle kabul edebilen, bilimsel gerçeklikleri kabul edebilen, alçak gönüllü olabilen her bilgiyi sorgulamadan kabul etmeyen ispatlar isteyen bir kişiliğe sahiptir.⁹³

Demokratik düzenin sağlanabilmesinin koşulu demokratik davranışları kazanmış bireylere sahip olmaktır. Bu özelliklere sahip bireylerin olduğu toplumlarda demokratik düzenin sağlanması da aynı ölçüde daha kolay gerçekleşebilmektedir. Bu özellik ise ancak demokrasi eğitimi ile olanaklıdır.⁹⁴ Demokrasi eğitimi toplumda bireyleri, insan hak ve özgürlüklerini bilen benimseyen saygı duyan ve savunan etkin yurttaşlar haline getirmeyi amaçlar. B amaçla eğitim kurumları özellikle de ilköğretim önemli işleve sahiptir.⁹⁵ Bütün vatandaşlara ulaşma imkânı bulunan örgün eğitim kademesi ilköğretim kademesidir. İlköğretimde, bir toplumun bütün bireyelerine, içinde bulunulan çağın gerektirdiği bilgi, duygu ve becerilerin temeli kazandırılmaya çalışılır. Demokratik bir toplumun oluşturulması için bireylere gerekli bilgi, duygu ve becerilerin temelinin bu kurumda atıldığı söylenebilir. Bu sebeple ilköğretimin, demokratik bir ülkenin geleceği olduğu ve burada atılan temelin sağlamlığı oranda kalıcı olduğu söylenebilir.⁹⁶ Bu hedefleri etkili bir “Vatandaşlık ve İnsan Hakları Eğitimi” ile sağlamak mümkündür.

Vatandaşlık ve İnsan Hakları Eğitimi dersinin geliştirilebilmesi için; sadece teoriye yönelik bilgiler öğrenciye sunulmamalı; dersin teorik olmaktan kurtarılıp sosyal hayat ile bağlantısının kurulması gerekmektedir. Ders içeriğin uygun olarak seçilip, düzenlenmesi ve rasyonel bir bakış açısıyla ele alınması lazımdır. Bu dersin klasik bir ders olmadığı ve evrensel boyutlarda taşıdığı önem konusun da öğrencilerin ve öğretmenlerin bilgilendirilmelere gerekmektedir. Vatandaşlığı, İnsan Haklarını, Demokrasiyi öğretmek kolay iş değildir. Bir toplumda demokrasinin yaşatılması amaçlanıyorsa, toplumu oluşturan bireylere küçük yaşlardan başlayarak, yaşamın her alanında yaptığı seçimlerde akılcı tercihler yapma, hukuk kurallarının ve etkili

⁹³ S.S. Büyükkaragöz, Ç. Cuma, **Genel Öğretim Yöntemleri**, Konya 1994, s.26.

⁹⁴ R.Y. Kınal, H. Işık, **Demokratik Eğitim ve Demokratik Değerler**, Erzurum 2003, s.54-58.

⁹⁵ M.Gülmez, **age.**, 2001. s.7.

⁹⁶ R.Yeşil, **age.**, 2007, s.81.

vatandaşlığın önemini kavrama, toplumu geliştirmek için ortaklaşa çalışma, siyasal muhaliflere tolerans gösterme, kitle iletişim araçları tarafından verilen bilgileri sorgulama, sosyal ve politik yaşamda etkin katılımcı olma yetileri kazandırılmalıdır.⁹⁷

Etkili vatandaşlık eğitimi programları, insan değeri ve onuru temeli üzerine yapılandırılmışsa, bu programların uygulanmasında etkin öğrenci katılımını sağlayan öğretim yöntem ve stratejileri kullanılıyorsa ve öğrencinin bağımsız hareket etmesine, sorumluluk almasına olanak sağlayan okul ortamlarında uygulanabiliyorsa amaçladığı istendik davranışları gerçekleştirebilir. Otoriter okul ve sınıf ortamları demokrat yurttaşlar yetiştiremez. Demokrasi ve vatandaşlık eğitimi bireyin bulunduğu bütün ortamlarda desteklenmesi gerekmektedir. Öğrenci, okulda öğrendiği değerleri, evde ya da çevrede uygulayabilmelidir. Yöneticiler ve öğretmenler kendilerini bir model olarak görmeli, öğrencilere demokratik davranışları sergileyerek örnek olmalı, söyledikleri ile yaptıklarının tutarlı olmasına özen göstermelidir. İnsan hakları konusunda ise; yalnızca vatandaşın hak ve sorumluluklarını ve ulusal hukuk bilgilerini insanlara öğretmenin yeterli olmadığı ortaya çıkmıştır. Gelişen dünya ile birlikte insan hakları eğitimi, evrensel ilkeleri ve uluslar arası hukuk bilgilerini öğretmeyi ve öğrenilenleri yaşama geçirmeyi temel amaç olarak görmektedir.⁹⁸

⁹⁷ F.D. Gözütok, **Vatandaşlık ve İnsan Hakları Eğitimi Projesi**, 4. Ulusal Eğitim Bilimleri , Eskişehir 1999, s.55-67.

⁹⁸ F.D. Gözütok, **agm.**, 2003

SONUÇ VE ÖNERİLER

Sosyal Bilgiler yaşamın sosyal boyutuyla ilgili bilgileri disiplinler arası bir yaklaşımla birleştirerek etkin demokratik vatandaşlar yetiştirme amacıyla oluşturulmuş bir derstir. Etkili demokratik bir vatandaşın sahip olması gereken özellikler, Sosyal Bilgiler eğitiminin genel amaçlarını oluşturmaktadır. Bu amaçları, yaşam hakkında bilgi, bilmeyi ve buları düşünmede kullana bilme, demokratik değer ve tutumlara sahip olma ve bilgi ve değerleri harekete geçirip aktif bir vatandaş olma diye sıralaya biliriz.

Vatandaşlık, devlet ve birey arasındaki ilişkilerden oluşur. Demokratik bir ülkede, Sosyal Bilgilerin temel amacı, demokratik süreci geliştirecek etkili vatandaşlar yetiştirmektir. Etkili vatandaşlık tüm tanımlarda Sosyal Bilgilerin genel amacı olarak karşımıza çıkmaktadır. Etkili vatandaşlık bir ülkede eğitim sisteminin genel amacı olmakla birlikte, okul programları içinde bu görev Sosyal Bilgileri ve Sosyal Bilgiler dersi kapsamındaki Vatandaşlık ve İnsan Hakları Eğitimi dersine düşer.

Eğitim sistemimiz, Devleti ve Milletine bağlı, insan haklarına saygılı vatandaşlar yetiştirmeyi, Türk Milli Eğitimi'nin genel amaçları içinde düşünülmüştür. İçinde bulunduğumuz çağ İnsan hakları ve demokrasi çağıdır. İnsan hakları ve demokrasi çağını en büyük değeri insandır. Bireylerin kendi hak ve sorumlulukların bilincinde olması ve yine bir insan olarak, kendini rahatlıkla ifade edebilme beceri ve yeteneğine sahip olması gerekmektedir. Kendi hak ve sorumluluklarını farkında olamayan insanlar, kendilerine öngörülen hakları ne denli hayata geçirecekleri tartışmaya açık bir konudur. Bu durum etkili vatandaş yetiştirmede, eğitimin önemini açıkça göstermektedir.

Çağdaş eğitim sistemlerinde bireyler, insan hakları ve vatandaşlık eğitimine çok küçük yaşlarda başlanmaktadır. Eğitim sistemimizde olduğu gibi çocuğun yedinci sınıfa gelmesi beklenmemekte, programlı bir eğitime okul öncesi eğitim kurumlarında başlanmaktadır. Bu gelişme, insan hakları, demokrasi ve vatandaşlık eğitimini kutsal metinlerin öğretilmesi olarak görmeyen bir anlayışın ürünüdür. İnsan hakları ve demokrasi konusunda Dünya'nın bir çok ülkenin katılımı ile ulusal arası ortaya çıkan gelişmeler, yalnızca vatandaşın hak ve sorumluluklarını ve ulusal hukuk bilgileri insanlara öğretmenin yeterli olmadığını ortaya çıkarmıştır.

Vatandaşlık ve insan hakları eğitimi, evrensel ilkeleri ve uluslar arası hukuk bilgilerini öğretmeyi ve öğrenilenleri yaşama geçirmeyi gerektirmektedir. Bu bağlamda vatandaşlık ve insan hakları ile ilgili ülkemizde yapılan çalışmaların bu hedefler doğrultusunda gerçekleştiğini rahatlıkla ifade edebiliriz.

Günümüzün değişen ülke ve dünya koşullarıyla birlikte vatandaşlık ve demokrasi eğitimi yeni boyutlar kazanmıştır. İnsan hakları, demokrasi ve vatandaşlığın temelinde yatan ve ön koşul niteliğindeki bazı kavramların sorgulanmadan, içselleştirilmeden bilgi sahibi olmanın hiçbir anlam taşımadığı ortaya konmuştur. Sorumluluk duygusu gelişmemiş bir insanın, insan hakları belgelerinde geçen bu kavramı yorumlaya bilmesi; empati yeteneği gelişmemiş bir insanın, çevresindeki ve başka coğrafyadaki çocuk ölümlerini insan hakkı ihlali olduğunu ağılaya bilmesi ve bu duruma tepki göstermesi olası değildir. İnsan haklarının temelinde yatan bu kavramların öğrenilmesi, insan haklarının öğrenilmesi kadar önemli olduğu bilinen bir gerçektir. Bu gerçek vatandaşlık eğitiminin farklı boyutlarla yeniden ele alınmasını zorunlu kılmıştır.

Demokrasi ve insan hakları, modern toplumların yükselen değerleri arasında gösterilmektedir. Demokrasilerde insan, yüce bir varlıktır ve sadece insan olması bakımından değerlidir. Bu yüzden demokrasinin amacı; insanın; gelişmesini, özgür olmasını ve insan haklarına saygı gösterildiği demokratik bir huzur ortamında yaşamasını sağlamaktır. Demokrasinin ilke ve fonksiyonlarını etkili ve kalıcı bir hale getirmek için, demokratik anlayışı ve tutumu yaşamın her anında ve aşamasında bireylere kazandırmak gerekir. Demokratik yaşamı kavratmaya yönelik olan Vatandaşlık ve İnsan Hakları Eğitimi diğer derslerle bağlantılı ve paralel götürülmeli ve demokratik değerlere bütün derslerde yer verilmelidir.

Vatandaşlık, insanların, karar, değerlendirme, danışma ve icra mekanizmalarına daha fazla katılım iradesi göstermelerini, karşı iktidar oluşturmalarını gerektirir. Vatandaşlık, bireylere bir dizi ve sorumluluklar içeren hukuksal bir statü sağlar. Bireyin yaşadığı toplumun içinde yer alma durumunu ve politik iktidarla ilişki biçimini içerir. Yani vatandaşlık, belli bir yaşama, düşünme ve inanma biçimine katılmayı içerir. Diye biliriz ki; insan bir kültüre katılımı ile vatandaşdır.

Türkiye’de vatandaşlık bilgisi üzerine yapılan ulusal ve evrensel düzeydeki çalışma ile temel hak ve özgürlüklere saygıyı esas alan; insan haklarına saygılı, demokratik ve çağdaş bir toplum düzeyi oluşturmak istenmiştir. Bireysel hak ve özgürlüklerin korunması, bilinçli vatandaşların işidir. Kamuoyunun yaratılması, bireylerin bireysel kanaatlerine saygı duyulması sonucunda sağlanabilir. Hakların ve özgürlüklerin korunması ile ilgili, ülkemizde birçok hukuki düzenlenmeler yapılmıştır. Bu düzenlenmelerin hedefine ulaşabilmesi içinde etkili bir vatandaşlık eğitiminin bireylere verilmesi gerekir. Vatandaşlık ve insan hakları eğitimi; insana gerçek anlamıyla özgür ve etkin vatandaş kimliği kazandırmanın; hak ve özgürlüklerin bilincine varan ve onların kullanılmasını, korunmasını bilen vatandaşların hakim olduğu bir toplumu oluşturmanın, demokrasiyi yaşam biçimine dönüştürmenin en temel yoludur. Etkili vatandaşlık eğitimi ile bireyler, demokrasinin değerini, inançlarını ve fikirlerini öğrenerek, demokratik kurumların yapılması hakkında bilgi sahibi olur. Demokrasinin aşamalarını, sivil ve politik hakların korunmasını ve kullanmasını öğrenir.

Ülkemizde vatandaşlık ve insan hakları eğitimine yeteri kadar önem verilmemektedir. Haftada bir saate sığdırılan bu ders, modern bir vatandaşlık eğitimini yansıtmaktan uzaktır. Ulusal ve evrensel düzeydeki gelişmeler yeteri kadar dikkate alınmamaktadır. Öyle ki programda ve ders kitaplarında birçok eksik göze çarpmaktadır. Bu dersin sadece teori üzerinde kalmaması gerekir. Öğrenilenlerin günlük hayatta uygulanmasına olanak sağlayan programların acilen hazırlanması, önemli bir zaruret olarak karşımıza çıkmaktadır.

Eğitimin asıl amacı bireyi yaşama hazırlamaktır. Yaşama hazırlarken de onların düşüncelerini, ilgi istek ve ihtiyaçlarını dikkate alınması, kararlara katılımlarının sağlanması onların yapılacak eğitim-öğretim etkinliklerini daha isteyerek ve niçin öğrendiğinin farkına vararak yapmalarında etkili olacaktır. Eğitimim yaşam boyu devam etmesi gerektiğine göre yapılması gereken eğitimle ilgili yeni ihtiyaçların neler olduğunu tespit edilmesi ve böyle gelişen dünyaya ayak uydurmasıdır. Böyle olduğu sürece vatandaşlık eğitimi daha etkili olacaktır.

Demokrasi toplumunda sadece siyasal sistemi olmadığına göre aile kurumundan okullara kadar tüm toplumsal kurumlar demokratik yapıya kavuşturulmalıdır. Bireylere bu şekilde verilecek olan Vatandaşlık ve demokrasi eğitimi; yetişecek yeni kuşakların demokrasi bilinci kazanarak demokratik, özgür, güçlü ve istikrarlı bir toplum oluşturmalarına ve devam etmelerine, Atatürk milliyetçiliğine inanmalarına ülkesinin gelişimi için isteyerek sorumluluk almalarına etki edecektir. Burada eğitim ile demokrasinin birbiri ile sıkı ilişki içinde oldukları ve birbirlerinin amaçlarını gerçekleştirmek için etkileşimde bulundukları anlaşılmaktadır. Bu şekilde sağlanacak olan bir etkileşim ortamı, demokrasi ve insan haklarının yerleşmesi, demokratik bir toplum düzeni için gereklidir. Bunu için demokratik bir eğitim ve demokratik bir toplum düzeni oluşturulmalıdır. Çünkü böyle bir eğitim-öğretim ortamı; bireylere daha fazla sorumluluk ve görev yükleyecek, bireylerin kendilerinin de katkıda bulunabileceği bir ortam onların yaşama daha iyi hazırlanmalarını sağlayacaktır.

Eğitim sistemimiz demokratik bireyler yetiştirmeyi amaç edinmeli, bu amaçla tüm eğitim kurumlarını ve örgütlerini de demokratik sistemin bir parçası olarak hareket etmesine olanak sağlamalıdır. Eğitim ve öğretimin amacı; özgür düşünceli, kişilik sahibi, öğrendikleri arasında neden-sonuç ilişkisi kurabilen, bilgiyi yaratıcı bir şekilde kullana bilen insanlar yetiştirmektir. Eğitim sistemimiz böyle insanların yetişmesini kaynaklık ettiği sürece, demokratik bir toplum olma yolunda önemli bir adım atmış ve çağdaş toplumlar arasında yerimizi almış olacağız. Vatandaş olma bilincinin ve davranışı kazanmış bireyler, günlük yaşamlarında da demokratik davranışlar sergileyerek örnek olurlar. Eğitim kurumları bu amacını gerçekleştirme yolunda hür düşünceli, kendini ifade edebilen, toplumsal sorumluluk ve bağlılık duygusu gelişmiş, vatandaş yetiştirmeye olanak sağlayacak uygulamalı eğitim öğretim ortamları hazırlamalıdır.

Vatandaşlık ve İnsan Hakları eğitiminin daha etkili olabilmesi için: öğrenciler arasında karşılıklı etkileşimi ve öğrenmeyi geliştiren, öğrencilerde katılım yoluyla sorumlu vatandaş davranışlarını geliştiren yöntem ve stratejilere yer verilmelidir. Grup tartışmaları, problem çözme, beyin fırtınası, benzetim, görüş geliştirme, konuşma halkası, istasyon, altı şapkalı düşünme ve oyun gibi yöntem ve teknikler öğrencilerde demokratik davranışlar geliştirme açısından çok önemlidir.

Öğrencilerin demokrasi ve demokrasinin alt boyutlarını ilişkin bilinçlenmelerinde aile, okul ve çevre karşılıklı etkileşim içerisinde bulunmalıdır. Vatandaşlık Bilgisi dersinin uygulamalı ve gerekli materyaller kullanılarak verilmesinin öğrencilerin demokrasi bilincini kazanmalarında daha etkili olacaktır; öğrencilerin demokrasinin unsurlarına ilişkin bilince ulaşmalarını sağlamada yazılı ve görsel basın-yayın kuruluşları aracılığı ile çeşitli seminer çalışmaları yapılarak çevre ve aile bilinçlendirilmelidir; öğrencilere demokrasi bilinci kazandırırken, onlara demokratik olarak yaklaşılmalıdır. Konular gerçekçi ve adil bir biçimde ele alınmalıdır; yasal ve politik sistemin kusursuzmuş gibi işlenmesi öğrencilerde dersin uygulanabilirliğin şüpheli olduğu izlenimini yaratır. Etkili bir vatandaşlık programı, sistemin olumlu ve olumsuz yönlerini adil ve dengeli bir şekilde sunmalıdır; yasal ve politik sistemde çalışan yetişkin kişilerle etkileşime girmeye olanak sağlamalıdır. Sınıfa avukat, emniyet görevlisi, milletvekili, yerel yöneticiler gibi kaynak kişilerin getirilmesi ya da öğrencilerin bu kişilere ulaşarak etkileşimde bulunması öğrencinin vatandaşlık konularına ilgisini artırır; öğrencilerin demokratik davranışları ödüllendirilmelidir; vatandaşlık ve insan hakları, demokrasi kapsamında soyut konular uygulanmalı ve somutlaştırılan öğrencilerin ilgi, istek ve ihtiyaçları göz ardı edilmeden verilmelidir. Öğrencilerin bilgi donanımını arttırmış bir şekilde etkili ve sorumlu hareket etme kapasitesini arttırmayı hedeflemelidir. Programın mantığı öğrencilere ne düşüneceklerini, nasıl düşüneceklerini öğretmek olmalıdır; demokrasi eğitiminde cinsiyet ayrımcılığını ortadan kaldırmak için kadın ya da erkek hakkı değil, “İnsan Hakkı ve Vatandaşlık Hakkı” gibi kavramlar okul sistemi içerisinde daha etkili olarak verilmelidir; öğrencilere demokrasinin kurumlarını ve bu kurumların temeli olan ilke ve değerleri benimsetmeli, etkili ve sorumlu vatandaşlık becerilerini geliştirmeli, özel ve kamu yaşamında demokratik süreçleri kullanma anlayışını geliştirmelidir. Sonuç olarak etkili Vatandaşlık ve İnsan Hakları Eğitimi; bireylere demokrasini değerlerini, inançlarını ve fikirlerini öğretir; demokratik kurumların yapısını ve örgütlenmesini demokrasinin aşamalarını öğretir; sivil ve politik hakların korunmasını ve kullanılmasını öğretir. En önemlisi de bireylere eleştirel düşünme becerisini öğretir.

BİBLİYOGRAFYA

- AKILLIOĞLU, Tekin, “1982 Anayasasında Temel Hakların Genel kuralları”,
İnsan Hakları Yıllığı, C.5, Ankara 1983.
- AKYÜZ ,Emine, “ Çocuk Hakları Sözleşmesinin Temel İlkeleri Işığında Çocuğun
Eğitim Hakkı”, **Milli Eğitim Dergisi** S.152 (Temmuz, Ağustos, Eylül 2001) s.12
- AYBAY ,Rona, **İnsan Hakları Açısından Vatandaşlık, İnsan Hakları**, Yapı kredi
Yay., 1410. , İstanbul 2000.
- BARR ,R.D., BARTH, S.L., SHERMIS, S.S., “**Defining the Social Studies**”,
Bulletin, 51., Coincil Fort he Social Studies, Washington 1977.
- Barth, J.L., DEMİRTAŞ, A., **İlköğretim Sosyal Bilgiler Öğretimi**, YÖK/DünBankası
MEGP Yay., Ankara 1997.
- BÜYÜKKARAGÖZ, S.S., Ç. Cuma, **Genel Öğretim Metodları**, Atlas Kitapevi,
Konya 1994.
- BÜYÜKKARAGÖZ ,S.S., **Demokrasi ve İnsan Hakları Eğitimi**, Türk Demokrasi
Vakfı Yay., Ankara 1998.
- BÜYÜKKARAGÖZ, S.S., **Yüksek Öğretim Programları ve Demokratik Tutumlar**,
Türk Demokrasi Vakfı Yay., Ankara1995.
- Davies, LYN, **Citizenship Edication And Human Rihts Education-Key Cocepts and
Debates**, Birmingham, The British Council Design Departmen Üniversity of
Birmimgham, 2000-6.
- DEVECİ, Handan, “Sosyal Bilgiler Dersinde Gazete Kullanımı”, **The Turkish Online
Journal Of Educational Tecnology**, C.4, S.3, M.21, Haziran, 2005.

DOĞAN, İsmail, **Vatandaşlık Demokrasi ve İnsan Hakları**, Pegem Yay., Ankara, 2001.

DOĞAN, Vahit, **Türk Vatandaşlık Hukuku**, Seçkin Yay., Ankara 2002.

DOĞANAY, Ahmet, “Öğretmen Ve Öğrenci Görüşlerine Göre İlköğretim İkinci Kademe Öğrencilerinin Demokratik Değerlerin Kazandırılmasında Açık ve Örtük Programlar Etkilerinin Karşılaştırılması”, **Uluslar Arası Katılımlı 2000’li Yıllarda I. Öğrenme Ve Öğretmen Sempozyumu (İstanbul, 29-31 Mayıs 2002)’nda** Sunulan Bildiri., s.6-20.

ENGLE, S.H., A. Ochoa, **Education For Democratic Citizenship: Decision Making in the Social Studies**, Newyork 1998.

ERDEN, Münire, **Sosyal Bilgiler Öğretimi**, İstanbul, Tarihsiz.

GÖZLER, Kemal, **Türk Anayasa Hukuku**, Ekin Kitabevi Yay., Bursa 2000.

GÖZÜTOK, Dilek, “İlintili Yurttaşlık Eğitimi”, **Türk Barolar Birliğinin Düzenlediği Hukuk Eğitimi (Ankara 9-11 Ocak 2003)** konulu Uluslar Arası toplantıda Sunulan Bildiri.

GÖZÜTOK, Dilek, “Vatandaşlık ve İnsan Hakları Eğitimi Projesi” **4.Ulusal Eğitim Bilimleri Kongresi Bildirileri** ,(Eskişehir 1999), s.55-67.

GÜLMEZ, Mesut, **Belgelerle İnsan Hakları Eğitimi Birleşmiş Milletler On yılı**, TODAİE Yay., Ankara 1998.

GÜLMEZ, Mesut, **İnsan Hakları ve Demokrasi Eğitimi**, TODAİE, Ankara 2001.

GÜLMEZ, M., “Vatandaşlık ve İnsan Hakları Eğitimi Dersi Programı Hemen Değiştirilmelidir.”, **abece**, S.172, (Aralık 2000), s.10-15.

KEPENEKÇİ, Yasemin, “İnsan Hakları Eğitimine Temel Yaklaşımlar”, **Milli Eğitim Dergisi** S.145., (Ocak, Şubat, Mart, 2005), s.263.

KEPENEKÇİ, Yasemin, “**İnsan Hakları Eğitimi**”, Anı Yay., Ankara 2005.

KAHCARUTFOF, Fair, J., “Teaching thinking: another try” **The Social Studies**,
March/April, 1988, pp. 64-69

KILIÇ, Abdullah, Atilla, Resul, Baykan, Öznur., “Sosyal Bilgiler Dersinin Öğretiminde Yaşanan Güçlükler” **Çağdaş Eğitim Dergisi**, S.293, (Aralık 2003), s.27-36

KINCAL, Remzi, “Vatandaşlık Eğitiminin Sınırları”, **Felsefe kongresi**,
Erzurum 1998, s.1.

KINCAL, Remzi, Işık, H., “Demokratik Eğitim ve Demokratik Değerler”, **Eğitim Araştırmaları**, Erzurum 2003, s.54-58

KOÇAK, K. , “1998 İlköğretim Okulu Sosyal Bilgiler Programı Genel Amaçlarının Değerlendirilmesi”, **Kastamonu Eğitim Dergisi**, S.10, Ocak, 2002.

KÖKEN, Nevzat, **İlkokullarda Sosyal Bilgiler Öğretimi**, Konya 1999.

MOFFATT, Maurice. P., **Sosyal Bilgiler öğretimi**, (Çev.Nesrin Oran), İstanbul 1997.

MUMCU, Ahmet, **İnsan Hakları ve Kamu özgürlükleri**, Savaş Yayınları, 2. Basım,
Ankara 1994.

ÖZTÜRK, Cemil, DİLEK, Dursun, **Hayat Bilgisi ve Sosyal Bilgiler Öğretimi**, Pegem Yay. Ankara 2005.

SAĞLAM, Halil İbrahim, “Sosyal Bilgiler Dersinin Demokratik Tutum Geliştirmedeki Yeri”, **Milli Eğitim Dergisi**, S.146, Ankara, Haziran 2000, s.26-30.

ŞAHİN, T.E., **Siyaset, Bilimine Giriş ve Siyasal Düşünce Tarihi**, Dikey Yayıncılık,
Ankara 2006.

VURAL, İbrahim, “**İlköğretimde vatandaşlık ve İnsan Hakları Eğitimi**”, Serhat Yayınları, İstanbul 2000.

YAMANLAR, Emine, “**İlköğretim, vatandaşlık ve İnsan Hakları Eğitimi**”, Ders Kitapları Anonim Şirketi, İstanbul 2000.

YEŞİL, Rüştü, “**Okul ve Ailede İnsan Hakları ve Demokrasi Eğitimi**”, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara 2002.

MEB. Tebliğler Dergisi

www.tbmm.gov.tr

www.meb.gov.tr

www.tihv.org.tr

ÖZGEÇMİŞ

Mehmet ASLAN 1982 yılında Elazığ'da dünyaya geldi. İlk ve orta öğrenimini Elazığ'da tamamladıktan sonra, 2001 yılında Fırat Üniversitesi Eğitim Fakültesi Sosyal Bilgiler Öğretmenliği bölümünü kazandı. 2005 yılında bu fakülteden mezun olduktan sonra, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İlköğretim Anabilim Dalı Sosyal Bilgiler Öğretmenliği bilim dalında lisansüstü öğrenimine başladı. 2007 yılında Milli Eğitim Bakanlığı tarafından Sosyal Bilgiler Öğretmeni olarak ataması yapıldı. Halen bu görevi sürdürmektedir.